

આ ચોપડી જોઈ અમે ધણી રાજી થયા છીએ. હાલ કેટલાક લખનારા નકામાં ટાહેલાં છપાવે છે, ને કરતાં આ મહેતાજીની પેઠે ધીરજ રાખી આવો સંગ્રહ કરતા હોય, તો કેવું સારું ? કચ્છમાં તો આ ચોપડી મહેતાજી તથા છોકરાઓ બંનેને ધણી ઉપયોગી માલમ પડશેજ, પણ ભાષાના અભ્યાસીઓને પણ એ બહુ કિમતી છે. છેવટે કચ્છી શબ્દો સંબંધી વ્યાકરણનું ટાંચણ પણ આપ્યું છે. કાકિઆવાડના જીવાનોમાં વિદ્યાચંચલ્ય હાલ વધ્યું છે. તો તેમાંના કેટલાક કાકિઆવાડી શબ્દોના સંગ્રહ કરવા કેમ મંડતા નથી એ અમને આશ્ચર્ય લાગે છે. એમ કરવાથી પોતાનું પ્રાંતાભિમાન તૂટી યરાની સાથે, સામાન્ય ગુજરાતી ભાષાના અભ્યાસીઓને પણ તે સંગ્રહ ધણી ઉપયોગી માલમ પડશે. કેમકે કેટલાક શબ્દો જે આધુનિક ગુજરાતીમાં બોલાતા નથી; તે અસલના ગ્રંથોમાં વપરાયેલા છે અને તે હજી આ પ્રાંતમાં બોલાય છે. તેમજ કેટલાક શબ્દોની વ્યુત્પત્તિ તથા મૂલ્ય સમજવામાં પણ એવા સંગ્રહ—ધણી ઉપયોગી થઈ પડે. અસલ સરકારે ઇનામ આપી અવા સંગ્રહ કરાવ્યા હતા; પણ વર્નાક્યુલર સોસાયટીને રવાધીન થયા પછી શું થયું તેની કાંઈ ખબર નથી.

સન ૧૮૮૬ નવેંબર }
રાજકોટ.

“ગુજરાતરાણાપત્ર”

આ ચોપડીમાં કચ્છમાં વપરાતી કચ્છી ભાષાના શબ્દોને કોઈ કઠાવારી ગુજરાતીમાં અર્થ સાથે છે. તેમજ શબ્દોના વ્યાકરણ સાથે જૂઠાંજૂઠાં નામ, સર્વનામ જૂદીજૂદી જાતિમાં કેમ બોલાય છે તે, તથા જૂદીજૂદી વિભક્તિના પ્રસંગો શા છે તે પણ જતાવ્યા છે. કોપ પૂરો કર્યા પછી કચ્છી ભાષાના વ્યાકરણનું ટાંચણ પણ આપેલું છે. કચ્છી ભાષા નહિ જાણનારને આ ચોપડી બહુ ઉપયોગી થાય એવી છે.

સન ૧૮૮૬ ઓક્ટોબર }
રાજકોટ.

“વિજ્ઞાન વિહાર”

અમદાવાદ તા. ૨૦-૧૦-૮૬

તમારી રચેલી કચ્છી શબ્દાવળીની ચોપડી મને પહોંચી છે તે વાગી કે ખુશી થયો છું. એ વિશે સૂચના દર્શાવું કે બીજી આવૃત્તિ છપાવો; તે વારે બની શકે તો તેમાં કચ્છી બાષાના બાકણના મુખ્ય નિયમો એટલે વિભક્તિ, ગતિ, પૂરક, કાળ, સર્વનામ, વિશેષણ વગેરેના નિયમો વિશે થોડું જ્ઞાન અપાય તો પુસ્તક વધારે ઉપયોગી થાય.

શુભરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીની મદદને માટે જુદો અક્ષાપદો કાગળ તેના સેક્રેટરીને સરનામે લખવો.

• •

મહિપતરામ રૂપરામ.

પ્રિન્સિપાલ ટ્રેનીંગ મેજેસ્ટ્ર. અમદાવાદ.

રાજકોટ તા. ૯-૧૧-૮૬

તમારી રચેલી ચોપડી કચ્છી શબ્દાવળી પહેલો ભાગ પહોંચ્યો છે. તે પુસ્તક ઘણું નાનું છે, પણ ઉપયોગી જણાય છે. અને મેમણ, લુવાણા, બાટીઆ વગેરે જે કચ્છી બોલી પોતાના ઘરમાં તથા નાતીલા સાથે બોલે છે. તેવા લોકો કાઠિઆવાડના કચ્છને લગતા કાંઠાના ભાગમાં રહેનારાને ઉપયોગી થાય તેવું છે. પરંતુ દિલ્લીરી એટલી કે દાલ થોડા વરમ થયાં મેં. ડિરેક્ટર સાહેબ બહાદુર, કે મહેરબાન ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબની મંજુરી વગર ઇનામ કે લાઇસેન્સ મેં કાંઈ પુસ્તક વેંચાતાં લેવામાં આવતાં નથી તેથી તમારે એક પ્રત મેં. ડિરેક્ટર સાહેબ બહાદુરને અથવા મેં. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબને મોકલી વિનંતિ કરવી કે તે ઉપરથી ઈરાવ થએ ઘટારત ઉત્તેજન આપવાનું બને. તમે ત્યાં જઈ આટલો શ્રમ લઈ આ ચોપડી બહાર પાડી એ ખુશીની વાત છે.

ગોપાળજી મુરસાઈ.

આમિરટ ઍજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર

કાઠિઆવાડ.

પ્રસ્તાવના.

• • પહેલી આવૃત્તિની

આ દેશમાં કચ્છીભાષા બોલાય છે, તે ગૂજરાતીથી કેવળ ભૂદીજ છે. એની વિધિ નથી તેથી સર્વ લખાણ પદાણ ગુજરાતીમાં જ થાય છે કચ્છી. ભાષા સિધી ઉપરથી વિકાર પામીને થએલી છે એનું લાગે છે. તથાપિ તેના ઘણાખરા શબ્દો ગુજરાતી જોડે મળતા આવે છે વાક્ય રચનામાં ક્રિયાપદોના રૂપ ગૂજરાતીથી કેવળ ભિન્ન છે. એ ભાષાના શબ્દો જાણવા તથા લક્ષમાં લીધા જવા છે. એની વિધિ નથી, તેથી એને કેટલાક નકલમાં જાણે છે, પણ એમ નથી કચ્છના લોકો દેશોદેશ જઈ વસેલા છે. ને મુમુક્ષુ તો આખી કચ્છી જનોની જ ભરી છે તેથી વેપાર રોજગાર વગેરેમાં એમની સાથે વાતચિત કરવામાં કચ્છી બોલી બહુ કામની છે એના શબ્દો અને ક્રિયાપદોના રૂપ સમજવાથી એ ભાષા જલદી આવડે એની છે મદાવરાથી કચ્છી બોલી શીખવાને આજીવાર લાગતી નથી.

મોટા ગામના લોકોને ગૂજરાતી બોલવાનો પૂરો પરિચય હોવાથી, લાના છોકરાઓને નાનપણથી એ ભાષાનું જ્ઞાન હોય છે પણ ગામડાના બાળકોને હોતું નથી તેથી શરૂઆતમાં શીખવવામાં અગવડતા આવૂંમ પડે છે જેમ જેમ આગળ શીખવવામાં આવે છે, તેમ તેમ ગૂજરાતીનું જ્ઞાન પરીપક્વ થતું જાય છે, પણ તેમાં શીખનારને તથા શીખવનારને બડચણ પડે છે તે દૂર થવા, અને શીખવવાની પૂરી સગવડ થવાને આ લઘુ પુસ્તક રચ્યું છે. તે આ દેશના કેળવણીખાતાને બહુ ઉપયોગનું થશે એમ આશા છે.

બાળકોને નિશાળમાં અભ્યાસ કરાવેલી વખત પાઠના અર્થ શીખવવામાં આવે છે તે વેળા આ પુસ્તક બહુ ઉપયોગનું થશે કેમકે નાના બાળકોને ગૂજરાતીનું બીજકૃપ બાન હોતું નથી, ને ચોપડીઓમાં બધા શબ્દો ગૂજરાતી, કેટલાક સંસ્કૃત, અને થોડાક બીજા ભાષાના હોય છે. તેના અર્થ ગૂજરા-

તીમા કહેતા છોકરાઓને પાકી સમજ પડતી નથી. ને ગોખણુથી પાઠ કરેછે. તેથી વેળાસર હૈયેથી પાછા જતા રહેછે ને તેથી બાળકો પાઠની મતલબ પૂરી સમજ શકતા નથી, માટે કચ્છી શબ્દો સાથે સમજ પાડીને શીખવવામા આવે તો તેથી યોગ્ય ફાયદો થાય.

ધણુ શબ્દો એવા હોય કે અર્થ કહ્યા છતાં પણ તેના ખરા બાવાર્યની બાળકોને સમજ પડતી નથી જેમકે ત્રીજી ચોપડીના ૨૮મા પાઠને મથાળે “કૃપણ” શબ્દ લખેલો છે તેનો અર્થ “કષ્ટુસ અથવા બખીવ” શીખવવામા આવેછે. પણ જેમ કૃપણ શબ્દના અર્થની ખબર પડતી નથી, તેમ કષ્ટુમને બખીવની પણ મમજ પડતી નથી. માટે એને લગતો કચ્છી શબ્દ, જે એક યાદ ખરચતો વાવરતો ન હોય તેને “ચૂધડો” કહેછે તે કહીને સમજવવામા આવે તો પાકા બાવાર્યની ખબર પડે તેમજ ચોથી ચોપડીના ૨૦મા પાઠને મથાળે “ઉનામણો” શબ્દ લખેલો છે. તેનો અર્થ “હનું પાણી મૂંવાનો દેવડો” શીખવવામા આવેછે. પણ “દેવડો” એટલે શુ ? તેની પણ ખબર પડતી નથી. માટે તે ઠેકાણે “કોસાડી” કહીને શીખવવામા આવે તો ખરી સમજ પડે માટે પાઠની અદરના શબ્દો “તીડ, પૂજો, છડવા, ને કામગો” વગેરે શીખવતી વખતે કચ્છીમા “મકડ, બુઆર, વોણુમડોડા, ને ખર્યો” વગેરે શબ્દો કહીને સમજવવામા આવે તો પાઠની મતલબ સારી પેઠે સમજે, તથા શબ્દોના બાવાર્યનું પાકું જ્ઞાન થાય, ને હૈયેથી જતા રહે નહિ વળી આ દેશમા કેટલાક પરદેશી મહેતાજીઓ છે તેમને છોકરાઓના કચ્છી બોલ સમજવવાને, તથા કેટલીક મુદતે તેઓની સાથે વાતચિત કરવાને આ પુસ્તક પુરતું સાધન રૂપ થશે, એમ લાગેછે.

કોય રચવેા કે શબ્દાવળી કરવી, તે મહા વિદ્વાનનું કામછે પણ મને જેમ જેમ શીખવવાના કામમાં અગવડતા માલૂમ પડતી ગઈ તેમ તેમ કચ્છી શબ્દો સમજવા, તથા તેનો મ ગ્રહ કરવાનો અત્યંત શોખ વધતો ગયો. જે ઉપરથી ઘણી લાખી મુદતે તેનું આ પરીણામ થયું. તે સર્વે વિદ્વાન સગજ નોની સેવામા ઘણી નમ્રતા પૂર્વક આ લઘુ પુસ્તકના રૂપમા રજુ કર્કેછું તે મિત્રમંડળ વાચવા સ્વિકારશે એવી આશા છે

આ પુસ્તક સારીપેઠે સુધાર્યું છે, અને કચ્છી વિદ્વાન જનોને ખતાવી, તથા કચ્છના ત. સ. એજ્યુકેશનલ કમિશ્નર સાહેબની સેવાને પ્રમાણે તેમા સુધારો વધારો કરી બુલો રહીત થવા પૂરો પ્રયત્ન કર્યો છે. તોપણ મારી

સ્વભાષા ગૂજરાતી હોવાને લીધે અને આ મારો પ્રથમ પ્રયાસ છે તેથી ચૂકો રહી ગઇ હશે તે વાચનાગ સન્મનો દરશુઝર કરશે, એવી આશા છે તથા મને એ વિષે ચેતવણી આપશે તો હું મોટો આભાર માની મારી બીજી આવૃત્તિમા સુધારો કરીશ

સિવાય જાતિ, વિભક્તિ, ને વચન જાણના સાર તથા નામ, સર્વનામ, વિશેષણ અને ક્રિયાપદોના રૂપ સમજવાને આ પુસ્તકને અતે બાકરણ સંબંધી થોડુંક ટાચણ આપેલું છે તે આ પુસ્તકના મ મ ધમા ખરા ઉપયોગ રૂપ થશે એમ સમજીને દાખલ કરેલું છે.

છેલ્લે આ પુસ્તક દરબાર ખસ્યે છપાવવા રા રા એ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબના ઉપરીપણા નીચે કચ્છી વિદ્વાનની કમિટિ નિમી તપાસાવ્યું છે તેથી કમિટિના મેમ્બરોએ લીધેલી તમ્તી વિશેનો આ પ્રસંગે ઉપકાર માત્રુ તથા લખેલી કોપી રા આત્મારામ કેશવજીએ તપાસી સુધારી આપવાથી હું એમનો પણ મોટો આભારી થયો છું

તા ૫મી જૂલાઈ ૧૯૮૪ રણભુદાસ રણછોડજી.

સન ૧૯૮૪ / લાયમ-કચ્છ

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના.

કચ્છી શબ્દાવળીની પ્રથમ આવૃત્તિ છપાયાને લગભગ બારતેર વરસ થયાં છે તે પછી જે શબ્દસંગ્રહ થયો તેનું જૂદું પુસ્તક છપાવવાની ધારણા હતી, પણ પ્રથમ પુસ્તકમાં ભાષાની પરીપક્ષ સમજ ન હોવાથી તથા પુસ્તક તપાસવાનું કામ કરતાંને સોંપવામાં આવેલું નહોતું, તેથી ઘણી ભૂલો રહી ગએલી હતી; તે સુધારવા વિદ્વાનો અને ચોપાનીઆઓનો અનુમત હોવાથી, ખરેખર સુધારવાની અવશ્યકતા હતી, વળી પ્રથમ પુસ્તકની એક નકલ મુંબઈ છલાકાના મહેરબાન ડૉરક્ટર ઓફ પબ્લીક હેલ્થ-સ સાહેબ બહાદુરની હજૂરમાં મોકલતાં તેઓ સાહેબ પણ કેટલો ભાગ સુધારવા ઇસારો કર્યો હતો. માટે એ સર્વ કારણોથી સુધારો વધારો કરીને તથા જે નવો શબ્દ સંગ્રહ થયો હતો તે સર્વે એમાં મેળવી, આ બીજી આવૃત્તિ તૈયાર કરી છે, તેમાં અમદાવાદ ટ્રેનિંગ કોલેજના મહુમ માણ પ્રિન્સિપાલ રા. રા. મહીપતરામભાઈની બલામુલ્ય પ્રમાણે વાકરણનો પણ કેટલોક ભાગ દાખલ કરેલો છે. તેથી ભાષાના અભિલાષીઓને આ પુસ્તક વધારે ઉપયોગનું થશે.

આ પુસ્તક ભાષા સંબંધી છે એટલે વાર્તા અને નવલકથાણીઓનાં પુસ્તકોની જેવી ખરીદી ચાલે, તેવી આની થશે નહીં પણ કચ્છ કેળવણી ખાતાને અને ભાષાના અભિલાષીઓને ખરેખર ઉપયોગનું છે. માત્ર ભાષાનો ઉદ્ધાર કરવો તે પરાપકારી અને સ્વદેશાભિમાની દેશ પતિનું કરતવ્ય છે. તેથી મૂળ પુસ્તક તૈયાર કરાવી છપાવવામાં નામદાર કચ્છ દરબારશ્રીએ સહાયતા આપી હતી તેમ આ બીજી આવૃત્તિ છપાવવામાં પણ સહાયતા આપી છે તેથી કર્તા મોટો આભારી થયો છે.

આ પુસ્તક મેં પૂરા પ્રયત્નથી આ દેશની ભાષા સુધારણાએ અને કચ્છ કેળવણીખાતાના ઉપયોગ અર્થે રચેલું છે. માટે તે પ્રમાણે મારી આશા ફળિભૂત થાય તો મારો મનોર્થ સફળ થયો એમ હું માનીશ.

આ પુસ્તક પુર્ણ કરાવવામાં તથા છપાવવામાં હજુર સેક્રેટરી રા. રા. હાદાલાલભાઈએ ખૂબસૂરી સહાયતા આપી છે માટે તેઓનો મોટો ઉપકાર માનું છું. સિવાય આ પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તિ માટે વિદ્વાનો અને ચોપાનિયાઓએ અભિપ્રાય આપેલા તેમાંથી કેટલાક આ પુસ્તકના અગ્ર ભાગમાં દાખલ કરેલ છે. તે સુસજ્જનો ધ્યાનવાની તરતી લેશે એવી આશા છે.

તા. ૨૦-૭-૧૯૦૦ } કંપો.
અ. લાખન. } પરબુદાસ રજુહાકર
માસ્તર.

કચ્છી શબ્દાવળી.

અ.

- અક્ક (ના. પૂ.) આકડો. આકડાનું ઝાડ.
- અકક (ના. સ્ત્રી.) તહોમત. આળ.
- અકેતો (વિ. મૂ.) અકરાંતીઓ. માણુ વગરનો. બહુ ખાનારો, નારી જાતિમાં અકેતી.
- અખ (ના. સ્ત્રી.) આંખ. અખિયુ—આંખો.
- અખા (ના. પૂ.) દાણા, કણુ. આખા દાણા. (કણીખ.)
- અગડી (ના. સ્ત્રી.) થીગડી. અગડીયું—થીગડીઓ.
- અગલી (વિ. સ્ત્રી.) મેલી. ગંદી, અગલો—મેલો.
- અચ (કિ.) આવ. અચો—આવો, અચને—આવીશ; અચાં—આતું. અચાંતો. અચાંતી—આતુંહું.
- અચવિંજ (કિ.) આવ જાવ.
- અચો (ના. પૂ.) ઢોરને વળગી રહેનારા ઝીણા છવો. (છંતડી, ગંગોડા.)
- અચ્છો (વિ. પૂ.) ધોળો. અચ્છી—ધોળી. અચ્છા—ધોળા.
- અજાથી (ના. સ્ત્રી.) આંગલી. જામો.
- અજોર (ના. પૂ.) ગામની નજીકનું વાડ કરેલું ખેતર.
- અટછેલું (ના. પૂ.) ચાળણી. (આટો ચાળવાનું કાણું કાણુંવાળું વાસણ.)
- અહુ (વિ.) આહ.
- અઠાક (ના. સ્ત્રી.) નાડી (ચોરણ તથા ધાધસની ઢોરી.)
- અઠચ (કિ.) ચણ્ય. અઠો—ચણો. અઠે—ચણે. અઠથી—ચણાવી, અઠને—ચણીશ.
- અઠચો (ના. પૂ.) અઠકચો. અઠી—અઠકા.

*જ્યારે જે અક્ષરનો શબ્દ હોય અને જે પહેલો અક્ષર આકાર હોય તો હમ્છી. માં અકાર યદને બીજા અક્ષર ઉપર બાર મૂકીને બોલાયછે. જેમ “હટ, હચ, કન, પન યક નન્ય વગેરે” (હાટ, હાય, કન. પાન. યાક. જાન.)

- અડાણે (ક.) ગીરવી.
 અતાલો (વ. પૂ.) મુંઝાએલો. અતાલી-મુંઝાએલી.
 અગીઠો (ના. પૂ.) સોનીની બઠી.
 અધડો (ના. પૂ.) અરધો ત્રાંખીઓ. (અરધી પાછ.)
 અધા (ના. પૂ.) બાપ. (મોટા બાઇને પણ કોઇ અધા કહેછે.)
 અપાકે (કિ.) અમળ્યતાં.
 અલરો (વિ. પૂ.) નકારો અભરી-નકારી.
 અલરો સલરો (વિ. પૂ.) સારો નરતો. અભરી સભરી—સારી નરતી.
 અભા (ના. પૂ.) ડોસલ. (અભા'નામનું માણુમનું નામ પણ પડેછે.)
 અમા (ના. સી.) ડોશીમા.
 અમાણુ (કિ.) પચોટનું. (કોઈ જનાવર લેવું ત્યારે અજમાવી લેવું.)
 અમીલ (ના. પૂ.) તાણુત.
 અમાંચ (ના. પૂ.) નિશાન.
 અરલ (ના. સી.) અજગર. ગળનારો મોટો અને લાડો સાપ.
 અરદાસ (ના. સી.) અરજ. વિનંતિ.
 અરોંટ (ના. પૂ.) રંટીઓ. મૂતર કાંતવાની ચરખી.
 અલાયો (ના. પૂ.) આંકેલો, ધણી વગરનો. (ગોધાને ત્રિશૂળ જેવો આંક કાઢેલો હોયછે, તેવાને “અલાયો” કહેછે.)
 અવરેજ (ના. પૂ.) સરાસરી.
 અવચળ (વિ.) કાયમ. અફર. (કચ્છમાં ઇમરાપટો લખાય છે તેમાં અફરને ઠેકાણે “અવચળ” લખેછે, માટે તેનો અર્થ અફર લખ્યો છે.)
 અવેર (નુ. સી.) અસુર મોડું (વખત અથવા વાર.)
 અસાંલો (સ. પૂ.) અમારો “લો” છડી વિશ્વકિતનો પ્રત્યય છે.
 અસાંકે (સ.) અમને. “કુ” બીજી વિશ્વકિતનો પ્રત્યય છે.
 અસીં (સ.) અમે. (પહેલા પૂરપનું જડવચન.)
 અસો (ના. પૂ.) મસ. અસા—મસા. (થરીર ઉપર મસ થાયછેતે.)
 અસોસ (અ) વારંવાર. ખાંચ આગ્યા વગર.

આ.

- આંધ (સ.) તમે. (બીજા પૂરપતું બહુવચન.)
- આંધણું (ના. પૂ.) શિકાર. (જેમકે “મહારાજ આંધણું તે” વિધા આંધ” એટલે મહારાજ શિકાર ઉપર ગયા છે.)
- આંઉં (સ.) હું (પહેલા પૂરપતું એકવચન.)
- આકાંઠા (ના. સ્ત્રી.) કુટુંબ.
- આકે (સ.) તમને “કે” બીજા વિભક્તિનો પ્રત્યય છે.
- આખાણી (ના. સ્ત્રી.) કહાણી. વાર્તા. (કાંઈઆવાડમાં જેને “ઉખાણી” કહે છે તે.) તુકે.
- આખાડો (ના. પૂ.) કળા. (મોર પીંછાં પહોળાં કરી કળા કરે છે તે). મદલનો પણ “આખાડો” કહેવાય છે. એટલે ચાર જણા ભેગા થઈ બેસતા હોય તે.
- આખોલ પાખોલ (અ.) અડખે પડખે.
- આખર (ના. પૂ.) દુઃખ પીડા.
- આજી (અ.) હયાત. જીવતો.
- આંજો (સ.) તમારો. “જો” છઠી વિભક્તિનો પ્રત્યય છે.
- આગિયા (અ.) આગળ પામે
- આટાર (ના. સ્ત્રી.) રેતી.
- આડી (ના. સ્ત્રી) જે. નાનું આડસર.
- આડીઓ (ના. પૂ.) પછેડી. (ચોરણા ઉપર પહેરવાનું લૂગડું.)
- આડિકો (ના. પૂ.) આગળીઓ. (બારણું સહેજસાજ બંધ રાખવા સાર અને કોઈ બહારથી આવે તો ઉઘાડી શકે એવી કળ કરેલી હોય તે)
- આહુ (ના. પૂ.) કડીઓ. ચણનારો.
- આડે (કૃ.) બાવે. ગમે. (જેમકે “મુકે હી વસ્તુ આડે નતી” એટલે અને આ વસ્તુ બાવતી નથી. ના ગમતી નથી)
- આડે (કિ.) આડે. ચારે. (ગાયનું ધણુ ચારનારને “આહુ” કહે છે.)
- આડંગ (ના. પૂ.) ઉકળાટ. (વરસાદની રૂતુમાં પવન બંધ હોય તેને “આડંગ” કહે છે)
- આધર (ના. પૂ.) કાઠી ગએલાં લૂગડા, તથા ગમેછા ઉપર નાંખવાનો સામાન.

- આઠ્ય (કિ.) ચોખ્ખ. આઠે. ચોળે. આઠી—ચોળી.
 આંધરો (ના. પૂ.) આંતર. સરીરની નસો. આંધરા—આંતરડા
 આનાં (કિ.), આણ્યાં. આણ્યો. આની—આણી.
 આભો (ના. પૂ.) ઝભો. પેરણુ. આભા—ઝભા. પેરણો.
 આમું (ના. પૂ.) આંબો (પાઠેલી કેરી) આમાં—આંખા. (આંખાનાં ઝાડને
 પણ “આમું” કહેછે.)
 આય (કિ.) છે. અયાં—હું. અયો—હો, અમ્યું—છીએ.
 આય (ના. પૂ.) નિસાસો.
 આયો (કિ. પૂ.) આબ્યો. આયા—આબ્યા. આવપુ—આવી.
 આરીસો (ના. પૂ.) હર્ષણુ (મોઢું જોવાનો કાચ.)
 આરીઓ (ના. પૂ.) તાંકું. (ખારણાં વાળો મોખસો)
 આલ (ના. સ્ત્રી.) ઇઅ. હરકત.
 આલ (ના. સ્ત્રી.) લાંણુ ફળ. જેવું કે કેરી કે ચીમડું લાંણુ હોય તેને
 “આલ” કહેછે.
 આંલાય (સ.) તમારે માટે “લામ” ચોથી વિભક્તિનો પ્રત્યય છે.
 આસુરા (ના. પૂ.) દાસુરા. તાણુતની દહાડા.

ઉ

- ઉકરે (કિ.) ઉતરે. ઉકયો—ઉતયો. ઉકરી—ઉતરી.
 ઉખ્ય (કિ.) નાંખ્ય. ઉખ્યાં—નાંખું. ઉખ્યાંતો—નાંખુંહું. ઉખતે
 નાંખ્યું. ઉખને ?—નાંખીરા.
 ઉખખણુ (કિ.) કેડે ખેસાડવું. કેડ ઉપર તેડવું.
 ઉખખર (ના. સ્ત્રી.) ખાડણીયો. ઉખરી ખાંડણી. (ખારણીઓ પાકા
 પથ્થરનો યાયછે અને ખારણી લોદાની યાયછે)
 ઉચ (કિ.) લૂછ, ઉગીઆં—લૂછું. ઉગીઆંતો—લૂઉછું ઉચઠો—
 લૂછ્યો. ઉગને ?—લૂઈયા.
 ઉગાડ (ના. સ્ત્રી.) ઉધરાણી. ઉગાડીઆંતો—ઉધરાણી કંઈહું, ઉગા-
 ડીઆં—બેગી કંઈ. ઉગાડને ?—બેગી કરીરા.

ઉગ્યે	(ક્રિ.)	સવારે. પ્રભાતે.
ઉગ્ગણુ	(વિ.)	ઝોઠણુ. ઝોઠવાનું લગડું.
ઉજવણી	(ના. સ્ત્રી.)	ઉજણી. ગામ બહાર જમવું તે.
ઉઝારે	(ના. પૂ.)	અજવાણું. ઉઝારી—અજવાળી.
ઉઝે	(ના. સ્ત્રી.)	ઉઝે. એક જાતનાં શ્વસ.
ઉઢા	(ક્રિ. પૂ.)	ગયો. ઉઢા—ગયા. ઉઢઈ—ગઈ.
*ઉતરી	(વિ.)	એવીને એવી.
ઉતકડે	(અ.)	પણે.
ઉત્તે	(અ.)	પણે.
ઉથલો	(ના. પૂ.)	ફરી ફરો, ફરીને (ન્યારે કંઈ માંદાઈ હોય. અને તે મટી જઈ ફરીથી ચાલ્ય ત્યારે “ઉથલો” થયો કહેછે.)
ઉથી	(ક્રિ.)	ઉઠ. દાખને ઉઠવાનું કહેવું હોય ત્યારે “ઉથી ઉથી” (ઉઠ ઉઠ) કહેછે. માનથી કહેવું હોય તો ઉથીઓ (ઉઠો કહેછે.)
ઉધણે	(ક્રિ.)	ઉપણે. (પવનમાં અનાજ ઉગડી ચેડાપુ કરે તે) ઉધ-ણીયાં-ઉપણું. ઉધણીઆંતો-ઉપણું છું.
ઉધરકયો	(ક્રિ.)	ઉધમાં બઠબઝો. ઉધમાં ખીને જૂમ પાડી.
ઉન્ય	(ના. સ્ત્રી.)	તરશ. ઉન્ઓ-તરશ્યો. ઉન્ઈ-તરશી.
ઉનધ	(વિ.)	ઓગણીસ.
ઉન	(વિ.)	પેલો, પેલી.
ઉતું	(વિ.)	ઉડો. ઉની-ઉડી.
ઉપટ	(ક્રિ.)	ઉધાડ. ઉપટો-ઉધાડો. ઉપટી-ઉધાડી. અથવા ઉપટ—ઉધાડી. ઉપટીયાં—ઉધાડું. ઉપટીયાંતો—ઉધાડું છું ઉપટને ? ઉધાડીય.
ઉપરો	(ના. પૂ.)	ઉપણું. ખાટલણું ઓથીકા તરફનું લાંબું. (નારી-જાતિમાં “ઉપરી”).
ઉપત	(ના. સ્ત્રી.)	ઉપજ. નિપજ.

*કટલેક ફેલાણે “ઉ”ને બદલે “ઓ” આવેછે. જેમકે ઉતરીને બદલે ઓતરી હબાકીને બદલે ઓબાકી વગેરે. ઓબાકી, ઓતરી, ગામડાના લોકો બોલે છે. સદેરના લોકો. હબાકી. ઉતરી. વગેરે બોલેછે.

એ.

એણ (ના. સી.) એરણ.

એમદો (વિ. પૂ.) વિકટ. કઠણ. મુશ્કેલ. (એમદી. નારીજાતિમાં)

ઓ.

ઓકારી (ના. ઓ.) ઉલટી વામેટ.

ઓકાર (ના. ઓ.) ઓટ. (પાણી ઉતરી જાય તે)

ઓખ (ના. ઓ.) અડચણ. મુંઝવણ.

ઓખડ (ના. ઓ.) ઓગઠ. (ઢોરને ખાતાં ધાસ વધે તે.)

ઓખડ (ના. ઓ.) બેજ વિનાનો પવન. ઉનાળામાં હુખ વાય તે.

ઓખો (વિ.) કઠણ મુશ્કેલ. (ઓખા. બહુ વચનમાં) નારી જાતિમાં ઓખી.

ઓગમ (ના. પૂ.) ધામ. બકારો.

ઓગરાઈ (ના. ઓ.) ઓડકાર (મોઢામાંથી વાયુ નીકળે તે).

ઓગન (ના. પૂ.) 'તળાવમાંથી પાણી નીકળવાનો રસ્તો. જે તરફ પાણી છલી જતું હોય તે જગ્યા.

ઓગાડ (ના. ઓ.) ઉધરાણી.

ઓગાર (ના. પૂ.) ઓગાળ. વાગોળવું. ખાઈને પાછુ મોઢામાં લાવી આવવું તે.

ઓગો (ના. પૂ.) ઓઘો. ઢગલો ગંજ

ઓઞ્ઞ (અ) અહિંયાં.

ઓંજ (અ) નરસ. નહાઈ.

ઓંલો (વિ.) દુકર. કઠણ.

ઓટો (ના. પૂ.) ઓટલો. ઓટા—ઓટલા.

ઓડો (અ) ઓરો. નજીક. ઓડા—ઓરા ઓડી—ઓરી.

ઓડો (ના. પૂ.) ઓંધાણ. નિશાની. ઓઠા—નિશાનીઓ.

ઓડો (ના. પૂ.) ચાડીઓ. (જેતર વાડીમાં મોલ જનાવર તથા પં-
ખીઓ ન ખાઈ ખાય માટે માણસના આકારનો ઉભો
કરેલો ચાડીઓ)

ઓઢક	(ના. પૂ.)	ઓઢીંગણ. અડધુ (ઓથને પણ “ઓઢક” કહેછે.
ઓઢર	(ના. પૂ.)	ઓથ, આડથ.
ઓતે	(અ.)	પણે. બીજે ઠેકાણે.
ઓર્થા.	(અ.)	પાસે. નજીક.
ઓરતરે.	(ના. સી.)	ઓરતરેક.
ઓત્યો	(કિ.)	રેડ્યો. ઓત્ય—રેડ્ય. ઓતીયાં—રેડું ઓતીયાંતો—રેડુંછું.
ઓતીઆરી	(ના. પૂ.)	ઉપરી. (કામ કરનારની ખબર સમ્બનાર.)
ઓર	(ના. પૂ.)	ઓટ. પાણીનું હડી જાવું તે.
ઓરાંત	(ના. સી.)	મૂંઠા.
ઓલ્લ	(ના. પૂ.)	પૂંજો. કચરો. (ઓવાળ.)
ઓલર્યો	(કિ.)	આથડ્યો. ઓલરે. આથડે. ઓલજેતો—આથડેછે.
ઓલીઆ	(ના. પૂ.)	દાતાર.
ઓન્યુ	(ના. સી.)	સનકારા. ઇંચારત. આંખના ઇસારા.
ઓમાણુ	(ના. સી.)	સંપેતફ.
ઓસરાય	(કિ.)	ગોઠે. ગમે.
ઓનધ	(ના. સી.)	કૂતરાંનું રહવું ઓનધયું—કૂતરાનાં રાણા.

અં.

અંગારીઓ	(ના. પૂ.)	કામતો. અંગારીઆ—કામતા.
અંગારો	(ના. પૂ.)	દેવતાનો તણખો. અંગારા—દેવતાના તણખા.
અંતિ	(વિ.)	અતિ. ઘણું.
અંધર	(ના. સી.)	લાજ. ઘુઘટ. ધૂમટો.
અંધીચીંચી	(ના. સી.)	ગરોળી.
અંધીંછું	(ના. સી.)	છાંછુંદર.
અંગણુ	(ના. પૂ.)	આંગણુ.

કકાડીઓ	(ના. પૂ.) ચક્રમક. (બહુવચનમાં કકાડીયા.)
કખ	(ના. પૂ.) તરણું—સળી.
કચડો	(ના. પૂ.) કુમળો કચડા—કુમળા, કચડી—કુમળી.
કછલાડી	(ના. સી.) બાળલાઇ (કાખમાં ગુમડું થાય તે.)
કચ્છે	(ના. પૂ.) જાયળો.
કડી	(ના. સી.) સાકળ કડીયુ—સાકળો
કડી	(ના. સી.) છીપ.
કડી	(ના. સી.) કલ્લુ કડીયુ—કલ્લા.
કડું	(અ.) ક્યારે.
કડોકડું	(ના. પૂ.) દેવતા પાડવાનું કડું તથા સૂતરની દોરી.
કડો	(ના. પૂ.) કડું હાથનું.
કડયો	(કિ.) તપ્પો. કડેતો તપે છે. કડેલ. તપી ગયેલ.
કંઠ	(ના. પૂ.) ધામ. ઉઠળાટ કંઠારો.
કલ્પિઆર	(ના. સી.) કરેણ.
કલ્પો	(કિ.) ફળો. ફળ્યા—ફળ્યા. કલ્પ—ફળી 'કલ્પેતો' ફળેછે.
કલી	(ના. પૂ.) કાર્તિકે મહિનો
કમ	(ના. પૂ.) કાન.
કનો	(ના. પૂ.) સાંઠો. કના—સાંઠા
કખર	(ના. સી.) બેખડ કખર—બેખડો. નહિતો કરાડો.
કપા	(ના. પૂ.) કપાસ.
કપ્પી	(ના. સી.) મરેડી.
કખર	(ના. પૂ.) કાખર પક્ષિ
કકમ	(ના. પૂ.) કામ.
કરબો	(કિ.) કરીયુ.
કરીયાં	(કિ.) કહું કરીયાંતી—કર છું, કરને? કરીય.
કરૈ	(ના. સી.) ચોરડો. ધર. કરૈયું—ચોરડા.
કરાધોસ	(કિ.) કસવીચ
કવરી	(ના. સી.) ફૂવામાં ખોદવાની ચારડો.

કવાટ	(ના. પૂ.)	હંટનું ધાવણું બચ્ચું.
કવો	(ના. પૂ.)	પતંગ. (કાગળની હવામાં ફડાડવાની પડાઇ.)
કસલી	(ના. ઓ.)	કળસલી ટપુડી.
કસુ'બો	(ના. પૂ.)	અરીચ (સગા અરીચને “કસુ'બો” જ કહે છે.)
કસોળો	(વિ. પૂ.)	અટક્યાબો. કસોજી અટક્યાલી. કસોળાં કાંકરાવાળા. કસોળણુ ઝીણા દાણા.
કલંક	(વિ.)	ફુટ.
કાગડો	(ના. પૂ.)	પતંગ, કાગડીઓ. (કાગળની હવામાં ફડાડવાની પડાઇ.)
કાક ચીભક	(ના. પૂ.)	પોપઇયું. પોપઇયાં.
કાક	(ના. ઓ.)	હજ. લાકડાની બેડી.
કાઠી	(ના. ઓ.)	લાકડું. કાઠીયુ—લાકડાં.
કાડો	(ના. પૂ.)	ઉકાળો. કરાચ.
કાંડી	(ના. ઓ.)	દિવાસળી.
કાડો	(ના. પૂ.)	તાપ. તડકો. ગરમો.
*કાંબી	(ના. ઓ.)	કાંબી. (ગાંધારમાં બાઇડીઓ કલ્લાં નીચે પહેરે છે તે કાંબી કડલાં. ગરમીમાં એક પગમાં બેડી પહેરે છે તેને પણ “કાંબી” કહે છે.) કાંબીજી—કાંબીઓ.
કાંબુડી	(ના. ઓ.)	કાંબુડી. કાંપો. (બાથમાં સમાય તેટલું) બાઈ- ડીઓ ધાસ વાડવા જાય ત્યારે લૂગડાના કાંપો પોતાની પાંદે બાંધે છે તે.
કાલર	(ના. ઓ.)	મંજ. કાલર—મંજીઓ.
કાલીંગો	(ના. પૂ.)	તરણુચ. કાલીંગડું.
કાવ	(ના. ઓ.)	કાવ્ય—કવિતા.
કાંસી	(ના. ઓ.)	સકવેણું ધાસ.
કી	(કિ.)	કરી. કે કચું. કર્ચો.
કીં	(અ.)	કેમ.

*કાંબમાં “બ” ને ધણું કરીને “લ” બોલે છે. જેમકે “બલ્લાદુર” તેને “લલાદુર”
કહે છે. બાગને ભાગ, બેનને બેણ, બન્યોને બન્યો, વગેરે.

કીં	(વિ.)	કાંઈ.
કિટ	(ના. પૂ.)	કાટ, મેલ. કિટ—હુશિયાર.
કિડાય	(અ.)	ક્યાં.
કિત	(અ.)	ક્યાં.
કુઓ	(ના. પૂ.)	જોદર. કુઆ—જોદરો.
કુચ્ચા	(ના. પૂ.)	સફરું (ગુલોદ્રિ ઉપરના વાળ) શીંઠાં.
કુચ્છ	(કિ.)	બોલ્ય. કુછતો—બોલુંછું. કુચ્છાં—બોલું. કુચ્છો—બોલો. કુચ્છને ?—બોલીશ, કુચ્છયો— બોલ્યો. કુચ્છણ—બોલાવવા.
કુચ્છણ	(ના. ઓ.)	ખગલ.
કુચ્છણ	(કિ.)	વચન, બોલ. (જેમકે ફલાણો કીં કુચ્છણ તો કુચ્છે.) ફલાણો કાંઈ બોલ બોલેછે.
કુંછવ	(ના. પૂ.)	માંકડ.
કુટય	(કિ.)	ખાંધ. કુટિયાં—ખાંડું. કુટા—ખાંડો. કુટિ- યાતો—ખાંડુછું.
કુલુક	(ના. ઓ.)	કાનનું ફૂલ. કુલુકુ—ફૂલો.
કુન્દો	(ના. પૂ.)	કોટો. ફણગો. કુરસો.
કુસો	(ના. પૂ.)	કૂતરો. કૂતી કૂતરી.
કુંછ	(ના. ઓ.)	કુંચી. ચાવી. કુંછઓ—કુંચીઓ.
કુનડી	(ના. ઓ.)	કુલડી, કુલ્લી.
કુનાતો	(ના. પૂ.)	ગળીએલ, રંગનું લુગડું.
કુન્ની	(ના. ઓ.)	હાંલ્લી. કુનો—હાંલ્લું.
કુરિયો	(ના. પૂ.)	કળિયું. જમીન ખેડવા માટે હળમા હોય તે.
કુરાજ	(ના. પૂ.)	કાચનો શીશો.
કુરેલાય	(અ.)	શા વાસ્તે. (એને “કુલાય” પણ કહેછે.) “લાય” ચોથી વિભક્તિનો પ્રસય છે.
કુરો	(વિ.)	કુ. (આ શબ્દ ત્રણે જાતિમાં એમજ બોલાયછે.
કુલ્લો	(ના. પૂ.)	ખબો. કુલ્લા—ખબા.
કેર	(સ.)	કોણ. (જેમકે મંજકેર આય. માંદે કોણ છે.)
કુંજો	(સ.)	કોનો. (“જો” છઠ્ઠી વિભક્તિનો પ્રસય છે.)

કેડા ફેડી	(ના. સી.)	કેળાં. કેળાંફળી.
કેડા	(ના. પૂ.)	કામીડો કાચડો.
કેડા	(વિ.)	કેવો. કેડી. કેવી.
કેચેર	(ના. પૂ.)	કેરડો. (કેરડાનું ઝાડ) તેનાં ફળને પણ “કેચેર” કહેછે.
કોઘવાંરો	(ના. પૂ.)	કરોળિઓ.
કોઓ	(અ.)	કેમ. કાં.
કોર	(ના. પૂ.)	મરીઓ. (છોકરીને રમવાનો.)
કોં	(ના. સી.)	કસ. કોંયુ-કસો. (અંગરખા કાપકાને બાંધવાની.)
કોઘરો	(ના. પૂ.)	કોમળો.
કોચલો	(ના. પૂ.)	કડદો, ફોડવું. (સાકને મોળીને કડકા, કરે તે) કોચલા—કડકા, ફોડવાં.
કોટડી	(ના. સી.)	ઘીંત, વંડી કોટડીયું—ઘીંતો, વંડીઓ.
કોઠ્ય	(કિ.)	તેલ કોઠીયાંતો—તેકુંછું કોઠીયાં—તેકું કોઠી—તેડી. કોઠણ—તેડવા. કોઠને ?—તેડીરા.
કોઓઠ	(ના. સી.)	કોહોઠ (જુદાર સત્તારની પેટી.)
કોઠ	(ના. પૂ.)	ભાવ. ભાંખુકોટ.
કોઠા	(ના. પૂ.)	ઝોળા (આંખના.)
કોથ	(ના. સી.)	પેકું.
કોથળી	(ના. સી.)	માંસડી. (કપામની) ફની માંસડીને “કોથળી” કહેછે.
કોથડ	(ના. સી.)	મદ.
કોલ	(ના. પૂ.)	વચન. બોલ.
કોસાણી	(ના. સી.)	ઉનામણો. ઉતુ ખાણી કરવાનું વાસણ.
કોંસીયા.	(ના. પૂ.)	સકાલા, ઠાલીયાં (ઢાલાંમાથી કપાસ કાઢી લેતાં બાકી જે ઠાલીયા રહેછે તે)
કોસો	(ના. પૂ.)	જિતો. મરમ. જિતું—કોસા. જિના. કોસી—જિની.
કંજરી	(ના. સી.)	કાંચળી. કાપડું કંજરીયું—કાપડાં.
કંધોસ	(કિ.)	કરીય.

કંઢો	(ના. પ.)	કાંટો. કંદા—કાંટા.
કંઢો	(ના. પ.)	હરમેલ (હરમાલું ઝાડ.)
કંધ	(ના. પ.)	કાંધ, ખાંધ.
કંધોયો	(ના. પ.)	કંદોષ. સુખડીયો. કંધોયા—સુખડીયા, કંધો- યાણી—સુખડીયાણી—સુખડીયાની વટ.
કાંધા	(ના. પ.)	કાંઠા, કુંગળી.
કંઢેરો	(ના. પ.)	કાંઠાવાળો યોર.

ખ.

ખઇયો	(ના. પ.)	કાઠાળી. ખઠ્યા—કાઠાળિઓ.
ખખખી	(ના. સી.)	ખારેકનો ઈળિયો, કુચકો ખખખીયું—ઠળિયા.
ખરચુ	(ના. પ.)	હંગણ. ઝાડો. ખરચુવાણી—હંગાણી.
ખણ	(ના. પ.)	ખંડ (રેશમી લૂગડાનો રેન્ડો.)
ખટયો	(કિ. પ.)	ખાટયો; કમાણો (એ વિષે કમ્પમાં એક કહે. વત બોલાયછે કે “ખટયો ખેંગાર અને ભોગ- એ ભારે” એટલે ખેંગારજીએ ધન સંમદ કર્ષો તે ભારમલજીએ ભોગવ્યો.
ખડકી	(ના. સી.)	ગોખસો. ખડકિયુ—ગોખલા.
ખડ	(ના. પ.)	ખોળ (તેલ પીલતાં ખાકી રહે તે.)
ખડિયો	(ના. પ.)	ધોડા ઉપર સામાન નાંખવાતો. કારીગરીવાળો કાચલો ખે ખાનાંગાળો.
ખટિયો	(ના. પ.)	લાઠી, ફાંટ.
ખટિયો	(ના. પ.)	દોત.
ખણ	(કિ.)	ઉપાડ. ખણાંતો—ઉપાડુછું ખણું—ઉપાડું. ખયો અથવા ખયા—ઉપાડો. ખણો—ઉપાડો. ખ- ણને ?—ઉપાડીસ ? ખણુધોસ—ઉપાડીસ. ખપ અથવા ખપી—ઉપાડી.
ખણ	(ના. સી.)	એક ગરેળી નેવડું જેરી જનાવર ચાયછે. જે કરડાથી વડાળ માણસ મરી જાયછે તે.
ખથો	(ના. પ.)	ધાળજો, કામજો, ખથી—ધાળળી, કામળી.

અપે	(કિ.)	ત્રેષ્યે. અપધે-ત્રેષ્યે, અપધ-ત્રેષ.
અખે	(વિ. પૂ.)	ખેખે, ઘંત વગરનો. અખી-અખી, ઘંત વગરની.
અલ	(ના. સ્ત્રી.)	હલ, ચામડી (ખાલ ઉપરથી.)
અરો	(ના. પૂ.)	અળું. અરા-અર્ગાં.
અલેલો	(ના. પૂ.)	ખાસડું, સકલ જોડો. અલ્લા-ખાસડાં.
ખાજી	(ના. સ્ત્રી.)	ખસ, ખુજલી. (શરીરેફાલ્લા થઇ ચળ આવે તે દંદ.)
ખાડી	(ના. સ્ત્રી.)	ઘડી, દડપત્તી.
ખાંપ	(ના. સ્ત્રી.)	દડખું, ઠરી ગએલું ચૌસલું, ખાંપુ-દડખાં, ચૌસલા.
ખાખે	(કિ.)	ખાધયું (જેમકે “પેાપ ખાખે” પછી ખાચું.)
ખામણે	(ના. પૂ.)	ખાનું, ખંડ. ખામણાં-ખાનાં (પેટી તથા કબાટમાં જૂદાં જૂદાં ખાનાં ખંડ હોયછે તે.)
ખાર	(ના. પૂ.)	દૂધ રીસ (આ શબ્દ બહુવચનમાં જ બોયછે જેમકે “મુતે ખાર કાઢ્યા” મારી ઉપર રીસ કાઢી.)
ખારેકિઆસ	(ના. સ્ત્રી.)	ખારેકનું ઝાડ.
ખારો	(વિ.)	કડવું, તીખું, મોળું વગેરે. (મધુર સ્વાદ વગરની બધી ચીજોના સ્વાદને ખારો, ખારી કહેછે.) જેમકે “હી ચિમડ ખારોઆય, હી મરચી ખારી નાંધ વગેરે” (આ ચીમડું કડવું છે. આ મરચું તીખું નથી.)
ખારો તેલ	(ના. પૂ.)	સરશીયું તેલ.
ખાર્યો	(કિ.)	ખીજ્યો રીસે ભરાયો.
ખારેલો	(ના. પૂ.)	મોળું લોહું.
ખી	(ના.)	ક્ષેમ, (ખાધડીઓ મળતી વખત બોલે છે.) સાંધ

ખીંકાર	(ના. પ.)	કોમ કહેવું. (ચૂનરાત વએરેમાં ખાધ- દિયો એક ખીજને “સાંધ” કહેવરાયે છે તે.)
ખિયો	(ના. પ.)	ખીર. તરતની વિઆજેલી માવડું દૂધ.
ખીર	(ના. પ.)	હિર, દૂધ.
ખીરજ	(ના. સી.)	ખીર. (દૂધમાં ચોખા રાંધી ખાંડ નાંખે તે.)
ખિલ	(કિ.)	હસવું. રાગ માવડું. ખીલાંતો—દસુંધું ખીલાં હસુ. ખીલધોસ—હસીય.
ખિલોડી	(ના. સી.)	ખીસઠાલી.
ખિલો	(વિ.)	ચતો. ખિથી ચતી.
ખિરંટીઓ	(ના. પ.)	ગોરી ઉપરસ. એને “ખટિયો” પણ કહેછે.
ખૂઓ	(ના. પ.)	કૂવો. (વંદાણની વચમાં ઉછું લાકડું હોય તે)
ખુઓ	(ના. પ.)	ખોસ્તો, ગજવું. ખુચી—ખીસ્તી. (આ નામને કોઈ “ખુને” પણ કહેછે.)
ખુંદબાજ	(ના. પ.)	ચકટદિ બાજ, બાજનું બાજ.
ખુકકે	(ક.)	ખડખડે. ખુકકાટ-ખડખડાટ.
ખુન્દી	(વિ. પ.)	ટોડ. મૂખં.
ખુધ	(ના. પ.)	મુખી, ઉપરી.
ખુંજ	(ના. સી.)	ખાંચ.
ખૂરો	(ના. પ.)	ભટ્ટી. (ચૂનાની ભટ્ટી. કે વૃદ્ધારની ભ- ટ્ટીને “ખૂરો” કહેછે.)
ખે	(કિ.)	ખા. ખિયાંતો ખાઉંધું. ખિયાં ખાણ ખેંણુ ખાયા. ખિયો-ખાઓ. (ખી- લ પૂરપ અને એક વચનમાં ખેને? ખાખા.) ખેધોસ ખાખરા.
ખેટા	(ના. પ.)	કણુલ કરીને ફરી જવું તે. અથવા મસ્કરી.

ખેત્રપાળ	(ના. પૂ.)	જગ્યાની રક્ષા કરનાર કાળો સાપ
ખેંધ	(ના. પૂ.)	શરો. (માયુ' પડી ગયા પછી પણ લડનારો.)
ખે	(ના. સ્ત્રી.)	કાચ, નરાજ.
ખેખાચો	(ના. પૂ.)	ખીસ્મો. ખેખાયા—ખીસ્સા.
ખેટરો	(ના. પૂ.)	ચોસલું. દડખું. (નારીજાતિમાં ખેટરી) ખેટરીયું ચોસલાં.
ખેભરો	(ના. પૂ.)	રોકણ, વાર. ખેભરાં—રોકાઉ. ખેભરાંતો—રોકાઉધું. ખેભરો—રોકાઓ.
ખેંભાત્રી	(ના. પૂ.)	રંગરેજ, કમુંખમર. (કમુંખાનો રંગ કરનાર.)
ખેંભી	(ના. સ્ત્રી.)	ચૂનડી. ખેંભો—કમુંખા રંગનો પછેડો. ખેંભલો—નાનો પછેડો.
ખેરો	(ના. પૂ.)	ખેળો. (જેમકે “ખેરો” વિજાવેતો. ખેળા પાચરેછે.)
ખંગ	(ના. સ્ત્રી.)	ઉધરસ, ખાંસી.
ખંગારો	(ના. પૂ.)	ખળખો. (ઉધરસને લીધે કફ નીકળે તે.)
ખંડણ	(ના. પૂ.)	ખાંડણ, ખાંડવાનું.
ખંડ	(ના. પૂ.)	ખાનાં. અસ્તન.
ખંધો	(ના. પૂ.)	કાંધું. ખંધા—કાંધા.

ગ.

ગચ	(વિ.)	ખટું.
ગચી	(કિ.)	પેશી. ગચ્યો—પેશી ગયો, પેડો.
ગજણ	(ના. સ્ત્રી.)	ગર્જના. (વરસાદ ગાએછે તો.)
ગણુજ	(ના. સ્ત્રી.)	ગરજણ (એક મોટું ગીધ જેવું પક્ષી) ગણુજુ—ગરજણો.
ગટક	(ના. સ્ત્રી.)	ખારેકનો ઠળિયો. ગટકુ—ઠળિયા
ગટો	(ના. પૂ.)	કોળિઓ. ગટા—કોળિયા.
ગડખી	(ના. સ્ત્રી.)	ગોખલો. ગડખાયું—ગોખલા. (ગવાક્ષ ઉપરથી.)

ગઠર	(ના. સી.)	ઝેગ, કિડો. ગઠર—ઝેલો. ગઠરો—મોટી ઝેગ.
ગઠસ	(ના. સી.)	નાની માડી. (છોકરાંને રમવાની.)
ગઝોડો	(ના. પ.)	ગધેડો. ગઝોડા—ગધેડા. મઝોડી—ગધેડી. (બેસાં લોકો ગધેડી કહેવી હોયનો કાંઈ વખતે “ગઝો” પણ કહેછે. જેમકે “ગઝો” સમજે નતી” ગધેડી સમજતી નથી.)
ગઝો	(ના. પ.)	ગાડું. ગઝા—ગાડાં.
ગઝી	(ના. સી.)	ઠાનળી. (શેરડીના સાદાં વગેરેની ઠાનળી.)
ગન	(ના. પ.)	દાપો. (કુદાડી, કેદાળી વગેરે દાપિઆરને લાકડાના દાપા હોયછે તે.)
ગર્જ અથવા ગનો	(ના. પ.)	સાંકો. ગના સાંકા. (કાના ઉપરથી—સાંકા મચાછે.)
ગભરું	(ના. પ.)	ખાળક, છોકરું (જેમ ફલાણી કે કડો મખર આપ. ફલાણીને કેતું (ચું) છોકરું છે.)
ગયાળ	(ના. સી.)	નિર્વેશ. (જેમ “ફલાણેજી ગયાળ વધ.” ફલાણાનો નિર્વેશ ગયો.) વારસદાર વગર, પછુ યાવછે. (જેમ “દી પોડો ગયાળ આપ” આ પોડો વારસદાર વગરનો છે.)
ગરત	(ના. પ.)	ધી (પૂત ઉપરથી.)
ગરિયા	(ના. પ.)	મૂંટી.
ગરે	(ના. પ.)	ગ્રાસ. (કાળાપો.)
ગરહ	(ના. પ.)	ગર્વ, અદંકાર.
ગસોલી	(ના. સી.)	ખંડૂકની જાળી.
ગહસો	(ના. પ.)	હડકો, ધરકોતરો. જેની ઉપર પૈસા નાંખવા સાર કાણું પાડેલું હોય તેવો.
ગાગસો	(ના. પ.)	કાલો. ગામલી—કાલી.
ગાલાવેલો	(ના. પ.)	કાલોધેવો. ગાલાવેલી—કાલીધેલી.
ગાલો	(ના. પ.)	વાછડો. ગાલી—વાછડી.
ગાલોડ	(ના. સી.)	વાછરવેલ. વાછરવું ટેળું.
ગાર	(ના. સી.)	ગાળ. ગારું—ગાળો.
ગાડ	(ના. સી.)	પાત.

ગાયં	(ના. સ્ત્રી.)	સાલ. (જેમ “મંજેજી ગાય ઝૂરી પછ ચાપ” ખાટલાનું સાલ સાંગી પડ્યું છે.)
ગાગાડો	(ના. પુ.)	ફળેલી.
ગારા	(ના. પુ.)	ચાંચથી ચાંચમાં ખાધાનું આપે તે.
ગીંગો	(ના. પુ.)	નાનો રોટલો. અને “ગીંગલો” પણ કહેછે.
ગિધરૂ	(ના. સ્ત્રી.)	નસની આંટી. ગિધરૂ નસની આંટીઓ. (કાલેરા ચાપછે ત્યારે હાથ પગમાં નસનાં ગોટલાં વળે છે તે.)
ગિધી	(ના. સ્ત્રી.)	બકરી. ગિધો—બકરો.
ગિન	(કિ.)	લે. ગિનો—લો. ગિના—લજા મિનાંતો—લજાજુ. ગિન્ધોસ—લમણ. ગિડો—લીધો. ગિડી—લીધી. ગિનથુ—લેવા.
ગિલ્યા	(ના. પુ.)	બકવાદ (બોલ બોલ કરવું તે.)
ગુધ	(ના. સ્ત્રી.)	ગાંડ, ગુદ.
ગુંગો	(ના. પુ.)	મુંગો. ગુંગા—મુંગા. ગુંગી—મુંગી.
ગુદ	(ના. પુ.)	ગોળ. (શુદ્ધ સંસ્કૃત શબ્દ છે.)
ગુજરો	(ના. પુ.)	કુંડળું. (ગ્રંથળા ઉપરથી)
ગુડાવાળ	(ના. સ્ત્રી.)	કાણે. (હિંમત મરી જાય ત્યારે કાણે જાય તે.)
ગુડિયો	(ના. પુ.)	દીંચણીયુ. (કિટલાક માણસો જમતી વખતે ગુડા નીચે લાકડાનું “દીંચણીયુ” મૂકે છે તે.)
ગુડો	(ના. પુ.)	દીંચણુ.
ગુન્દ	(ના. પુ.)	ટગલો.
ગુન્ધ	(ના. પુ.)	ગુંદર.
ગુંધી	(ના. સ્ત્રી.)	મોટાં ગુંદાંનું ઝાડ. (ગુંદો.)
ગુરનાર.	(ના. પુ.)	નાહર. (એક હિંસારી જંગલી જનાવર.)
ગેંછું	(ના. પુ.)	ગરણું. પાણી ગળવાનું લૂગડું
ગેનારે	(કિ.)	ગણુકારે. ગેનાર—ગણુકાર.
ગેરી	(ના. સ્ત્રી.)	હાંડી. નાની વાડ.
ગોં	(ના. સ્ત્રી.)	ગાય. ગોધું—ગાયો.
ગોષ્ઠતર	(ના. પુ.)	ગૌમૂત્ર, ગાયનું મૂત્ર.

ગાએ	(કિ.)	મગળે. (આરોમાં પાણી નાંખી મસગતું તે.)
ગાટ	(ના. પ.)	વર. (અદૃવચનમાં પણ એમજ બોલાય છે.)
ગાઠ	(ના. પ.)	ગામ. ગોઠઘ—ગામતરફ, ગામતરાં (મહિઆ. ઘાડમાં આ સજ્જને એક દેવતમાં વાપર્યો છે. જેમકે “આધિઓ મૂઓ ને ગોઠડી પરવારી”) ગામડાં ગોઠડાં પણ દેવવાય છે.
ગોઠી	(નિ.)	એક ગામના. (જેમકે “ફલાણો અસાંભો ગોઠી આવ્યું = ફલાણો અમારા ગામનો છે.)
ગોઠી	(ના. પ.)	દેનનાં દેરાનો પૂજારી.
ગોણિયો	(ના. પ.)	ધણે. ‘ગોણિયા—ધણ.
ગોપી	(ના. સી)	ગણપત, ગોપીરો.
ગોખચી	(ના. સી)	ખસેચી. કાચળી. (અદૃવચનમાં “ગોખચીધું.”)
ગોખ	(ના. સી.)	ગોખે. (લાસણ પાછાડવાથી તેમાં ખાડ પડે તે.)
ગોવાય	(ના. સી.)	(સાદિ) ગરડામાં બેલાયછે.
ગૈધર	(ના. પ.)	મિત્રી.
ગંધી	(ના. સી)	પછેડી. મંધિયું—પછેડીઓ.
ગંભો	(ના. પ.)	ગામ. ગંભ—ગામ.
ગંદો	(ના. પ.)	ગાંમડો, ગાંડો. ગંદી અથવા ગંદ—ગાંડ. ગંદા ગાંમડા, ગાંડા.

ધ.

ધટકી	(ના. સી.)	હેડકી.
ધા	(ના. પ.)	ધાસ, ખડ.
ધા	(ના. પ.)	જળમ.
ધાંચ	(ના. સી.)	ધૂળવાળો છડો ગોલો.
ધૂંકો	(ના. પ.)	ધોદો. ઠોંસો
ધૂધટ	(ના. પ.)	ધૂમયે લાળ. (માં આડો છેડો કરવો તે.)
ધૂમ	(કિ.)	ફર, ધૂમે—ફરે. ધૂમિયાં—ફરે. ધૂમિયાંતો—ફરેલું. ધૂમધોસ—ફરીસ.

ધૂમાવ (કિ.) ફેરવ. ધૂમાવિયાં—ફેરવું. ધૂમાવિયાંતો—ફેરવુંહું. ધૂમાવ્યો—ફેરવ્યો. (ધૂમાવ્યો એટલે ધમકાવ્યો પણ ચાલે. જેમકે “ફલાણે કે એડા ધૂમાવ્યો કે હંથો” ફલાણાને એવો ધમકાવ્યો કે જસ.) ધૂમાવી—ફેરવી.

ધૂમરી. (ના. સ્ત્રી.) ફેર, ચકરી.

ધોડલો (ના. પુ.) ટોડલો. ધોડલા—ટોડલા. ધોડલો—ટોડલો.

ધૂરે (કિ.) ધ્રુએ. ધૂરો—ધ્રુએ. ધૂરાં—ધ્રુએ.

ધોર (ના. સ્ત્રી.) માથા ઉપર નાણું ઉતારી કોઇને આપી દેવું તે.

(જન લોકોની જ્યારે સ્વારી નીકળે ત્યારે માથા ઉપર નાણું ઉતારી ગરીબોને દઈ દે છે. તેમજ વરરાજની ઉપરથી પેસા ઉતારી વાળાં વગાડનારને દઈ દે છે તેને “ધોર” કહે છે. સુજરાતમાં તેને “ધોળ” કહે છે.)

ધોર્યો (કિ.) ધોળ્યો, ધોળ્યું (રહું) ધોરી—ધોળી (રહી)

(કોઈ કામ કરવું ન હોય ત્યારે કહે છે કે “ધોળ્યુ તેને કમમાં “ધોર્યો” કહે છે.) ધોળીજાં—વારી જાં.

ધોરો (ના. પુ.) નાની હમરનો હાટ. અથવા હાટનું ખમ્મ્યું.

ધેરો (ના. પુ.) જથ્થો. (જેમકે અહીં રંગભૂમિના “ધેરો” છે.)

ધંટડી (ના. સ્ત્રી.) ટોકરી. ધંટ—ટોકરો.

ચ.

ચઈ (વિ.) ચાર.

ચકર (ના. સ્ત્રી.) ફેરફાર. ચકરસંધ—ફેરફારની રમત.

ચક (ના. પુ.) ખચકું. (જેમકે “મૂકે ચક પાતો” અને ખટકું બચું.)

ચક (ના. પુ.) કુંભારનો ચાકડો, ચાક.

ચકતરી (ના. પુ.) કાઠી, કોઠ. (કાંકનું ચાક.)

ચમચર	(ના. પૃ.)	પધારો, ફેલાવો.
ચપ	(ના. પૃ.)	દોલ.
ચમર	(ના. સ્ત્રી.)	ચિમેક. (ઝોપડ તરીકે આંખમાં બરણ બર- વામાં વ્યવેષ્ટે તે.)
ચપો	(વિ. પૃ.)	ઝાંઝી. ચપો-ઝાંઝી. ચરે-ઝાંઝી.
ચદલા	(ના. પૃ.)	પુડવા.
ચર	(ના. પૃ.)	ચગુ. (જમીને દાઘ મોં પીવાં તે.)
ચરવો	(ના. પૃ.)	લોટીઓ. ચરવા—લોટીવા.
ચરવી	(ના. સ્ત્રી.)	ઝોટી રેગડી.
ચાક	(વિ.)	સાંતે, સાંત દુશિઆર. (માંદાખમાંથી સાંતે ધાવ તેને “ચાક” યથો કહેડે.)
ચાક	(ના. સ્ત્રી.)	ખડી. ધોળા ખાંડી.
ચાકી	(ના. પૃ.)	માંચી. માંજી પીલનાર એક મુસલમાનની જાત. ચાકુ—માંચુ.
ચાં	(કિ.)	કટું. ચાંતોસ-કટુંપું. ચો-કટો. ચે-કટે. ચિયો-કણુ. ચપ-કદી. ચોપોસ-કદીશ. ચોં. ધારી—કદીયું.
ચાગ	(ના. પૃ.)	લાડ.
ચાગલો	(વિ. પૃ.)	લાડકો, લાડકવાળો. ચાગલી-લાડકી, લાડક- વાધ.
ચાકીકો	(ના. પૃ.)	વાદન, ચકવાળું.
ચાંચી ચૂગદી	(ના. સ્ત્રી.)	ચાકી, (એક બીજાની વાત કહી દેવી તે.)
ચાખક	(વિ.)	ચાવી જાનાર. (કાંઈ ગાય, બેસ લૂગડાં વગેરે ચાવી જાય એવી દોષ તેને “ચાખક” કહેછે.)
ચાંનસ	(ના. પૃ.)	નસીબ, બાગ્ય.
ચાંવત	(ના. સ્ત્રી.)	ચિવટ. (એને કોઈ ઉત્તરણમાં “ચાંત” પણ કહેછે.)
ચાવલાં	(ના. પૃ.)	લટકાં.
ચિ	(ના. સ્ત્રી.)	ચેદ. (મુદ્દાને જાળવા સાર જે ‘ઝાણ’ તથા લાકડાં ખડકવાં તે.)

ચિડિયાં	(ના. પૃ.)	ઝેઠ જાતનાં કાચનાં મોતી.
ચૂઆક	(ના. પૃ.)	ચૂવા. (નળિયાંમાંથી પાણી ધરમાં પડે તે.)
ચૂકો	(કિ.)	ચમ રહ્યો. ચમ રહ્યું, પહ્યું.
ચૂંજ	(ના. સી.)	ચાંચ. ચૂંજી-ચાંચો.
ચૂંદ	(કિ.)	ચૂંટ, વિણ (ચૂંદીઆં-ચૂંદું, વિણું. ચૂંદી-આંતો-ચૂંદુંછું, વિણુંછું. ચૂંદો-ચૂંદો, વિણો. ચૂંદણ-ચૂંટવા, વિણવા (તોડવાને પણ ચૂંદું કહેછે.)
ચૂધડો	(ના. પૃ.)	બખીલ, કપણ, સમ. (નારીજાતિમાં ચૂધડી.)
ચૂન	(ના. પૃ.)	ચૂનો.
ચૂમખી	(ના. સી.)	ચોંટીઓ. જે આંગળાથી શરીરની ચામડી તાણવી. ચૂમકાણું-ચોંટીયા.
ચૂરો	(ના. પૃ.)	નહેરું, નાળું. પાણી વગરની નાની નદિ.
ચૂરો	(ના. પૃ.)	જૂકો. (જેમકે સોપારીનો ચૂરો.)
ચેણી	(ના. સી.)	ચોરણી, પામળમી. ચેણો-ચોરણો.
ચેલ	(ના. સી.)	કેડ.
ચેલીઓ	(ના. પૃ.)	કેડે બાંધવાનો સૂતરનો કંદોરો.
ચોટા	(વિ.)	ખારવા, છૂટા છૂટા. ચોટી-છૂટી છૂટી.
ચોટીઓ	(ના. પૃ.)	રાશ. (બળદને બાંધવાનું દોરકું.)
ચોણ	(કિ.)	કહેવા.
ચોપો	(ના. પૃ.)	દોર, ચાર પગવાળો. ચોપાં-દોરાં.
ચોમલ	(અ.)	ચોમેર, ચારે તરફ.
ચોવાબો	(કિ.)	કહેવારો.
ચોરાવ	(કિ.)	ખીજવ. ચોરાવે-ખીજવે. ચોરાવીયાં-ખીજવું. ચોરાવિયાંતો-ખીજવુંછું. ચોરાવો-ખીજવો. ચોરાવને-ખીજવીશ. ચોરોતા-ખીજવોછો.
ચંગા	(વિ.)	સાર, દુશિઆર. (આ વિષે કચ્છી કહેવતમાં એક દુહોછે. જેમકે “ચંગા માફું ધર રહે, તીનું અવચુન હોય; કપડા ફાટે રણ વધે, નામ ન જાને કોય.”)

ચંદ્ર (ના. પૂ.) ચંદ્રમા (ધણુ કરીને શુદ્ધ રાત્રે ચંદ્ર, અથવા
ચંદ્ર કહેહે),
ચંદુ (ના. પૂ.) શીરોષ.

૬૭.

છઠ (ના. સી.) કાંટાની બરી છઠયું—કાંટાની બરીઓ.
છઠ (વિ.) છ.
છઠ (ના. સી.) છોક. છકું—છોકા.
છઠયું (ના. સી.) લૂંટફાટ, (જોર જૂલમયી છંટી લેવું)
છટી (ના. સી.) આચકો.
છટો (ના. પૂ.) શીકું. છકા—શીકાં.
છઠ્ઠ (ના. સી.) દરીઓ, કાઠાની વાવેતર થાય તેવી જગ્યા.
(વરસાદનું, પાણી બરાબર રહેવાથી તેમાં ધજા
થાય તેવી જગ્યા.)
છછ (ક.) છુટી. છજે—છુટે.
છટ (ના. સી.) વાસ, ગંધ.
છટારો (વિ.) ગંધારો. ખરાબ વાસ આવે એવો. છટારી—
ગંધારી.
છકય (કિ.) ખાખ. છડિયા.—ખાકું. છડિયાતો, —છડિયાતી
ખાકું છું. છડો—ખાંડો. છડને?—ખાડીરા.
છકય (કિ) મૂક. છડિયાતો, છડિયાતી—મુકું છું. છડિયાં—મૂકું
છડણુ—મૂકવા. છડને?—મૂકીસ. છડો—મૂકો. છડયો
મૂક્યો. છડે—મૂકે.
છટ (ના. પૂ.) તાણુ (નદિના પ્રવાહનું જોર.)
છટી (ના. સી.) સોટી. છડિયું—સોટીઓ (પાતળી લાકડી)
છડો (ના. પૂ.) ફાળદો, સુતરની આગી.
છડો (ના. પૂ.) એકરો, એકાએક. છડી—એકલી.
છડિયો (ના. પૂ.) હોટાર, એસનારા. છડીઆ—એસનારાં (માટી, વડા-
ણુ, આગબોટમા ચડનારા.)

છણી	(ક્ર.)	પડી, સટકી. છણ્યો-પડ્યો.	૧૧૬
છતર	(ના. પૂ.)	છત્રી. (વરસાદાતથા તડકામાં ઝાટવાની.)	૧૧૭
છતરિં	(ના. સ્ત્રી.)	ગાડી ઉપરનો છાંયો.	૧૧૮
છતરડી	(ના. સ્ત્રી.)	છત્રી જેવી દેરી. (કાષ્ટ મરી જાય તેને બાળવાને કે ઘટવાને ડેકાણે નાની દેરી કરે તે.)	૧૧૯
છનિછર	(ના. પૂ.)	સનિથર, સનિવાર.	૧૨૦
છનો	(ના. પૂ.)	માંડવો. (વિવાહનો મંડપ.)	૧૨૧
છનોડ	(ના. પૂ.)	માંડવો. (છાંયો કરવા માંડવો કરવો તે.)	૧૨૨
છપી	(ક્રિ.)	શ્રુમ ચપ્પ. (જેમકે “મૂકે ખંગ લુપ્ત સે.” “છપી વપ્” અને ઉપરસ હતી તે મટી ગઇ. અથવા ખેરી ગઇ.)	૧૨૩
છખર	(ના. સ્ત્રી.)	એક જાતનું ‘ધીધું’ ધાસ, કૃષ્ણ જેવું ચાપછે તે.	૧૨૪
છલકો	(ના. પૂ.)	કાલેરા.	૧૨૫
છલ્લી	(ના. સ્ત્રી.)	છાલકી. સાદરીની શુચ્છણીની સડધી, છલ્લીયુ-છલકીયુ.	૧૨૬
છાગર	(ના. સ્ત્રી.)	ઢોર ઉપરથી ઉતારેલ આમડું.	૧૨૭
છાછટીઓ	(ના. પૂ.)	જૂવાર જેવું ધાન્ય, (જાસક દિવસે પાકે તેથી છાછટીઓ કહેવાય છે.)	૧૨૮
છાલાસ	(અ.)	સાખાસ, મન્ય.	૧૨૯
છાય	(ના. સ્ત્રી.)	જાસ.	૧૩૦
છારી	(ના. સ્ત્રી.)	કુગી. (શરીર ઉપર ચેલના ઝાગ ચપ્પ વધા માથા પાળા દેખાય તે.)	૧૩૧
છાલ	(ના. પૂ.)	છાલલ. (બહુવચનમાં ‘પણુ “છાલ” કહેવાય છે.)	૧૩૨
છિદરો	(ના. પૂ.)	પારવો. છિદરા—પારવા. છિદરી—પારવી.	૧૩૩
છિન	(ક્રિ.)	તોઘ. છિની—તોડી. છિનિયાં—તોડું. છિનિયાંતો—તોડુંછું. છિવો—તોડો.	૧૩૪
છૂ	(ક્રિ.)	અડા. છૂઆં—અડું. છૂઆંતો—અડુંછું છૂને & અડીસ. છૂતો—અડ્યો. છૂપ્—અડી.	૧૩૫
છૂડી	(ના. સ્ત્રી.)	સડી, ખગડી.	૧૩૬

જૂપ	(ના. પૂ.)	આમરછેટ, અડવાથી નહાવું પડે તે.
હીર	(ના. પૂ.)	વનસ્પતિનું દૂધ.
જૂરી	(ના. સી.)	હરી, પાળી.
છાંછાડે	(ક્ર.)	હડખલાવે, હલાવે.
છાણી	(ક્ર.)	ચાળી. (હાથથી કાળીને લૂગડામાથી ચાળવું.)
છે	(અ.)	પાર, છેડા.
છેલ	(ના. પૂ.)	ચોખ્ખો, ચોખ્ખી, ચોખ્ખુ.
છેલો	(ના. પૂ.)	નેહેફ, નાળું.
છડો	(ના. પૂ.)	છાંટો. છઠા—છાંટા.
છંદય	(ક્રિ.)	છાંટય, ખખેર છઢીયા—છાટુ, ખખેર. છઢીયાતો—છાંટુછુ—ખખેરુંછુ. છડો—છાટો, ખખેરો છંદય, છાંટી—ખખેરી
છંદફાલ	(ના. પૂ.)	છાટા, ફેરાં.

જ.

જન્ય	(ના. સી.)	જન. વરધોડો.
જમૈયુ	(ના. સી.)	જાણુઓ. (આ શબ્દનું એકવચનમા રૂપ નથી.)
જર	(ના. સી.)	ઝોર. (માથ ભેંસ વિચાણુ પછી ઝોર પડે તે.)
જર	(ના. સી.)	જળો.
જરકલી	(ના. સી.)	ચકલી. જરકલો—ચકલો જરકલીયુ—ચકલીઓ.
જાંગલ	(અ.)	હનભેક. અગાધથી અનામત આપવી તે.
જાણુ	(ના. પૂ.)	અજાણુ.
જમાર	(ના. પૂ.)	જમારો. જીવતર.
જાદ	(ના. સી.)	માદ, ખખર
જાદી	(ના. સી.)	ચાદગીરી. (માનતા સખમે માયામા નાની ચોટથી સખેછે તે એવી મતવળથી કે માનતા બૂલી જવાય નહિ)
જાતર	(ના. સી.)	જાત્રા. મેળો.

૩૧૬૪

જાની	(ના. પૂ.)	જાનૈયા, જાનમાં જાનાર.
જાતેતીતે	(અ.)	જ્યાં ત્યાં.
જા	(અ.)	જેમ.
જલ	(ના. સ્ત્રી.)	જલ.
જિલી	(ના. સ્ત્રી.)	ઉલ્લ. દાતણ કરતી વખતે જલ ઉપરથી મેલ કાઢવામાં આવે તે.
જયરે	(કિ.)	જવતો.
જૂઆ	(ના. પૂ.)	જૂઞ્ઞાર. જૂઞ્ઞારી—જૂઞ્ઞારી.
જૂઠા	(ના. પૂ.)	ઝોંઝાં, ઝોલાં (ઝેઠાં ઝેઠાં જીધ આવવાથી પડી જવાય તે.)
જૂડિ	(ના. સ્ત્રી.)	ઝડી. (ધણે પવન વાય તે.)
જૂડી	(કિ.)	જડી, હાય આવી.
જૂડો	(ના. પૂ.)	ત્રાંસો જૂડી—ત્રાંસી. (ફાંગે અથવા ત્રાંસી આંખવાળો.
જુયરી	(ના. સ્ત્રી.)	ધોંસરી. (ગાડામાં જળદની ખાંધ ઉપર લાકડું મૂકવામાં આવે છે તે.)
જુરખી	(ના. સ્ત્રી.)	જુમખી.
જેલ	(ના. સ્ત્રી.)	ગોઠણ. સહીયર.
જેણા	(ના. સ્ત્રી.)	જરણા, ધીરજ.
જેડા	(વિ.)	જેવો. જેડા—જેવા જેડી—જેવી. જેડો તેડો—જેવો તેવો—જેડી તેડી—જેવી તેવી.
જેરે	(ના. પૂ.)	આગ. લાહે.
જેરી	(ના. સ્ત્રી.)	જોળી.
જેઓ	(ના. પૂ.)	જુવો. જોઆ—જૂવા (એક નાનો જવડો થાય છે. તે માણસ તથા ઢોરને કરડે છે તે.)
જંધ	(ના. સ્ત્રી.)	જાંગ, સાયળ. જંધુ—જામો.
જંધ્ય	(કિ.)	વસોવ. (અથ ફેરવ.) જંધિયાંતો—વસોવું. જંધિયાં—વસોવું. જંધો—વસોવો. જંધણ—વસોવવા. જંધવ—વસોવી.
જંગ	(ના. પૂ.)	તોફાન. જંખેડા.

'ઝં.

ઝઝો	(વિ. પૂ.)	ઝઝું અથવા ઝઝો. ઝઝા-ઝઝા, ઝઝી-ઝઝી.
ઝમરપૂંછો	(ના. પૂ.)	ઝાઉ. અથવા હાઉ. (છોકરાંને ખીવરાવવા સારું કહેવામાં આવેછે તે.)
ઝડ	(ના. સી.)	ઝોથ. ઝડાણી-રખત.
ઝડાણી	(ના. સી.)	થોભાવ, અટકાવ.
ઝણઝણીઓ	(ના. પૂ.)	ઝણઝણ વાગે એવો શુધરો.
ઝડ	(ના. પૂ.)	ઝડો. (માંદાને ઝડો નાંખે તે.)
ઝડો	(ના. પૂ.)	ભોગ, વિટંબણા. (એટલે “અવા” પણ કહેછે.)
ઝાંકડી	(ના. સી.)	ખાતરણી. ઝાંકડીયું—ખાતરણીઓ.
ઝારો	(ના. પૂ.)	ખોરડીના ઝાડનાં જળાં.
ઝારો	(ના. પૂ.)	ગોખયો.
ઝંઝારો	(ના. પૂ.)	પાવળીઓ; પાળીઓ. (ઝુઝીને એટલે લડીને મરેલો હોય તેનો પથરો બેસાડે છે તે.)
ઝડો	(ના. પૂ.)	ઝુમખો. ઝુઝ—ઝુમખા.
ઝપે	(કિ.)	મંડે ઝુપો—મંડો. ઝુપો મંઓ.
ઝર	(કિ.)	ભાંગ્ય; ભાગી નાખ્ય. ઝુરિયાંતો—ભાગ્યું. ઝુરિયાં—ભાગ્યું ઝુરો—ભાગો. ઝુરી—ભાંગી. ઝુરને ભાંગીશ. ઝુયો—ભાંગ્યો.
ઝસડી	(ના. સી.)	આગલી, જમો. મોટી ઘેરવાળો અંગરખો.
ઝર	(ના. પૂ.)	જૂકો ચૂરો. (ઝાડોની ઝીણી ઝીણી ડાળો સૂકાઈને ખરી પડી હોય તેને “ઝર” કહેછે.)
ઝાંતું	(અ.)	ગોથા, શંકાં. ઝાંત—ઝાંથું.
ઝાપ	(અ.)	જરાજર ઝાંપે જરાજર રીતે.
ઝંડા	(ના. પૂ.)	જાળમોવાળાં.
ઝંડો	—(વિ.)	ફતવાવાળો શીતુરી. (જેમકે હી / ઝંડો માડુ આપ. આ માણસ શીતુરી છે.)

૮.

૮૬	(ના. સી.)	ટંક, વેળા. (જેમકે “જો હેકડો ટંક ખીર દેવતી” ગાય એક ટંક દૂધ દે છે)
૮૭	(ના. સી.)	પૂરી. ગોળવાળી. અથવા ગળી પૂરી. ટકીઓ-પૂરીઓ.
૮૮	(ના. પ.)	મેણા. (દુંભા ઉપરથી “ટબ” થએલ છે. કાં-કિઆવાડમાં દુંભા એટલે મેણાં કહેવાય છે.
૮૯	(ના. સી.)	વેળા, મુદત. (મુકી દેવાને પણ “ટપ, ડની” કહેછે એટલે જે કાંઈ બોલવું હોય તેમાંથી વચ્ચેમાં મુકી દઈ આગળ ચલાવવું તે.)
૯૦	(કિ.)	ટીંગા. ટરે અથવા ટેરે—ટીંગાય. ટરિયાતો—ટીંગાલિયું. ટરિયાં—ટીંગાજી ટરે-ટીંગાઓ ટરે-ટીંગાણો ટરે-ટીંગાણી ટરે ?-ટીંગાઈશ.
૯૧	(ના. સી.)	પાદ. (ટટયું બહુવચન છે.)
૯૨	(ના. સી.)	દિવાસળી.
૯૩	(ના. પ.)	દેવતા
૯૪	(ના. સી.)	મહેનત; તસ્તી.
૯૫	(ના. સી.)	કાચનો તખતો.
૯૬	(ના. પ.)	ચાંદલો. ટિકા-ચાંદલા, ટિકી ટિકડી.
૯૭	(ના. પ.)	વાયદો.
૯૮	(ના. સી.)	મૂંડાવેલું માથું.
૯૯	(ના. પ.)	કઠકો, કડકા. દૂકરી કડકી
૧૦૦	(ના. પ.)	કુંટીઆં (પગનાળીને સવું તે).
૧૦૧	(ના. સી.)	ડૂબકી. ટોખીયું-ડૂબકીઓ.
૧૦૨	(ના. સી.)	જળકૂકડી (એ જનાવર પાણીમાં ડૂબકી દે છે તેથી તેનું નામ “ટોખલું” પડેલું છે)
૧૦૩	(ના. સી.)	વાંસની લાકડી.
૧૦૪	(ના. સી.)	દુકાની ચલમ ટોપિયું-ચલમો.
૧૦૫	(ના. પ.)	દાગીનો; ધરેલું. (આ શબ્દ બહુવચનમાં પણ એમજ બોલાયછે.)

ટોલો	(ના. પૃ.)	ભૂ. ટોલાં ભૂઓ. (એને બહુવચનમાં ટોલર પણ કહેછે.)
ટંકા	(ના. પૃ.)	અવાજ. (આ શબ્દ એક વચનમાં પણ એમજ બોલાયછે. જેમકે “ટંકાકુરેજો થીયો” અવાજ સેનો થયો.)
ટંકર	(ના. પૃ.)	ટંકોર. (ખીજ દેશોમાં લૂવાણા તથા બાંદી-આને ટંકર રાખાય છે. અને કહેવાય છે. કચ્છમાં રાખને પણ “ટંકર” કહેવાયછે. જેમકે લખોજી ટંકર દેવ થયા)
ટંકી	(ના. અી.)	દડતા (જેમકે “હીનજી ટંકી કેડાં આય.” એની દડતા કયા છે)
ટા	(ના. પૃ.)	ટોકાણુ. દડતા.
ટાઉકો	(ના. પૃ.)	ખરો, વાળખી. ઠાઉકી ખરી.
ટાંક	(ના. પૃ.)	મોટો તાસક.
ટાંકડી	(ના. અી.)	ચારડી, નાની ચાળી.
ટાંકારો	(ના. પૃ.)	વાસણુ વેચનારો.
ટીકટીક	(વિ. અ.)	સાધારણ
ટીંડા	(ના. પૃ.)	વિંધ, કાણું. ટીંધ-કાણું.
ટુંક	(ના. અી.)	કાણી ટુંક-કાણીઓ.
ટુંક	(ના. પૃ.)	ટુંકું (અડતું કહેતા થડ હોય અને કાળો પગેરે ખીજો વિસ્તાર ન હોય તેને “ટુંક” કહેછે)
ટંક	(ના. અી.)	ટોકડો, ખૂરકો ટંકલા ભૂમકા
ટંકુડી	(ના. અી.)	હડી જાય એટલે રડી જાય એવી પદ્ધતિ કે કાચની ગોળી.
ટાડો	(ના. પૃ.)	મૂડો. ઠોડ મૂંડ ઠોડી મૂડી.
ઠાર	(ના. પૃ.)	કપના. (જેમકે મૂં મધ્યે એડી ઠાર બાધોતા કે ૨ મારી ઉપર એવી કદપના બાધો છા કે.)
ઠાસો	(ના. પૃ.)	ચાચજો. જાજમ. ચાચથી ઠાસવું તે

ડખો	(ના. પૃ.)	તકરા, વાંધો. ઘોંઘાટ.
ડખી	(ના. સ્ત્રી.)	ટોપી, ડખીયુ ટોપીઓ.
ડખી	(ના. સ્ત્રી.)	ડાખલી.
ડને	(ક્રિ.)	દમશ.
ડર	(વિ.)	મૂર્ખ. (કચ્છમાં એ વિશે કહેવાય છે કે મૂર્ખ ને ડર.)
ડગરો	(ના. પૃ.)	ડગળું, ગાખડુ.
ડહો	(ના. પૃ.)	ડહું (કુદલીના તળીઆનું ડાખડું. ડહી. નાનું કારીજ.)
ડાંગર	(ના. પૃ.)	કાળું.
ડાંડર	(ના. પૃ.)	ખાજરીનો ચરો.
ડાય	(ના. પૃ.)	ડખો. ડાઇ ડખી.
ડાવ	(વિ.)	ડાહો; ડહી. (બહુવચનમાં રૂપ બદલાવું નથી) ડાવડીઓ. ડહાપણવાળો.
ડારો	(ના. પૃ.)	ખડો-લોટ.
ડાક	(ના. પૃ.)	ડાકણ.
ડાખડો	(ના. પૃ.)	મહેનત.
ડાયખોક	(વિ.)	દશોક.
ડાગ	(ના. સ્ત્રી.)	ડાળ. ડાગુ ડાખો, સાખાઓ.
ડાયળો	(ના. પૃ.)	કરીઆવર (દોકરીને સાસરે વળાવતાં જે લૂ- ગડાં ધરણાં ખાવિન તરફથી અપાય તે.) અને કોઈ ડાળે, અને કોઈ રેજ પશુ કહેછે.
ડાણુ	(ના. પૃ.)	માથામાં ગડ મૂમડા થાય તે. (કોડીયાવાડ વગે- રેમાં એને “ઉદરી” કહેછે.)
ડાંતરો	(ના. પૃ.)	દાતરડું. ડાંતરી. દાતરડી.
ડિયણુ	(ક્રિ.)	દેવા.
ડોંધા	(ક્રિ.)	દેસો.
ડિયાં	(ક્રિ.)	દજી ડિયાતો દજીછું.
ડિયાડો	(ના. પૃ.)	દાડો, ઉપર કારજ.

ડિયાણી	(અ.)	રોજ દમેથાં.
ડિયારી	(ના. ઓ.)	દિવાળી.
ડિયા	(ના. પ.)	કાડીયું. ડિઆં, કાડીયાં. (દિવા કરવાનાં.)
ફૂંગટી	(ના. ઓ.)	નાની દૂધી લાકડી.
ફૂલ	(ના. પ.)	હીટ (જેમકે "ચિખડાને ફૂલ ચાખી ન્યાર" ચીખડાનું હીટ ચાખીને.)
ફૂનો	(ના. પ.)	દડીઓ. (પાંનડાનો પાટકો.)
ડે	(કિ.)	દે, અથવા આપ. (આપ સમ્મત કેટલાંકમાં થઈ કરી બોલાતો નથી. તેને બદલે. "ડે" બોલાય છે.) ક્યો આપો. ડિયર્સ દે. ડેમો દમરા.
ડેડર	(ના. પ.)	દેડડું (બહુવચનમાં પણ "ડેડર" બોલાય છે.)
ડેડર	(ના. પ.)	હાથનો ઉપરનો અરધ ભાગ.
ડેડા	(ના. પ.)	છ'ડડું. કપાસનું લીલું કાંઈ. ડેડા કાચા (કપા- સના છ'ડવા જેવાં ગોળ ફળ. જે વનસ્પતિને ચાપ તે બધાને "ડેડા કે ડેડા" કહેછે. (જેમકે) ચીખડાને ડેડા ગોળ નાનું ચીખડું.)
ડેળ	(ના. ઓ.)	ગાંધુ.
ડેવાર	(ના. ઓ.)	માંદાધ.
ડેવરી	(ના. ઓ.)	દેરી, ડેવરો. દેર. ડેવરા દેરા.
ડેલો	(ના. પ.)	વડો. (આળી લીધેલી ડેલી.)
ડો	(વિ.)	દસ.
ડોડો	(ના. પ.)	ડોલો. ડોડા ડોળા (આંખના કોડા)
ડોવાધ	(ના. ઓ.)	દોવા જવું. ગાયો બે સેા દોવાને ધ ધો.
ડોવાયો	(ના. પ.)	દોહોલું દોહોણી. (દોવાનું વાસણ.)
ડોરા	(ના. પ.)	કેરાં, કેરડાં.
ડોલો	(ના. પ.)	તાબુત.
ડંગ	(ના. પ.)	ડંખ, ચઠકો. (જેમકે રિછીએ ડંગ દીધો.)
ડંગ	(ના. ઓ.)	ડંખ દેનારી માખી. (મધમાખીના જેવી એક જાતની માખી થાયછે. અને તે મધપૂડા જેવો મીઠો પોડો બાંધેછે. તેને કાઢિઆવાડ વગેરેમાં,

ટોડર કહેછે તે)

ડંનણ	(ના. પૂ.)	ઘાતણ (બહુવચનમાં રૂપ બદલાતું નથી)
ડંણ	(ના. પૂ.)	અંબ. અથવા અમ.
ડંધ	(ના. પૂ.)	દાંત.
ડંધરો	(વિ.)	મોટા દાંતવાળો.
ડંધારી	(ના. સ્ત્રી.)	કાદાળી.

૬

ઢક	(ના. પૂ.)	ઢાંકણું, ઢાંકણી. ઢકણ. ઢાંકણું.
ઢકય	(કિ.)	ઢાંકય ઢકિયાંતો ઢાંકણું. ઢાંકિયાં ઢાંકું ઢકને ઢાંકીય.
ઢગો	(ના. પૂ.)	બળદ. ઢમા. બળદો.
ઢલ	(ના. સ્ત્રી.)	ઢાળ. ક્યાસ. (જ્યારે વાડી તથા ખેત્ર પાકે સારે ઉપજની ઢાળ એટલે અજમાસ કાઢે તે.)
ઢિગ	(ના. પૂ.)	ઢગલો, ઢગલા. ઢિમી ઢગલી.
ઢીંગલી	(ના. સ્ત્રી.)	છીનાળ, ઢીંગલો. છીનાળવો, બિચારી.
ઢીંગલો	(ના. પૂ.)	પેસો. (કચ્છી નાણાનો દોઢ દોઢકડો.)
ઢીચકો	(ના. પૂ.)	ઢીંગણો. કદમાં નાનો ઢીચકી ઢીંગણી
ઢકક	(ના. સ્ત્રી.)	ધૂટકો. (બહુવચનમાં રૂપમાં ફેરફાર થાતો નથી.)
ઢૂધ	(ના. સ્ત્રી.)	દૂરિયા કાંઠાના રેતીના ઢેકરા.
ઢૂઝો	(ના. પૂ.)	વાંદળનો જથ્થો.
ઢૂર	(કિ.)	પેસ, ગર્વ. દૂરિયાતો. પેસુંધું. દૂરિયાં. પેસું દૂરા પેસું દૂરો. પેઠો. દૂરા પેસો. દૂરી: પેસી. દૂર-ધોસ. હું પેસીય. દૂરને ? તું પેચીય. દૂરે. પેઠી.
ઢેકો	(ના. પૂ.)	નિતબ, કુલો. ઢેકા કુલા.
ઢેરી	(ના. સ્ત્રી.)	દડી સુતરની. શીવવાના દોરાની કાકડી. ઢેરા. મોટા દડો.
ઢોધ	(કિ.)	રોડી. ઢોપો. રોડ્યો. ઢોયાંતો. રોડુંધુ ઢોપાં રોડુ. ઢો-રોડ્ય.

દાંપર	(ના. પ.)	વસુતા છોડનાથી નાંખ્યા પછી ખીછ સાલમાં
		; વરસાદમાં ઉગી નીકળે અને તે મોલ તરીકે
		રાખવા તેનું નામ “દાંપર”
દંડ	(ના. પ.)	પાણીથી ભરેલો ખાડો. ખાનોમીયું

ત

ત	(અ.)	તો.
તક	(ના. અ.)	વેળા, વખત.
તકક	(ના. અ.)	ઉતાવળ. તકડો. ઉતાવળો તકડી ઉતાવળો.
તગલ	(વિ.)	અગાઉથી; ઉપસેક
તડે	(અ.)	સારે.
તડય	(કિ.)	મારય. તડી. મારી. તડિયાં મારૂં. તડિયાંતે.
		મારૂંધું. તડો. મારો.
તડપ	(કિ.)	ચોરીને ધાણી કરય (જેમકે રૂલાં તડમાં ધાણી ફેડી.)
તપ	(ના. પ.)	તાપ. તકડો.
તમે	(કિ.)	વહે. ઝરે. (કોઈ વાસણમાં વિંધ હોવાથી ટીપું
		ટીપું પાણી નીકળે તે “તમે તો” વહેછે. ભ્રમ
		કહેવાયછે)
તરપોતો	(ના. પ.)	તણ કાળાઆનો સાથે સિવેલો. તરકાળ. તર-
		પોતી. તણ પોતી.
તરક	(ના. અ.)	ત્રાક (રેડીઆની.)
તરખીયું	(ના. અ.)	છંદણાં. તરખી. છંદણ. (કાઠીઆવાડમાં એને
		“તરખી” કહેછે.)
તરાર	(ના. અ.)	તરવાર.
તરા	(ના. પ.)	તળાવ. તરાઈ/તરાવડી.
તસ	(ના. પ.)	ગાટલી. આને તસલો પણ કહેછે (લોટ નાંખ-
		વાનું માટીનું વાસણ)
તરોટ	(ના. પ.)	પુચકીની જાત; માપ.
તરોટી	(ના. પ.)	તરોટ રાખનાર. જાત લેનાર.

ત્રાહી	(ના. ઓ.)	ત્રાજુ, ત્રાહીયુ ત્રાજવાં.
ત્રાંકડ	(ના. પ.)	ત્રમકું, ત્રમડાં. (આ શબ્દ ગરડામાં બોલાય છે.)
ત્રાજાણ	(ના. પ.)	ત્રાજકો; ત્રાજુક (આને "ત્રાજાણો" પણ કહે છે.)
ત્રાડો	(ના. પ.)	ત્રાગજાઓ; કમાડ બંધ કરવાનો સંયો. ત્રાડી—ત્રાગજા
ત્રાહં	(કિ.)	ત્રાહં.
ત્રાંધ	(અ.)	સુધી. (જેમકે "વાડીનાંધ અયો" વાડી સુધી આવો.)
ત્રાહમ	(ના. પ.)	ઈલાજ; ઉપાય.
ત્રાડો	(ના. પ.)	૨ પીંજવાનો લાકડાનો મુથીયો (મારવાનો.)
ત્રાણુસ	(ના. પ.)	ત્રાણુન. ત્રાણુઓ.
ત્રાહ	(ના. પ.)	ત્રાહિયો, પાણીમાં તરનારો
ત્રાડો	(ના. પ.)	ત્રાણું. ત્રાણ—ત્રાણાં.
ત્રાંસ	(ના. પ.)	ત્રાસક. ત્રાંચા પીવડાની કથરોડ.
ત્રાં	(અ.)	તેમ. (જેમ "હં. ત્રાં" જેમ તેમ.)
ત્રાંડો	(ના. પ.)	ત્રાંસો, જરડો. ત્રાંસ વાસાંનાં હાડકાં.
ત્રાંહી	(ના. ઓ.)	ત્રાંહી. (એક પવિત્ર હોડ.)
ત્રાંક	(ના. પ.)	ત્રાંકી મસલમાન.
ત્રાંખ	(ના. ઓ.)	વરસાદની ત્રાણુના દિવસ.
ત્રાં	(અ.)	ઉપર. (જેમ "મેડી તે" મેડી ઉપર.)
ત્રાં	(વિ.)	ત્રાં.
ત્રાંડો	(વિ. પ.)	ત્રાંવો. ત્રાંસ તેવા. ત્રાંડી તેની.
ત્રાંકે	(સ.)	ત્રાંને. (કે, બીજી વિભક્તિનો પ્રત્યય છે.)
ત્રાંર	(અ.)	ત્રાંરે.
ત્રાંકે	(સ.)	ત્રાંરે. ત્રાંને. (કે બીજી વિભક્તિનો પ્રત્યય છે.)
ત્રાંગલ	(ના. પ.)	કુન્ડળ (કાનમાં પહેરવાનાં ચોટકાં.)
ત્રાંમ	(ના. પ.)	ત્રાંમકું. ત્રાંમ ત્રાંમડાં ત્રાંમી ત્રાંમડી.
ત્રાંલીઓ	(ના. પ.)	હાંધુ, હાંલી, ત્રાંલીઆ હાંલી.
ત્રાંચાર	(વિ.)	ત્રાંચાર.
ત્રાંધ	(ના. પ.)	ત્રાંવજો. ત્રાંવ

થજી	(ના. પ.)	આંચળ. થાન. (સ્તન ઉપરથી) બહુ વચનમાં રૂપ બદલાતું નથી.
થડો	(ના. પ.)	દેવસ્થાનનો ઝોટલો. (જેમકે “અહીં જખતો યડો છે.”)
થડો	(ના. પ.)	ઉટને કાઢા નીચે નાંખવાનો. ધાસથી, “બરેલો ગાડલો.
થથો	(વિ.)	તોતળો. બોલતાં છતી ઝલાતી હોય એવો. ચથ્થી—તોતડી.
થથી	(ના. આ.)	શુધ; માન. (જેમકે “બોલવાની ચથ્થી ક્યાં છે.”)
થથો	(વિ. પ.)	ટાહું. ટાહો થધિ ટાહી. (આના બે અર્થ થાય છે. જેમકે “માની થદી આપ” રાટલો ટાહો છે અને “ધોડો થધો આપ.” એટલે ધોડો ધીમો છે.)
થધો	(ના. પ.)	ડામ. થધા ટાહા, ડામ.
થાકેડો	(ના. પ.)	થાક, પરિશ્રમ.
થાણો	(ના. પ.)	ખામણું. ક્યારો. થામણું ખામણું, ક્યારા
થાઓ	(ના. પ.)	ફાંડું. થાળા ફાંડાં.
થી	(કિ.)	થા. (જેમકે “વહેલેથી” ઝટ થા.) થધો થારો. થધી થારો. બહુવચનમાં “થધીયું” (જેમકે “માલીયુ થિધી” વાતો થારો.)
થિએ	(કિ.)	થાપ. (જેમકે “કુશોતો થીયે.” શુ થાય છે.) થિએતો—થિએતી—થાય છે. થિયો—થયો.
થૂઓ	(ના. પ.)	ઊટની ખુંધ, ઢેકો.
થૂવર	(ના. પ.)	થોર.
થીન્ડો	(ના. પ.)	કાંણું. થીન્ડી નાનું કાણું.
થારું	(આ.)	થાળું (ધંટીનું થાળું—કોસનું થાળું.)
થેપાડો	(ના. પ.)	ધરડી બાઇડીએને ધાધરાને બદલે પહેરવાનું.
થેલો	(ના. પ.)	કાથળો. થેલા કાથળો. કાંઇ વસ્તુથી ભરેલા. થેલી—કાથળી રૂપિઆથી ભરેલી.
થંભ	(ના. પ.)	થાંભલો.

ધજ	(વિ. અ.)	ઉચ્ચ (ધ્વજ ઉપરથી) ધન જાતી રહે છે માટે ઉચ્ચ, શ્રેષ્ઠ.
ધકી	(ના. સી.)	ગોદડું, ગોદડી. ધકીયુ ગોદડું.
ધડા	(ના. પૂ.)	સરનાળો, ટોટાલ. ધડ ચરનાળો.
ધધડ	(ના. પૂ.)	આંમલીના ઠાતરા, આંમલીની રીંગો.
ધડા	(ના. પૂ.)	સાંધણ. દાઢ પ્રવાહી પદાર્થ જેમવા વાસણનો ધડા કરવો તે.
ધડા	(ના. પૂ.)	ખેડાતી જમીન. (આ સબ્દ મહુંકરી ખન દસ્તાવેજમાં લખાયેલ છે. જેમકે ચોખ્ખો ધડા વેટાંતર માંડી આપ્યો છે.)
ધખ	(ના. પૂ.)	દબ (એક જાતનું ધાસ.) દૂરા.
ધકો	(વિ. પૂ.)	જડા, ધરડા. (કાઠિઆવાડમાં જડા માણસને “ધરડા” કહે છે. માટે અહિં લખ્યો છે.) ધ. જમી જડી.
ધકો	(ના. પૂ.)	ધી, તેજ બરવાનું કુલું. ધમા કુલાં. ધબી કુલી.
ધરજ	(કિ.)	ખી, ડયં. ધરખાંખીજી, ડફ. ધરખાંતો ખીજી, ડફું. ધરલે. ખીજો, ડરો. ધરજ ખીની, ડરી. ધરલ્યો. ખીનો, ડયો. (ખીજ પુરપ ૧ વચન.) ધરલને ? ખીધય) ડરીય. ધરજણ ખીકણ.
ધરગો	(વિ. પૂ.)	જાચો, કદમાં મોટો. ધરયા ઉમા. કદમાં મોટાં. ધરગી જાચી કદમાં મોટી.
ધરી	(ના. સી.)	કાંકું (ભીંતમાં કળાટ કરેલું દોય તે.)
ધરિયા	(ના. પૂ.)	દરિયો. (દરિયાને બહુવચનમાં જ બોલે છે.)
ધલવો	(ના. પૂ.)	જોખ. ધલવા જોખો. (ચામડાની પાણી બરવાની.)
ધર્યો	(કિ.)	પડ્યો. ધરયા—પડ્યા. ધરી—પડી.

* પ્રથમ આવૃત્તિમાં કૃતાંજ્ઞ પોતાની ભાષા ભેદથી “દ”ના સબ્દો દાખલ કર્યા હતા. પણ તે કેપી મુબઈ ઇલાકાના મહેરમાન ડારક્ટર પબ્લીક હૃદયન્ટસ સાદેબને જોવા મોકલતાં તેઓ સાહેબે કબજામાં “દ”ને કેકાણે “ડ” બોલાય છે. એમ સ્પષ્ટતા કરવાથી “દ”ના બધા સબ્દો ડ”માં લીધા છે.

ખા	(ના પૂ.)	ખીક, ઠર. (કેટલાક એને નારીજાતિમાં પણ જોવેછે)
ખાં	(ના. ઓ.)	રાડય, ફરિયાદ. ખાંછ ફરિયાદો.
ખાંઇ	(ના. પૂ.)	ધાન્ય, અનાજ.
ખાગ	(ના. ઓ.)	કિમતનું નામ પાડવું. (કાંઈ અધીઆર' ઢોર ખંડું હોય ત્યારે "ખાગ" દેવી એમ જોલાયછે.)
ખાંધડો	(ના. પૂ.)	ધડધડાટ. (કાંઈ ખાંધાડો પણ જોવેછે.)
ધાર	(વિ.)	જૂઠો. જૂઠી. ધારધાર—જૂઠા જૂઠા.
ધારૂ	(અ.)	વિના, વગર. (જેમકે "ખીસા ધારૂ હલે નહિ." ખીસા વગર ચાલે નહિ.)
ધી	(ના. ઓ.)	દીકરી. ધિયર દીકરીઓ.
ધૂ	(કિ.)	ધો. ધૂતો. ધોયો. ધૂતા-ધોયા. ધૂને? ધોઈશ. ધૂવણ ધોવા ધૂયાં ધોઈ. ધૂયાંતો ધોઈશું.
ધૂન	(વિ.)	ઝેઠ, હતમ. (જેમકે "માલ, ધૂન ગન ને" માલ હતમ લેજે.)
ધૂર	(ના. પૂ.)	કુંડળ. (કન્ડમાં કાનમાં નાના છોકરા પહેરેછે. વખતે મોટા પણ પહેરેછે. કાંઠિઆવાડમાં તેને ચોકડાં કહેછે)
ધૂધ	(ના. ઓ.)	દૂધાઇ, આણ.
ધૂવાર	(ના. પૂ.)	ઠરવાર.
ધૂતાવ	(કિ.)	ફાસલાવ. ધૂતાવો—ફાસલાવો. ધૂતાવી ફાસલાવી. ધૂતાવિયાં ફાસલાવું. ધૂતાવિયાંતો ફાસલાવું છું.
ધે	(ના. પૂ.)	ખવીસ. (માથા વગરનો પ્રેત.)
ધેકી	(ના. ઓ.)	દીંગલી. (નાનાં છોકરા કપડાંની માણસના આકારની પૂતળી કરીને રમેછે તે. ધેકા—દીંગલો.
ધેજ	(ના. પૂ.)	(વાંધો. છોકરાં કાંઈ વસ્તુ માટે લઈ લે છે તે.)
ધેડય	(ના. ઓ.)	ખરજ, ખંજવાળ, અળ્ય. (શરીરમાં ફાલ્લા થયાથી ચળ આવે તે.)
ધેડો	(કિ.)	ખેડો. દસડડો. ધેડા દસડડો.
ધેલ્લી	(ના. ઓ.)	હુકાની નીચે પાણી જેમાં રહે તે વાસણ.
ધેજું	(ના. પૂ.)	દૂધાણું.

પ્રા	(ના. પૂ.)	ખરા, પાણીનો મોટો ધૂનો.
પ્રાંદી	(ના. ઓ.)	ધારતી, રાગ.
પાણે	(કિ.)	ધુન્ને, દરે. પોતે તો ધુન્ને છે. હલેછે. ધોખાવ. હયાવ ધોખાવે, હલાવે.
પાણો	(ના. પૂ.)	ચાપતું અથવા-ખોખો.
પાખા	(ના. ઓ.)	દૂધ, આરીસ.
પાર	(ના. પૂ.)	વિચાર. (ગુજરાતમાં એને "દોર" કહેછે. જેમકે "મનનો દોર.")
ધંગા	(ના. પૂ.)	કજીઓ-ફલક.

ન.

નહ	(વિ. પૂ.)	નવો. નવું. નધ. નરી.
નહ	(ના. પૂ.)	નાક.
નકારો	(વિ. પૂ.)	નકારો, નકારૂં. નકારા. નકારી. નકારી.
નકા	(પુ. ના.)	કોઠકું (સતરતું) નકા કોઠકાં નાકાં કોઠકી.
નતો, નતા, નતી	(અ.)	નથી.
નરાતું	(ના. પૂ.)	નરાળવો, વગર આધેતો.
નવાર	(ના. ઓ.)	સતરતી ખાટલામાં બરવાની પાટી.
નકાં	(અ.)	નીકર, નહિંતો.
નવાધ	(ના. ઓ.)	રાજ્ય, અમલ, (જેમકે "ફલાણીની નવાધ"માં આવે ચાલ હતો.)
નમરો	(ના. પૂ.)	સાળે. ફુસિઆર.
નાં	(ના. પૂ.)	નામ, નાલો. નામ.
નાંધ	(અ.)	નહિં.
નાંધ	(અ.)	ફુંટી.
નાકો	(ના. પૂ.)	દરવાજો, નાકું. (બહુવચનમાં "નાકા")
નાઠી	(ના. પૂ.)	મેમાન, પરાણો. પરાણા.
નાઠીઓ	(ના. પૂ.)	મીજમાની, મેમાની. (મેમાનને સાફે ખવરાવવું તે.)
નાનાજી	(ના. પૂ.)	મેસાજ. માના બાપતું ઘર.
નાનો	(ના. પૂ.)	માનો બાપ. નાની. માની મા.

- ન્યાર (કિ.) જો. (નિદાળ ઉપરથી) ન્યાત્યાંતો-જોગિધું. ન્યારિયાં-જોઉં. ન્યારો-જૂઓ. ન્યારે-જોઇ. ન્યારને-જોઇશ. ન્યાણુ-જોવા.
- નથ (ના. સી.) નાથ. (બળદના નાકમાં વિધી દોરી ધાલવી તે.)
- નાય-અથવા ને (ના. સી.) નદિ, નેયુ-નદિયો.
- નાર (ના. સી.) નાળ, તોપ. નાર્યુ-તોપો.
- નારી (ના. પૂ.) આગચર મહિનો.
- નાસ (ના. સી.) બાફ. (નસ્ય ઉપરથી.) તાવ ઉતરતો ન હોય ત્યારે “નાસ” લેવાયછે તે.
- નીંધરો (ના. પૂ.) ઊંકરો. નીંધરા-ઊંકરા. નીંધરી-ઊંકરી. નીંધરીયુ ઊંડીયુ
- નિડી (ના. સી.) ગળું. નિડીયુ-ગળાં.
- નિંદો (ના. પૂ.) નાનો. નિંદો-નાના. નિંદી-નાની.
- *નિંધર (ના. સી.) હાથગરણું, લેવા દેવાનો વહેવાર. (વિવાહમાં સગાં સાધ તરથી જે હાથગરણામાં નાણું અપાય તે.)
- નિંદર (ના. સી.) નિદ્રા, ઊંઘ.
- નિપટ (અ.) મુદ્દલ ખીસકુલ.
- નિપોડ (કિ.) નિચોવ. (ભૂમડાને વળ દઇ પાણી કાઢી નાંખ) નિપોડિયાતો-નીચોવું. નિપોડિયા-નીચેવું. નિપોડો-નીચોવો. નિપોડી-નીચોવી.
- નિપ્પ (ના. સી.) ધસારાથી ફાલ્યો માય તે
- નિમ્મ (ના. પૂ.) લીંમડો.
- નિમરો (વિ. પૂ.) ઠીક, દુરસ્ત. નારીભતિમાં નિમરી.)
- નિમોરી (ના. સી.) લીંમડાની લીંમોળાઓ. નિમોરીયુ-લીંમોળાઓ.
- નિરખ (ના. પૂ.) બાવ. (જેમકે હાલ ધીનો “નિરખ” શુ છે)
- નિયથ (ના. સી.) ઘનત.
- નિંચાંઈ (ના. સી.) નિખાડો, કુંબારની બઠી.

*કચ્છમાં વિવાદ જખત સગાં સંબંધી હાથગરણામાં મોટી રકમ આપી મદદ કરેછે. તેને “નિંધર” કહેછે. એક આસામીને વિવાદ પ્રસન્ને બીએ જથ્થે સો દોરી આપે તેને પાળી પોતાને પર વિવાદ હોય ત્યારે તેટલી દોરી મદદ પાસેથી જરૂર મળે

નિંયાંણો (ના. પૂ.)	કબોઈ, દીકરીની સંતતી. નિંયાંણી—દીકરી.
નિંયાપો (ના. પૂ.)	સંદેશો. નિંયાપા—સંદેસા.
નિરજો (વિ. પૂ.)	લાજ વગરનો. નિરજ—લાજ વગરના, નિરજ—લાજ વગરની.
નિરજ (ના. પૂ.)	નિંદ. (ખેતરમાં વાવેલા અનાજ એળા દાદી નાંખવા જેવા ખીજ નકામા હોય, ધાસ વગેરે હોય તે.)
નિરપંક્તો (વિ. પૂ.)	અટકચાલો. નિરપંક્તી—અટકચાલી.
નિરપક્ષાઈ (ના. સ્ત્રી.)	અટકચાળી રેવ.
નુખ (ના. સ્ત્રી.)	અટક, ઝોડક. (જેમકે ઝોઝ, દેશાઈ, દોથી, મહેતા વગેરે નામની પહેલાં લખાય તે.)
નેએક (ના. પૂ.)	નાજ, પાણીની નીંક. (ખોદીને પાણીની નીંક કરીતે.
નેક (વિ.)	નકી, મજબૂત.
નવેંક (ના. સ્ત્રી.)	અમઝાય નીંક એવું સર્વને કામ આવે એવું—રસોડું. (કાઠિઆવાડ વગેરેમાં નવેંક કહેવાય છે.)
નેંછ (ના. સ્ત્રી.)	નેરણી. (નખ હંતારવાનું હથિયાર.)
નેસ (ના. પૂ.)	નવાણુ. (જેમકે ફાણી, “નેસ” ગણે છે. “નેસ”માં પાણી નથી વગેરે.)
નોં (ના. સ્ત્રી.)	વડુ વાર, (દીકરાની વડુ તે સાસુ સસરાની પછુ વડુ કહેવાય છે, તેને કચ્છમાં “નોં” કહે છે. જેમકે હીકેં છ નોં આવ્ય. આ કોની વડુ છે.)
નોં (ના. પૂ.)	નખ. (હાથ પગનાં આંગળાંને છેડે નખ હોય છે. તે)
નોં (વિ.)	નવ. (સંખ્યા.) આઠ પછી નવ આવે તે.
નોહી (ના. સ્ત્રી.)	શીંદરી.
નોહ (ના. પૂ.)	શીંદરીનો ઢેરો.
નોંતરો (ના. પૂ.)	નોંતરું, જમવાનું કહેવું તે.
નોસો (વિ. પૂ.)	નવો. નોલી—નવી. (નવલા હિપરથી નોસો, નોલા, નોલી વગેરે થએલ છે.) ગુજરાત વગેરેમાં ગીત ગાય છે તેમાં નવો, નવા, નવીને નવલો, નવધા, નવધી કરીને જોલે છે. જેમકે “નવલા નેવાઈઓ” કવિતામાં પણ એમ લખવાની છુટ છે.

- પછયો (ના. પૂ.) પૂણી. પછયા-પૂણીઓ. (કાંતવા સાર રની લાંબી પૂણીઓ કરે તે.)
- પખ (ના. ઓ.) પાંખ. પખુ—પાંખો.
- પખખ (ના. પૂ.) પિંછ, પીંછાં (બહુવચનમાં રૂપ બદલાતું નથી.)
- પખાર (ના. પૂ.) જૂલાળ, રેગ.
- પગર (ના. પૂ.) પરસેવો. ધામ.
- પખેડ (કિ.) છુટા છુટા કર, પાથરી દે, પખેડિયાંતો—ફાળું. પખેડિયાં—ફાળું. પખેડો—ફાળો. છુટાછુટા કરો. પખેડી-પાથરીદો.
- પગથી (ના. ઓ.) પગથિયું.
- પગર (ના. પૂ.) ફૂડામાંથી દાણા કાઢવા તેને ઝાળાખમાં પાળ કરી ઝાઢવું તે. (જેમકે આજ “પગર” નાંખ્યોછે એટલે ખીજે ત્રીજે દહાડે બાજરી તૈયાર થશે.)
- પકકાઇ (ના. ઓ.) સેંકડા ઉપર પાંચ વધારે લેવાના ખારાતું નામ.
- પછોટી અથવા પિછોટી (ના. ઓ.) લંગોટી પછોટો. લંગોટો અથવા કાછડો.
- પટ (ના. પૂ.) ભોંય. (જેમકે દાણા “પટમાં” વેરાય નહીં.)
- પટ (ના. પૂ.) હીર. રેશમ.
- પટ (ના. ઓ.) બકરીનું મોટું બચ્ચું. પટું—બકરીનાં મોટાં બચ્ચાં.
- પટંધા (ના. પૂ.) ઝાથ, આસરો. [ગુજરાતમાં એને વાંસો કહેછે. જેમકે ફલાણાને વાંસો (ઝાથ) નથી.]
- પતો (ના. પૂ.) પોસ્ટકાર્ડ (બહુવચનમાં “પતા”)
- પણી (ના. ઓ.) કીટી. (કપાસમાંથી પીંજતી વખતે કીટી, રજ વગેરે નીકળે તે.)
- પન્થે અથવા પન્મથ (સ.) પંડે,
- પન્થઉ (વિ.) પાચમો, પાંચમું. પન્મથ—પાચમી.
- પન્ન (ના. પૂ.) પાન, પાંદડું, પાંદડાં [બહુવચનમાં રૂપ બદલાતું નથી.]
- પનો (ના. પૂ.) પાતું એક આખો કમળ અથવા તા.
- પતર (ના. પૂ.) જવાળ. (જેમકે સામે “પતર” દેખતો. આમે જવાળ આપતો નથી.) પત ઉપરથી

પત્તી	(ના. સી.)	પાંતી, શામ. પત્તીયું-પાંતીઓ.
પતંગ	(ના. પૂ.)	તણુઓ, દેવતાનો ઝેર.
પતંગ	(ના. પૂ.)	એક જાતનું લાકડું.
પરખ	(ના. સી.)	પેપડી. પરખુ-પેપડીઓ.
પર્યા	(અ.)	છેડે, આધે.
પરિચે	(અ.)	પરમ દહાડે.
પરધા	(ના. સી.)	દાત. (રાખીઓ બાટ ચારણને વિવાદ વીગેરે માં આપેછે તે.)
પરો	(અ.)	પાર અથવા છેડો.
પરોજળુ	(ના. પૂ.)	હત્તર દારજ, દાડો.
પહલી	(ના. સી.)	બેરડીનાં પાંદડાં (કાઠીઆવાડમાં પાશે કહેછે.)
પસમાઇ	(ના. સી.)	ખુમાસ. (જેમકે હી લૂમડે જી પસમાઇ કેડી આપ આ લૂમડાની ખુમાસ કેવી છે.)
પસમ	(ના. પૂ.)	ઉન. (ઉનના વેપારને પસમનો વેપાર કહેછે.)
પાં	(કિ.)	પડું. પીપાંતો-પડુછું. પિપાં-પડું. પો-પડો. પે-પડી. તું પાંને ? પડીય. આંજીપોંધેસ-હું પડીસ.
પાધ	(ના. સી.)	ફાંસી, ગળાફાંસો.
પાંકે	(સ.)	આપણને. “કે” ખીજી વિશક્તિનો પ્રલય છે.
પાગ અથવા પાધ	(ના. સી.)	પાધડી. પાગુ-પાધડીઓ.
પાથ	(ના. પૂ.)	પર. યુગડામાંથી પીળો રોસ નીકળે તે.
પાંચાડો	(ના. પૂ.)	પાથ પાંચ ગાઉ દુરનાં જામોનો એકંદર જથ્થો.
પાછિયા	(ના. પૂ.)	ટાંગા. પાછપા પગ.
પાળે	(ના. પૂ.)	૨૪ વિધાનું ખરપ. (બહુ વચનમાં પ્રાપ્ત.)
પાંડીઓ અથવા પાંડીઓ	(ના. પૂ.)	કાટવાળ. (ધણેક ડેકાણે દરેક ગામ દીઠ એક એક માણસ દરબારી સરકારી મેમાનોને ગાદલાં, ગોદલાં, ચરોચાર વગેરે ગામ-માંથી લાવી આપવા માણસ રાખેલો હોયછે તેને કાટવાળ કહેછે. કચ્છમાં “પાંડીઆ” તું પણ એવુંજ કામ હોયછે તેથી તેનો અર્થ-“કાટવાળ” લખ્યો છે.)

પાટવી	(ના. સ્ત્રી.)	પાલી. (અનાજ માપવાનું બરપ) કોઈ કોઈ ઠેકાણે જોને “પાટી” પણ કહેછે.)
પાડય	(ના. સ્ત્રી.)	મૂળ. પાડયુ—મૂળીયાં (ઝાડપાલાનાં મૂળ.)
પાડ	(ના. પૂ.)	ભાવ, મૂલ.
પાડો	(ના. પૂ.)	પાડોચ. (આસપાસ રહેનાર.)
પાકય	(કિ.)	દોર્ધ. (હાથે ઝાલીને ચલાવ.) પાકું-દોર્ધું. પા- દિયાં-દોર્ધ. પાદિયાનો-દોર્ધું. તું પાકને! તું દોરીશ. આંઉ પાંડવોસ-હું દોરીશ. પાઠો-દોરો. પાઠે-દોરી.
પાણ	(સ.)	આપણ, આપણે.
પાણુ	(ના. પૂ.)	પહાણો, પથ્થરો.
પાતર	(ના. પૂ.)	માટીની કચરોટ.
પ્રાત	(ના. સ્ત્રી.)	સિલિક (ખર્ચતાં હાથમાં બાકી રહેલું નાણું.)
પાંપરો	(ના. પૂ.)	પંખાળ, ફેંકટની તસ્તી.
પલમો	(ના. પૂ.)	વિચાર, મનસૂબો.
પામ	(ના. સ્ત્રી.)	ખરજ. ચલ્ય (શરીરમાં ખરજ થાય તે.)
પાયો	(ના. પૂ.)	પૈકું. પામા—પૈડાં.
પાડીસો	(ના. પૂ.)	પીરસણું. પારીસા—પીરસણાં.
પારેલો	(ના. પૂ.)	પારેલું. કબૂતર. પારેલા-કબૂતરો. પારેલી- કબૂતરની માદા.
પારેલો	(ના. પૂ.)	ધાતુ ગાળવા માટે ઝૂંક મારવા એક વાસણ કરેલું હોયછે જે તપાવવાથી તેમાંથી ઝૂંક નીકળે છે તે.
પારો	(ના. પૂ.)	ગોસીઆના ધાટનો લોટીઓ.
પાર્ય	(ના. સ્ત્રી)	માંડીનો નાનો ઘાડવો.
પાવ	(ના. પૂ.)	પાયો. (ભોંવમાં ખોદી તેમાંથી ચણતર શરૂ કરતું તે.)
પાલો	(ના. પૂ.)	જયેલ (મગલનો દગલો પડ્યો હોય તે.) અથવા કેરી પકવવા નાખી હોય તેને ખત્રો કહેછે.
પાસવાણ	(વિ.)	પાસે બેસનાર, સોગતી.

પાલ	(ના. પૃ.)	ગુણપાટનું પીળાનું
પાલખી	(ના. સ્ત્રી)	પલોંડી (જેમકે “પાલખી” વાગીને બેસ.)
પાવડી	(ના. સ્ત્રી).	તળાવ વગેરેનો કાંઠો ખાંધી તેમાં ઉતરવા સાર પગથિયા મૂક્યા દોષ તે. પાવડા—પગથિયા.
પ્પારા	(ના. પૃ.)	ખાપ.
પીંગોડો	(ના. પૃ)	પારણ, પેડીંગ, પીંગોડા-પારણાં.
પીંખ્ય	(કિ.)	છૂટો કર (જેમકે રૂ પીંખ્ય) પીંખો-છૂટો કરો. પીંખિયાં-છૂટો કર. પીંખીયાતો-છૂટો કરીશું. પીંખે-છૂટી કરી.
પિંજણ	(ના. સ્ત્રી.)	કપાસ પીંજવાનું યંત્ર.
પિટ્ટ	(કિ.)	માથે પીટો-માથે. પીટિયાંતો-મારું. પીટીયાં- મારું. તું પીટને ? તું મારીશ. પીટે—મારી.
પીંટણ	(કૃ)	કૂટવા, જાણુ કરવા.
પીટીયાંસ	(વિ.)	પીટયા. (ખાંધડીઓ છોકરાંને “પીટયા, રાયા” કહેછે તેને કમળમાં “પીટિયાંસ” કહેછે)
પીંઠ	(મ.)	પડમે, પોતે. (જેમકે “આઉં પીંઠ કધોસ” હું પડે કરીશ)
પિત્રકારો	(ના. પૃ.)	માકરકોણ (બહુવચનમાં પીત્રકારા)
પિન્ધ	(કિ)	બીખ માગ્ય. પીની-બીખ માગી. પીન્ધો— બીખ માગે. પિન્ધા-બીખ માગું. પીન્ધાતો— બીખ માગુ છું. પીંનણ—બીખ માગવા. પીંનણુ— બીખ માગવી.
પીતાઇ ગાજર	(ના. પૃ.)	પીતાળુ ગાજર.
પીનો	(ના. પૃ.)	નકર, પોણું નદિ તે. પીની-પોલી
પીબો	(કિ)	પીચું
પીય	(કિ)	દળય. (લોટ કર) પીયા-દળુ. પીયાતો-દળુ છું. પીયાતી-દળુ છું. પીઠો-દળ્યો. તું પીને ?-દ- ળીશ. આઇ પીધા-તમે દળ્યો આઉં પીધોસ- હું દળીશ. પીયો-દળો
પીયણું	(ના. પૃ.)	દળણ, પીયણુ-દળવા.

પીચો	(ના. પૂ.)	પથું (કિસ ખેડે સારે બળદો ને જગ્યાએ ચાલે તે જગ્યાનું નામ.)
પીરતી	(ના. સ્ત્રી)	લાવરી કૂતરી (કદમાં ઘણું નાનાં કૂતરાં હોયતે.)
પીપરી	(ના. સ્ત્રી)	લીંડી પીપર.
પીપરી	(ના. સ્ત્રી)	પીપરનું ઝાડ.
પિપર	(ના. પૂ.)	પીપળો, પીપળાનું ઝાડ.
પૂચા	(અ.)	પછી. (જેમકે ચૈન “પૂચા” વધ્યાક.)
પૂજા	(કિ)	પહેંચ, અથવા પુગ. પૂજે-પહેંચો, પૂજો. પૂજાં-પહેંચું, પુગું. પૂજને? પહેંચીય, પૂગીય. પૂજે-પૂગી, પહેંચી. પૂજણ-પહેંચવા, પૂગવા. પૂજ્યાંતો—પહેંચુંહું.
પૂડિયો	(ના. પૂ.)	કવર.
પૂઠા	(ના. પૂ.)	પીઠ, વાંચો. (એક વચનમાં પૂઠો.)
પૂઠિયા	(અ.)	પાછળ, વાંસે.
પૂણી	(ના. સ્ત્રી)	પૂરી. પૂણિયું-પૂગિયું.
પૂત્ર	(ના. પૂ.)	દીકરો. (દીકરાને દેતો દીકરો કે છોકરો એમ ન બોલતાં. “પૂત્ર” ન બોલેછે. તેથી આ શબ્દ દીકરાને બદલે સાધારણ બોલાય છે મારે લખ્યોછે.)
પૂંખડો	(ના. પૂ.)	બચોગિયું. (બિલાડીનું બચુ) પૂંખડા-બચો. ગિયાં.
પૂરે	(ના. પૂ.)	માયોડું, માયાપૂર (પૂરપ જેટલું તેથી “પૂર”) પાણી નદી કુવામાં દોવ સારે કહેવાય કે દરસો પાણીઁ. તેના જગ્યાબમાં એક પૂર, બે પૂરે એમ કહેછે.
પે	(ના. પૂ.)	બાપ, પિતા.
પેચો	(ના. પૂ.)	ત્રીપડો. (આંખોમાંથી દીકરાંને યોગો રસો જેવો બિચાડ નીકળેછે તે) પેચા-ત્રીપડા.
પેલુ	(ના. પૂ.)	પાનુ. (નવા લગ્નગને પલુકર અનાજને આર દેડે તે)

પેળય	(કિ.)	પરપય, પેળ્યો—પરપ્યો. પેયણી-પરણી. પેળ્ય. ને-પરણીય.
પેણી	(ના. સ્ત્રી.)	તથી. પેણો—તવો. (તગવાનું કડાવાનું વાસણ).
પેએડ	(ના. સ્ત્રી.)	નાનો અને કાંઈક પીળાશપર એર (સાપ) ધાયછે તે. એને “પેરેલીઓ” પણ કહેછે.
પેડી	(ના. સ્ત્રી.)	નિવેદ. (આજ માતાની પેડી કરીછે)
પેનોત	(ના. પૂ.)	શીખ માગીને રહે એવી એક બટકતી જાત.
પેાં	(ના. સ્ત્રી.)	બકરી. પોંયુ-બકરીયુ.
પો	(ના. પૂ.),	પોદલો. (બહુવચનમાં પણ એમજ બોલાયછે)
પોઇ	(કિ.)	શેઠી. પોયાંતો-શેઠું. પોયાં-શેઠું. પોને ? શેઠીય.
પોખ	(કિ.)	વાવ્ય. પોખિયાં—વાવું. પોખિયાંતો—વાવુંછું. પોખો-વાવો. પોખને ? વાવીશ. પોખંધોસ—વાવીશ. પોખૈ—વાવી. પોખણુ-વાવવા.
પોખ્ય	(ના. સ્ત્રી.)	વાવણી.
પોચો	(વિ.)	પોસો. પોચા-પોલા. પોચી-પોલી.
પોતમાડો	(સ.)	પોતાની મેળે. (નારીજાતિમાં પોતમાડી.)
પય	(કિ.)	પડ. પો-પડો. પોંધોસ—પડીય. તું પોને ? પડીશ. પીયાં-પડું. પીયાતો-પડુંછું. પડ-પડી. પીયો-પડ્યો.
પોપૈયા	(ના. પૂ.)	રેતીના પોપડા, દેડા.
પોય	(અ.)	પછી, પછીથી, પાછળથી.
પોયરો	(ના. પૂ.)	મહેનત, તસ્તી, તરખડ. (હરકોઇ કામમાં મહે. નત પડે તેનું નામ “પોયરો”)
પોલડો	(ના. પૂ.)	લીંડું. પોલડાં-લીંડાં. પોલડી—લીંડી. (ધોડા મધેડા ઉટ વગેરેના મળને પોલડા કહેછે. અને બકરાની લીંડીને “પોલડી” કહેછે.) સૂકો મળ. પોલડીયું-લીંડીઓ.
પોલી	(ના. સ્ત્રી.)	સમસ્થા. પોલીયું-સમસ્થાઓ.
પોપાવડા	(ના. પૂ.)	પવ્વળીને કુલેલા દાણા. પોપાએલા દાણા.

પંજ	(વિ.)	પાંચ.
પંજા	(વિ.)	પચાસ.
પંજા	(ના. પૃ.)	એક જાતના વાણિયા.
પંજરો	(ના. પૃ.)	પાંજરું. પંજરા-પાજરાં.
પંજોસણ	(ના. પૃ.)	પચુસણ. જૈનના તહેવારનો દિવસ.
પંચિયો	(ના. પૃ.)	ફાળીયું. પચિયા-ફાળીયાં.
પંડરૂ	(ના. પૃ.)	વૃદ્ધિ સતક.
પંથ	(ના. પૃ.)	પંથ. પગે ચાલવું તે.

૬.

ફગાવ	(કિ.)	નાંખ. (ગુજરાતીમાં આ શબ્દનો અર્થ “ધાકર” એવો થાયછે. પણ કચ્છમાં “નાંખવું” એમ થાયછે. જેમકે મારે ઘેર બાજરી ફગાવી જાતે. આ કચરો બધો બહાર ફગાવો વગેરે.) ફગાવો-નાંખો. ફગાવિયાં-નાંખું. ફગાવિયાતો-નાંખુંછું. ફગાવને? નાંખીશ. ફગાવી-નાંખી.
ફડો	(ના. પૃ.)	ખજૂરીનું પાંદડું. ફડા-ખજૂરીનાં પાંદડાં.
ફણી	(ના. ઓ.)	કાચકી (વાળ ઓળવાની) ફણિયુ-કાંચકીઓ.
ફર્યો	(કિ.)	ફૂટ્યો. ફસે-ફૂટી. ફિસ ધો-ફૂટશે.
ફાંટ	(ના. ઓ.)	પોટકી, ગાસડી. ફાંટું-પોટકીઓ, ગાસડીઓ.
ફાંચ	(કિ.)	ચીર્ષ. ફાંચો-ચીર્ષો. ફાંડો-ચીરો.
ફિટાવ	(કિ.)	ખગાડવ. ફીટાવિયાં-ખગાડું. ફીટાવીયાંતો-ખગાડુંછું. ફીટાવો-ખગાડો. ફીટી-ખગડી. ફીટ્યો-ખગડ્યો. ફીટાડ-ખગાડનાર.
ફિડો	(વિ. પૃ.)	વાડો, ત્રાસો. ફિડી-વાંકી, ત્રાંસી.
ફિફી	(ના. ઓ.)	ઝીણી ચાળેલી ધુળ.
ફૂટી	(ના. ઓ.)	એક મુસામમી. મુસામમીએ. તે. વૃદ્ધ-મુસામ.

*પચાસ ધરની ટાળી હપરથી “પંજ” નામ પડેલું હતું. તેનામાં ધર ધરણાનો ચાલ દોવાથી વાણિયાની નાવથી જૂદા પડેલાછે.

ફૂલસા	(ના. પ.)	ધાણી (અનાજ રોકનાથી ફૂલે તે) આ સખ્દ બહુ વચનમાજ બોલાયછે
ફેરવો	(ના. પ.)	વેદ ફેરવા—ધણા વેદ. (સોના રૂપાના આગ ળીમા વેદ પહેરેતે)
ફેલ	(ના. સી.)	કોકડુ (જેગકે સુતરની ફેલ)
ફેશીલો	(ના. પ.)	ફાંચો ફેશીલા—ફાંચા—આને ફેશીડો પણ કહેછે.
ફૂરે	(કિ)	લૂરે ફૂરેતો—લૂટેછે. ફેરીયા—લૂડ ફેરાઈ—લૂ- ટાણી—ફૂરે લૂટી. ફૂરતે—લૂટીય.
ફંગક	(ના. સી.)	ખાદય, ખાવડુ ખાવડા (બે દાય)
ફંગક	(ના. સી.)	આવરણ, વિશેષ

ખ.

ખ	(વિ)	બે
ખખણીઓ	(ના. પ.)	વાસ ઉપર ચડી રમત કરનારો
ખખાઈ	(ના. સી.)	બે મોઢાવાળો સાપ (આ સાપને પૂછડી હો- તી નથી પણ બને તરફ મોઢા હોયછે)
ખરો	(ના. પ.)	તાવ, જવર, (થોડો તાવ હોય ત્યારે ખીણી ખરી કહેછે)
ખખ	(ના. સી.)	ખાય. ખખોખખ—ખાયોખાય. (જેમકે મને ફ- લાસે “ખખ” નાખી)
ખાંકોડો	(ના. પ.)	ખાંધેથી વાટી વળેથી લાકડી
ખાંક અથવા ખાંકોડો	(ના. પ.)	મેન્થ
ખાટ	(ના. પ.)	ખડા લોટનો ચીરો
ખાંખલ	(ના. પ.)	ખાપજી (ચુજરાત કાઠિઆવાડમા ધરડાને રવેછે સારે “વોધરે ખાપજીને વોધ” કરીને ફૂટેછે અને કચ્છમા તેને “ખાખલ” કરીને રવેછે)
ખારાન્સ	(ના. પ.)	કપૂર
ખાલાંસ	(ના. સી.)	ખાકી રહેતી સિવીક (આ સખ્દ અગ્રેજી છે પણ કેટલાક સાધારણ રીતે બોલેછે તેથી લ- ખ્યો છે)

ખાળધો	(ના. સી.)	કંતાનની ખોખ, લોહનો પોળ.
ખિચો	(વિ. પૂ.)	ખીજો ખીચા—ખીજા. ખીધ—ખીછ. બિચાર—ખીજ વાર. બિયુ—ખીજાઓ.
ખીટી	(ના. સી.)	બેવડી. ખીટો—બેવડો.
ખિરોલી	(ના. સી.)	ફાલેલી, નાના ફાલવા. (બહુવચનમાં બિરોલીયુ)
ખીડીયો	(ના. પૂ.)	ચુંદીયું. (કાગળ ખીડવાનો ચુંદર જેમાં હોય તે વાસણ.)
ખુઆર	(ના. પૂ.)	પૂંજો, કચરો.
ખૂઆરી	(ના. સી.)	સાવરણી. ખૂઆરીયુ—સાવરણીઓ.
ખૂજકો	(ના. પૂ.)	ખચકો, પોટકું. ખૂજકો—ખચકો (ભૂગડાંની પોટકો)
ખૂજો	(કિ.)	આવડો, ખૂજાતો—આવડેછે. ખૂજાંતી—આવડે છે. ખૂજાં—ખણ, આવડે, ખૂજો—ખણો. ખૂજને ? જાણીશ.
ખુટો	(ના. સી.)	નાની કુધી. (માંદીની કુધી.)
ખુધ	(ના. પૂ.)	મોઠું, ડાચું. ખુધુ—મોઠાં, ડાચાં.
ખૂરી	(ના. સી.)	ખાજરીના દૂધમાંથી દાણા કાઢતાં હુસાં રહે તે.
ખુ	(ના. પૂ.)	ચુકું (દૂધમાં દાણા આવતાં પહેલાં તેની આસપાસ વળગેલાં ઝીણું ફાતરાં.)
ખુટ	(ના. પૂ.)	ચકીયાં. છોડની જડ. (ખૂટ બહુવચન.)
ખુર	(ના. પૂ.)	મેર. આંખા ચુંદા વગેરેનાં ફૂલો.
ખેગાર	(ના. સી.)	વેઠ. મજત કામ કરવું તે.
ખેર	(ના. સી.)	મેર. ખેરનાં ઝાડને પણ “ખેર” કહેછે.
ખેક	(ના. સી.)	ખેખો, પસળી.
ખેખો	(ના. પૂ.)	અડવો, કડગો. ખેખી—અડવી.
ખેગરી	(ના. સી.)	સાવરણી. ખેગરીયુ—સાવરણીઓ.
ખોડા	(ના. પૂ.)	બહેરો. ખોડા—બહેરા. ખોડી—બહેરી.
ખોટા	(ના. પૂ.)	ખૂટો, ધરડો.
ખોચ	(વિ.)	ખેજી.
ખોરો	(વિ. પૂ.)	ખદોઝો. (જાઓ) ખોરી—ખદોઝા.

બંગલો (ના. પૂ.) કેદખાનું. (કચ્છમાં કેદખાનાને બંગલોજ કહેછે.
જેમકે "તું બંગલે પોધો." તું કેદખાનામાં
પડીશ.)

બંભ (ના. પૂ.) બારણું, બારણાં.

ભ.

ભલખિયો	(ના. પૂ.)	ખાતાં કોઇની નજર લાગવાથી પેટમાં દુખે તે.
ભક	(ના. સી.)	બકવાદ.
ભગાડ	(ના. પૂ.)	વર, નદાર.
ભથા	(ના. પૂ.)	બચાવ, ભચ્યો-બચ્યો. ભચ્યું-બચી.
ભજર	(ના. સી.)	બજર, તમાકુ.
ભજ્ય	(કિ.)	ભાગ (ભાગીજ) ભજાંતો-ભજાંતી-ભાજું- ભજાં-ભાજું. ભજો-ભાજો. ભજી-ભાજી. ભજને-ભાજીશ.
ભટકે	(કિ.)	તરડાય, શટે. ભટકી-તરડાઇ, શટી. ભટક્યો- તરડાઇ ગયો, શટ્યો.
ભટાકા	(ના. પૂ.)	ભટાટા. (એક વચનમાં બોલાતો નથી.)
ભઠપ	(ના. સી.)	ચરક, હગાર. (શુઆનો) ભઠપુ—ચરકતું બહું. વચન. (પશિઓની હગાર.)
ભઠો	(ના. પૂ.)	ભાહું, ચાહું. ભઠા-ચાહાં. (શુમડાનાં ચાહાં પડે તે.)
ભત	(ના. પૂ.)	ભાત, રંધેલા ચોખા.
ભંતાર	(ના. પૂ.)	ખેતરમાં ખાવા ભાતું લઇ જવું તે.
ભધક	(ના. સી.)	ભોટવો, માંટીની પાણી બરવાની કુંપી.
ભધુલ	(ના. સી.)	કાચની ગોળી, લખોટી.
ભધ	(ના. સી.)	બદ, આળ અથવા તોહોમત.
ભભુ	(ના. પૂ.)	આતસખાજીમાં ઘરના ઘડમ ફોડેછે તે.

જોઈના પેટમાં દુઃખ થાય અથવા વાણુ જણાય તો કહેયે કે ભખિયો પડ્યો છે
એટલે ખાતાં કોઈની નજર પડી છે પણ તે મટાડવા ભખિયાનો હાથ ફેરવનાર
પાસે પેટ ઉપર હાથ ફેરવરાવે છે. આ વહેમ આખા કચ્છમાં જોવામાં આવેછે

લલુલો (ના. પૃ.)	નાની માંડીની કુલી.
લમરકોર (ના. પૃ.)	મગર મરીઓ.
લરા (અ.)	તરફ, બાજુ. (જેમકે "દિનભરા" આ તરફ.)
લરી (ના. સી.)	ભરોટું, ભારો, ફાંટ.
લરાલર (અ.)	બરાબર.
લયો (ના. પૃ.)	વારવું. (નવા ધરમાં રહેવા અગાઉ* વિધિ પૂર્વક ક્રિયા કરી બહુભોજન કરાવેછે તે.)
લલા (અ.)	હીક, વાર.
લલ્લા (ના. સી.)	બુલ્લા.
લપ (ના. પૃ.)	મળ.
લપાટો (ના. પૃ.)	ફળેતી. (બહુવચનમાં બવાડ.)
લા (ના. પૃ.)	બાપ.
લાંખ (ના. સી.)	પ્રાગ્ધ. (પરોડીએ જરા ઉગસ થાય તે.)
લાણુ (ના. સી.)	મગર. (નદિ તળાવમાં નાની મગર થાય તે.)
લાઠો (ના. પૃ.)	ચોરનો સોટો. બાદ-સોટા.
લાણુ (ના. સી.)	ધારી. (ચોટથી ફરતી વાગતી વાક કાતરીને* કહેછે તે.)
લાત્રિયો (ના. પૃ.)	ભત્રિજો. ભાત્રમ-મત્રીજી.
લાનારં (ક.)	ભંડારવું. (વરસાદ આવ્યા પહેલાં દોરી જમીનમાં ખેડીને ખીજ ભંડારવું તેને 'લાનારં' કહેછે.)
લાની અથવા ભાનઈ (ના. સી.)	હજમ, વાળંદની કોથળી.
લાલી (ના. સી.)	મા, જનેતા. (માને બાબી કહેછે. તેમજ બાઈની વહુને પણ બાબી કહેછે.)
*લાવ (ના. પૃ.)	બજન, કિર્તનનો મેળાવડો.
લાસે (કિ.)	દિયે. જણાય. બાસી-જણાઈ. બારપો-જણા-યો. (આનો અર્થ પસંદ આવે એમ પણ થાયછે.)

* કાઈને ત્યાં રાતે કિર્તન કરવાનો મેળાવડો થાય તેને "લાવ" કહેછે. જેમકે અહીં જણાવેલે જે લાવ છે. લાવ કરવાની માનના પણ લેવાયડે.

મીંગારો	(ના. પૃ.)	બમરો. બીંગારી—બમરી.
મીંગણુ	(ના. સ્ત્રી)	બમર. (આંખ ઉપરની દમાન.)
માણુ	(ના. પૃ.)	બાણાં, યાળાઓ. (જેમકે 'માણુ' પીરસાણાં.)
ભેટો	(ના. પૃ.)	બાજત. બિટા—બાજતો.
ભસીયાર	(અ.)	બદ્.
મૂધ	(ના. પૃ.)	ધરડો ગિયાળ.
મૂકી	(ના. સ્ત્રી.)	પગની પીંડી. બૂંદિયુ' (બહુવચન.)
મૂંગી	(ના. સ્ત્રી.)	મુંપડી. પહુંકરી. બૂંગો, બૂંગા— મુંપડું, મુંપડાં.
મૂંછડો	(વિ.)	બૂંડો. બૂંછડી—બૂંડી. (આને ઉતાવળથી ગામ-કામાં "બૂંછડો, બૂંછડી" કહેછે.)
બૂતડા	(ના. પૃ.)	મગફળી, શીંગ. (ભોંયની અંદર થાય માટે "બૂતળાં")
બૂવા	(ના. પૃ.)	પાણી, બૂ. (નાનાં છોકરાં પાણીને બૂ કહેછે તે.)
બૂબો	(ના. પૃ.)	સ્તન, ધાધ. (બહુવચનમાં "બૂબો")
બૂભા	(ના. સ્ત્રી)	મડમ. (ઈમેજ લોકની સ્ત્રી.)
બૂડબૂડાયા	(ના. પૃ.)	પાણીનો પરપોટો અથવા ફરફોટો.
બો	(અ.)	હા.
બોગે	(કિ.)	કવરાવે, કાચર કરે. બોગેનો, બોગેતી—કવરાવેછે. બોગિયાં—કવરાવુ. બોગો—કવરાવો.
બોગ	(ના. પૃ.)	વજ્રભાગ. બોગેતી—વજ્રભાગ લેવાય એવી. બોગેતો—વજ્રભાગ લેવાય એવું.
બોટા	(ના. પૃ.)	મકાઈનો ડોડો. બોટા—ડોડા.
બોથો	(ના. પૃ.)	ચોટલો, ચોટલી.
બોધલો	(ના. પૃ.)	પનંગ, પગાઇ. કાગડીઓ, (કિતાબમાં કાગ-ળની પગાઇ કરી લગાડે તે.)
બોથો	(ના. પૃ.)	બરવાડ. (બહુવચનમાં બોથો)
બોરીમુંગ	(ના. પૃ.)	બોયસીંગ, મગફળી.
ભંગ	(ના. સ્ત્રી.)	ભાંગ, (લીલાગર, અથવા માળગ

મ	(અ.)	માં, ના.
મક્કડ	(ના. પૃ.)	તીડ. (બહુવચનમાં રૂપ બદલાતું નથી.)
મઉવર	(ના. સ્ત્રી.)	ઘોરલી. સાપની પાસે વગાડે છે તે.
મખ	(ના. સ્ત્રી.)	માંખી. (બહુવચનમાં રૂપ બદલાતું નથી.)
મખય	(કિ.)	ચોપડય. મખાં—ચોપડું. મખિયાંતો—ચોપ- ડુંછું. મખો—ચોપડો. મખી—ચોપડી. (આઈ મખવોસ—હું ચોપડીશ. તું મખને? તું ચોપડીશ?)
મચ	(ના. પૃ.)	મડકો. (છેટથી તાપનો બડકો દેખાતો હોય તેને “મચ” કહે છે.)
મજા	(ના. સ્ત્રી.)	ગોઠય. ખાવાની વસ્તુ. (ઊકરાને ખાવા માટે મેવો વગેરે આપવો તેને “મજા” કહે છે.) જે. મકે “ત્રોકે મજા ડિયાં” તુંને ખાવાનો મેવો દઉં.
મટ	(ના. પૃ.)	ગોગો, માટલું. પાણી બરવાતું.
મટ્ટ	(ના. પૃ.)	ભાવ, મૂલ, કિંમત.
મડમડ	(અ.)	માંડ માંડ અથવા પસણે પસણે.
મડ	(ના. સ્ત્રી.)	ભૂમડાંની ભોડ. (સ્ત્રીને પહેરવાની.)
મડધ	(ના. સ્ત્રી.)	માંડવી. (કુચમાં માંડવી બંદર છે તે.)
મત્રધ	(ના. સ્ત્રી.)	ઝોરમાન, સાવકી. મત્રો. ઝોરમાન, સાવકો.
મન્ય	(કિ.)	દાખ. મને—દાખે. મન્યો—દાખો—મનિયાં-દાખું. મનિયાતો—દાખુંછું. મનેલ—દાખેલ. મને— દાખી.
મરવો	(ના. પૃ.)	તુકમરીઆં
મહલી	(ના. સ્ત્રી.)	રૂની ગાંસડી.
મહલો	(ના. પૃ.)	કળશી. (જેમકે “મહલો ધાંધ ધિંધો” કળશી ધાન્ થાય છે.)
મદી	(ના. પૃ.)	દૂસ્મન, વેરી.
મલુક	(વિ.)	સારો, સારી, સાફ.

મલ	(અ.)	પાસે (જેમકે. “મુમલ, તો મલ” હું આગળ, મારી પાસે, તું આગળ, તારીપાસે.)
માક	(ના. સ્ત્રી.)	ઠાર, ઝાકળ. (જેમ “માકપેતી” ઝાકળ પડે છે)
માકુડી	(ના. સ્ત્રી.)	કીડી. માકુડિયું-કીડીયો, માકુડો-મંકોડો. માકુડા-મંકોડા.
માંગ	(ના. પુ.)	માન, જાયા.
માંગે	(અ.)	ઉતાવળે, તરત.
માટી	(ના. સ્ત્રી.)	માટલી. (જેમકે “અટ્ટેજી મારી મૂરી પછ” લોટની માટલી પૂટી પડી.)
માઠ	(અ.)	ચૂપ, છનો, છની.
માઠુ	(ના. પુ.)	માણસ, પૂરપ.
માંડયાસી	(કિ.)	ન્યાલ થયા.
માણુકી	(ના. સ્ત્રી.)	આંખની કીકી, આંખનાં રતન. (બહુવચનમાં-માણુકિયુ)
માથલો	(ના. પુ.)	ઉપરનો. માથલા-ઉપરના. માથલી-ઉપરની.
માની	(ના. સ્ત્રી.)	ગેટલો, રોટલી. માનીયુ-રોટલા.
માનધ	(ના. સ્ત્રી.)	તાવડી, મારીતું કપેદું.
માની	(ના. પુ.)	માંડવાની તરફના. (વિવાહમાં વરની તરફના સગા આવેલા હોય તે “ભની” અને વહુની તરફના સગા આવેલા હોય તે “માની” કહેવાય છે)
મી	(ના. પુ.)	મેઠ, વરસાદ.
મિઠ	(ના. સ્ત્રી.)	નજર (એનું બહુવચન થતું નથી)
મિટ	(ના. સ્ત્રી.)	ગાલ. મિટું-એ ગાલ. (જેમકે “મીટું બે”-ગાલ તાણ્યા)
મારાંઠો	(ના. પુ.)	માવડું, રત વગરનો વરસાદ.
મિટિ	(ના. સ્ત્રી.)	માંટી, ધૂળ
મીઠી	(ના. સ્ત્રી.)	બચ્ચી, બોટી, મિઠિયુ-બચ્ચીઓ, બોટીઓ.
મિઠો	(ના. પુ.)	મીઠું, લણ.
મીઠોસો	(ના. પુ.)	ખર લોહું-પોલાદ.

મીડ	(અ.)	બધા. (મળે ઉપરથી) કચ્છમાં “ળ” ને “ડ” બોલેછે તેથી “મળે” ઉપરથી “મડે”
મિંધી	(ના. સ્ત્રી.)	મેંદી. (એક જાતના છોડ થાયછે જેનાં પાંદડાં વાટી હાથે રંગ ચડાવેછે તે)
મિંધ	(ના. પુ.)	મીંજ, ગર.
મિરિ	(ના. સ્ત્રી.)	મરી, તીખાં (મિરિયુ-મરીતું બહુવચન),
મીસ	(ના. સ્ત્રી.)	ખડી, ઘોળી માંડી.
મીસ	(ના. પુ.)	કઠોળ.
મું	(સ.)	હું. મૂકે-મને. મૂઘાય-મારેદાજે. મૂંલે-મારે. મૂંજ-મારી. મૂંમે-મારામાં.
મુંગણુ	(ના. પુ.)	માંકડ. (બહુવચનમાં રૂપ બદલાતું નથી.)
મુંગ	(ના. પુ.)	મગ.
મુંગણી	(ના. સ્ત્રી.)	સોતું રૂપું ગાળવાની કુલ્લી.
મૂંછા	(ના. પુ.)	કુચો. (લોઠા અંદરથી સાફ કરવાનો.)
મૂંછ	(ના. સ્ત્રી.)	અકળામણુ. (જેમકે “મુંજતી થીયે.” અકળામણુ થાયછે)
મૂંડ	(ના. સ્ત્રી.)	હજમત. (ગૂજરાત કાઠિઆવાડમાં “મૂંડ” તોણડો એટલે હલકો બોલ કહેવાય છે. પણ કચ્છમાં હજમતને બદલે મૂંડ કહેવી સાધારણ છે. કોઇને પૂછીએ કે ક્યાં ગયો હતો ? તે કહે કે મૂંડ કરાવવા ગયો હતો.)
મુંડસાધ	(ના. સ્ત્રી.)	બહાદુરી, મગરૂરી.
મુંડસ	(ના. પુ.)	જખરો, બહાદુર.
મૂંઠિ	(ના. સ્ત્રી.)	નીરભાગી. મૂંઠો-માઠા બાગવાળો.
મૂંલ	(ના. પુ.)	કિમત, રોજની મજૂરી.
મૂંલધ	(ના. પુ.)	મજૂરીએ આવનાર મજૂર.
મુસકા	(ના. પુ.)	વાયાં, રોગનો ઉપદ્રવ.
મૂંઠિઓ	(ના. પુ.)	બલોયાં.
મૂંડો	(ના. પુ.)	દય કગથી.
મુંડ	(ના. સ્ત્રી.)	રત, રણ.

મે	(ના. પૂ.)	વાધરી, ચોરી વગેરેની જાત.
મેધવાળ	(ના. પૂ.)	ટેડ (સિદ્ધરાજ જોષીસંહની વખતમાં મેધને વાળેલો એટલે વરસાદ આવેલોતેથી “મેધવાળ” નામ પડેલ છે.)
મેધો	(ના. પૂ.)	વટની પાકેલી મોટી પેપડીઓ (એ વિશે જોડરાં મોલે છે કે “કાગડા કાગડા મેધો હલાય તો કે મખખણુ માની કિયાં” કાગડા કાગડા પેપડીઓ દેરી નાંખ તુંને માખણુને રોટલો દઈ.
મેડા	(ના. પૂ.)	મેળાપ.
મેય	(ના. સ્ત્રી.)	મેંસ. મેંયુ. મેંસો.
મેયુ	(ના. સ્ત્રી.)	આંકડાનાં ફળ, આંકેલીયાં.
મેડાવો	(ના. પૂ.)	એકદા ચઢતે મળવા આવવું.
મેડામ	(ના. પૂ.)	કબરસ્તાન. મુસલમાનનું સ્મશાન.
મેળય	(કિ.)	ગણ. મોળે. ગણો. મોળ. ગણી. મોળ્યાં-ગણું. મોળ્યાંતો-ગણુંછું.
મેઢો	(ના. પૂ.)	જડો બાખરો, મોટો રોટલો.
મેઢેયો	(ના. પૂ.)	મેઢવું (છાણા ખડકીને ગંજ કરેલો હોય તે.)
મેંદ	(અ.)	આગળ.
મેંડિયો	(ના. પૂ.)	વળ. પેટમાં આંટી આવે તે.
મેંડય	(કિ.)	મરડય, વાંકું વાળ્ય. મોડો-મરડો, વાંકુંવાળો. મોડી-મરડી, વાંકીવાળી. મોડીયાં-મરડું, વાંકું-વાળું. મોડીયાંતો-મરડુંછું, વાંકુંવાળુંછું.
મેલાત	(ના. સ્ત્રી.)	રાજમહેલ.
મેયો	(ના. પૂ.)	પૂટયો (ઝાડને નવા ફૂલ આવે તે.) મોરી-પૂટી.
મકડી	(ના. સ્ત્રી.)	સતી. મકડો-સતો. (ગૂજરાતીમાં “માંકડી, માંકડો” કહેછે.)
મેલાતર	(ના. પૂ.)	સોગનાં વૃગડાં.
મઠાર	(ના. સ્ત્રી.)	કમી, ઓછું.
મેયડી	(ના. સ્ત્રી.)	મોરી. [ગાય બેસતું બંધન.]
મેયડો	(ના. પૂ.)	ખીલ્લ. બહુ વયનામાં મેયડા (જુવાન અવસ્થામાં દોષ કાઢતે મેઢા ઉપર ફેલેલા યાય તે.)

મોંયડો	(ના. પૂ.)	જગદને મોહમાં નાંખવાનો મુતરનો મોરડો.
મોર	(ના. પૂ.)	સાંખેલું, મૂગજ. (એને 'મોરી' પણ કહે છે.)
મંજ	(અ.)	માંડે, અંદર. મંજન માંડેથી, અંદરથી.
મંજો	(ના. પૂ.)	ખાટધો. મંજન-ખાટલા.
મંઢો	(ના. પૂ.)	લૂથો, લંગડો. મંડી, લૂવી-લંગડી.
મંધરો	(વિ. પૂ.)	હીંગણો, કદમાં નાનો. મંધરી-હીંગણી.
મંધીઆણી	(ના. સી.)	રવાઇ. [છાશ ફેરવવાની લાકડાની રવાઇ.]

૨

રધ	(ના. સી.)	કણુટી. (ફરકોઇ અનાજના બૂકા.)
રખ	(કિ.)	રાખ્ય. રખો-રાખો. રખ્યો-રાખ્યો. રખજ-રાખજો. રખજ-રાખજો. રખાં-રાખું. રખાંતો રાખું. રખો-રાખી. રખ ધોસ-રાખીસ.
રખાલ	(ના. સી.)	રાખેલ. (જમીનના માલીકે ખાસ વાડી લેવાની મના કરેલી હોય તેવી જમીન) રક્ષણ કરનાર ચોકી.
રગરગતો	(ના. પૂ.)	ધમધમતું. રગરગતી—ધમધમતી.
રમ્મ	(ના. પૂ.)	રામ્ય. (લૂગડા વણવાનું.)
રજ	(ના. સી.)	ગૂસ. ધાતુ ગાળી તેને રેડવાની લોઢાની નાજ.
રજ	(ના. સી.)	રેતી. લીલા અક્ષર ઉપર નાખવાની.
રજ્યો	(ના. પૂ.)	રેતીયું. રેતી નાખવાનું કાણું કાણાવાળું. વાસણુ રજ નાખવાનું.
રમ્મી	(ના. સી.)	રૂંગી (બિનાગામાં નહિ નહવાથી મેલ સુકાઈ જઈ ધોળા ડાઘા ચરીર ઉપર પડે રહે તે.
રત	(ના. પૂ.)	લોહી.
રતો	(વિ. પૂ.)	રાતો. રતી—રાતી.
રતલ	(ના. સી.)	રાતી જુવાર. (કમ્મમાં રાતી જુવાર ધાય છે તેને 'રતલ' કહે છે.)

રંધ	(કિ.)	રાંધ્ય રંધાં, રાંધ્યું રંધ્યા, રાધ્યા. રાધયાતા રાધુછ રધિયાં, રાંધું. રાધને! રાંધીય. રંધી, રાંધી. રધજ, રાંધજે.
રંધ	(ના. સી.)	રાંડ, રાંડેલી સી.
રંધો	(કિ.)	રાંધ્યો. રંધ, રાંડી.
રંધ્ય	(ના. સી.)	રાધ, ધેય.
રસમ	(ના. સી.)	રીત ચાલ.
રંધ્યો	(કિ.)	પુઝ્યો-પહોંચ્યો. રસમ-પુગી, પહોંચી.
રસો	(ના. પૂ.)	દોરડું. રસા-દોરડાં. રસી-દોરડી. અથવા દોરી.
રયા	(કિ.)	કળુલ, સહી.
રાં	(કિ.)	રડું, રાતો-રડુંડું.
રાગો	(ના. પૂ.)	લીપણુ, ગાર. રાગ-લીપ્ય. રાગિયાંતો—લીપુંડું. રાગિયાં-લીપું. રાગી-લીપી, રાગને ? લીપીસ.
રાગ	(ના. સી.)	સુધારવું. (ખતમાં “રાગ વાગ” લખવામાં આવેછે તે.)
રાંકાસ	(ના. સી.)	ગરીબ માગણ લોકો.
રાંધ	(ના. સી.)	રમત, ખેલ.
રાંધ	(ના. સી.)	દીવાળીમાં ખાડનાં રમકડાં વેચાયછે તે.
રાંધીકો	(ના. પૂ.)	રમકડું. રાંધીકા—રમકડાં.
રાંધીઆર	(ના. પૂ.)	રમત કરનાર. રમતીઆર.
રાફ	(ના. પૂ.)	રાફડો. સાપનું દર.
રાસ	(વિ.)	દુસ્ત, સમુદ્ર કાવવું. (જેમકે આ વસ્તુ રાસ કરાવવી છે.)
રિઠ	(ના. સી.)	ધેટી, રિઠલુ—ધેટીઓ.
રીઆળ	(ના. પૂ.)	ડાલર જ ગજારના રથનાણાનું નામ.
રંગ	(ના. સી.)	ઠરાવેલ માલ ઉપર વધારે લેવો તે. (ઠરાંઈ માલ લેવો. તેમાં તોલ ઉપર કે ગણતરી ઉપર વધારે લેવું તે.)

રંગારો	(ના. પૂ.)	પોદાર, ચોણું. રંગો—આંસુ. રંગા—ધણ આંસુ.
રક	(ના. પૂ.)	પોલાદ, ખરું લોહું.
રખ	(ના. સ્ત્રી.)	રીત, રસમ.
રેચ	(ના. પૂ.)	પાણીનો બેગ, બીનાસ.
રેલો	(ના. પૂ.)	છુટક છુટક બાગ [જૂદી જૂદી જણાઈ] રેલો રેલો—છુટક છુટક. [જેમકે માંડવીમાંથી ચોડે “રેલો” લેવોછે.]
રેણુ	(ના. સ્ત્રી.)	સંણનાં ફળ. (આ શબ્દ એકવચનમાં બોલાતો નથી.)
રેંક	(ના. સ્ત્રી.)	ધમકી.
રેખી	(ના. સ્ત્રી.)	એકલી અથવા લુખી. રેખો—એકલો અથવા લુખો.
રેગો	(ના. પૂ.)	બધો, અથવા નરદમ. (રેગા બહુવચન.) નારીજાતિમાં રેમો—બધી.
રેડ	(ના. સ્ત્રી.)	ઉતરડો. ઉતરડા (સરીર નખથી અથવા કાંટાથી છોલાય તે.)
રેઠો	(ના. પૂ.)	કડીઆળી લાકડી. ધોડકો,
રેંધો	(કિ.)	રહીશ. (રેંધી નારીજાતિમાં) બહુવચનમાં રેંધોસ
રેધો	(ના. પૂ.)	વાધો. કછઓ. અથવા હક. રેધા—વાધા (છોકરાં નકામાં હક કરી બેસે તેને રેધા કહેછે.)
રેધો	(ના. પૂ.)	રેધાણો, અથવા અટક્યો.
રેનું,	(કિ.)	રોયો અથવા રડ્યો. રેની—રેંધ અથવા રડી. રેને ? રડીય.
રેઇડો	(ના. પૂ.)	કરો. રોયડા—કરા. (બરફ વરસે તે.)
રંબો	(કિ.)	બાબરે, બરાડે. ગાય બેંસ બોલે તે.

લ.

લક	(કિ.)	સંતા. ૧કા—મંતા. લકે—સંતાઓ લકી— સંતાઈ. લકાંતો—સંતાળિયું. લકાં—સતાં ગે લકને ? સંતાઈશ.
લક	(ના. પૂ.)	વિષ, કાળં.
લકછપ	(અ.)	ગૂપચૂપ.
લખ	(ગા.)	જરા. ચોડું.
લખાં	(કિ.)	લખું. લખાંતો—લખુંધું. લખને ? લખીય ? લખઈ—લખી.
લગે	(કિ.) *	લાગે. લગેતી, લાગેડે.
લગજ	(ના. સ્ત્રી.)	લાજ.
લટઈ	(ના. સ્ત્રી.)	ભૂંડી. લટથો—ભૂડા. લટયા—ભૂંડા (ગૂજ- રાત કાઠિઆવાડમા દેખને કાંઈ કહેવું હોય તો “ભૂંડા” “ભૂંડી” કહીને કહેછે. જેમકે “જેસને ભૂંડી ?” જેમને ભૂંડા તેમ કચ્છમાં “લટછ લટયા કહીને બોલેછે જેમ “વે, વે” લટઈ.” “વે, વે, લટયા” વગેરે)
લક	(ના. સ્ત્રી.)	ભડી લાકડી, ધોકો.
લક	(ના. સ્ત્રી.)	લાડય, ધોડાતું બાળુ.
લડય	[કિ.]	હયાળો ભર, અથવા ખીજે રહેવા ભ. લડયો ખીજે રહેવા ગયો. લડો. હયાળો ભરીને ખીજે રહેવા ભાઓ લડછ—મછ.
લટય	[કિ.]	વાટય. લડીયાંતો—વાડુંધું. લડીયાં—અથવા લડાં—વાડું. લડો—વાટો. તું લડને ? તું વાટીશ હાય આવ્યો. લખી. હાય આવી. લખાણી હાય આવી.
લધો	(કિ.)	લપડાક, ઠોટ.
લપાડ	(ના. સ્ત્રી.)	લાપથી. (કચ્છમાં ગોળ, ખાંડના પાણીમાં ગોખા રાધેછે. તેને “લપપછ” કહેછે.)
લપ્પછ	(ના. સ્ત્રી.)	આંપથીઆ જોડા ખડા વગરના.
લપ્પા	(ના. પૂ.)	

લક્ષ્મી	(ના. પૃ.)	ગુલ. (બહુવચનમાં લક્ષ્મી.)
લખ	(ના. સ્ત્રી.)	લાળ. થુંક. (બહુવચનમાં “લખુ”)
લભે	(ક્રિ.)	હાય આવે, લભ્યો-હાય આલ્યો. લભપ-હાય આવી.
લલ્લો	(ના. પૃ.)	લોડો. શિશું.
લસો	(ના. પૃ.)	ચોળીઉ. રાતા રંગનું ખત્રીવટું લૂગડું..
લસો	[વિ.]	મુવાળો, લસી—મુવાળો. લસા—મુવાળા.
લાંગ	(ના. સ્ત્રી.)	કાછડો. કાળીયું, ધોતીયું પહેરતું તે.
લાંધો	(ના. પૃ.)	લાંધણ. બુખ્યું રહેતું જો. (બહુવચનમાં “લાધા.”)
લાંડી	(ના. સ્ત્રી.)	ઠેકડી. મસ્કરી.
લાડી	(ના. સ્ત્રી.)	ચીથડ. લાડિયુ—ચીથરાં.
લાડો	(ના. પૃ.)	તરતનો પરણેલો વર. લાડી તરતની પરણેલી વહુ.
લાંઠોડ	(ના. પૃ.)	પાંકડ. નહિ દૂઝતી ગાય
લાદી	(ના. સ્ત્રી.)	ગાંસડી.
લાણ	(ના. સ્ત્રી.)	નજર અથવા ચોટ. (એને કોઈ “લોણ” પણ કહેછે.)
લાણ અથવા લાણી	(ના. સ્ત્રી.)	લ્હાણું. [નાતમાં કોઈ પ્રસંગે કાંઈ વાસણ અથવા ખીજ કાંઈ ચીજ ધરે ધરે આપવી તે.]
લાધો	(ક્રિ.)	ઉનાયો, લાધા ઉતાયો. લાધી ઉતારી.
લાખડચટો	(વિ.)	લખાડ. [લખાણ કરનાર]
લાય	(ક્રિ.)	ઉનાર. લાઈ ઉતારી. લાખાંતો-ઉતાઈયું લાખાં ઉતાઈ તું લાયને ? તું ઉતારીય.
લાવરી ગજગર	(ના. પૃ.)	સકરકંદ, સકરીયાં.
લી	(ના. સ્ત્રી.)	લીંટી. લીયો—લીટો લોયા—લીટા લીયાર—લીટા અથવા આંકોને લીટા દોર.
લિખ	(અ.)	લખ.
લીખીઓ	(ના. પૃ.)	લીખ નીકળે એવી ઘંતની કાંચડી.
લિખ	(ના. સ્ત્રી.)	લુનાં ઈશ.

લીઆર	(ના. પૂ.)	ગુંદીનાં જાડ (તેના ફળને પણ "લીયાર" કહેછે.) ગુંદાના જાડને ગુંદી કહેછે. તેનાં ફળ ગુંદાં જેતું અમાણું થાયછે તેને ગુંદાં કહેછે.
લીંધો	(ના. પૂ.)	લીંટા. લીંધા-લીંટા.
લીટો	(ના. પૂ.)	શેડો. (નાકમાંથી લીટ નીકળે છે તે.)
લિલં.	(કિ.)	લીપ્પ ગાર કર લિંબો. લીપ્પો લિંબીયાં લીપુ' તું લીંગને ? તું લીંપીશ.
લુખ	[ના. સ્ત્રી.]	લુ. તડકાથી ગરમ થયેલો પવન વાય તે.
લુછેતો	(કિ.)	અટળાયછે.
લુતેડો	(ના. પૂ.)	ખંજવાળથી ચએલો ફાલેલો.
લુલાટ	(ના. પૂ.)	કળકળાટ આજીજી.
લેખ્ય	(કિ.)	ગણ્ય. લેખીયાંતો-ગણુંધું. લેખીયાં-ગણું. લેખો-ગણો, લેખી-ગણી. તું લેખને ? તું ગણીશ.
લેટ્ય	(કિ.)	આળોટ. (ગુલાંટ ખા) લેટે-આળોટે. લેટીયાં-આળોડું. લેટીયાંતો-આળોડુંધું. હું લેટ'ધોસ. હું આળોટીશ. તું લેટને ? તું આળોટીશ.
લેસ	(ના. પૂ.)	સળેખમ. (સ્લેશમા ઉપરથી.)
લોડ	(ના. સ્ત્રી.)	હીંચકો.
લોડો	(ના. પૂ.)	હીંચકો. લોડા-હીંચકા, લોડ્ય હીંચકા ખા.
લો	(ના. પૂ.)	લોહ, લોહું.
લો	(ના. સ્ત્રી.)	લાહી. ધઈની ખેળ
લોડ અથવા લોર	(ના. સ્ત્રી.)	કળ્ખર. લોર.
લોંડ	(ના. પૂ.)	લુવાર સૂતારનાં લોહનાં હથિઆર.
લોડ્ય	(કિ.)	હીંચકા ખા. લેટીયાં-હીંચકા ખાઉ લેટીયાંતો હીંચકા ખાઉધું. આંઉલોડ'ધોસ-હું હીંચકા ખાઉશ તું લોડને ? તું હીંચકા ખાઉશ ? લોડો હીંચકા ખાઓ.
લોંડયો	(ના. પૂ.)	લુઆપ.
લોણ	(ના. સ્ત્રી.)	લેપ. શરીર ઉપર ઝાસડ ચોંપડવું તે.
લોણ	(ના. સ્ત્રી.)	લ્હાવ. લાણુકોટ.

લોસો	(ના. પૃ.)	પાટ વગરનો કાચો પાકો રોટલો. લોવા-પાટ વગરના કાચા પાકા રોટલા
લોંબો	(ના. પૃ.)	લમબો. લોખા-લમખા.
લોર	(ના. સી.)	દરિયાના હોળ અથવા મોત્તે.
લોસે	(કિ.)	ખીન્ડે. લોસી તાં-ખીન્ડું. લોસીવાતો-ખીન્ડું લોસો-ખીન્ડે. લોસધ-ખીન્ડ. લોસ મી-ખીન્ડરો લોટો-ખીન્ડો.
લંધી	(કિ.)	આગગી લંધો-ઓળંધો. લંધ્યા ઓળંધા [લંધા તથા લંધી એક જન પણ થાયડે.]
લંધણ	(ના. સી.)	લાપણ-આખો દીવસ ખાંતુ નંદિ તે.
લંલ	(ના. પૃ.)	એક જાતનું ધાસ જેની સાવરણીએ થાયડેતે.

વ

વધ	(ના. સી.)	નાખાની ચોપડી
વગ	(ના. પૃ.)	બકરા તથા ઘેટાનું ધણ.
વચ્છ	(ના. સી.)	પાડી બે મનુ વાહરકું.
વચા	(અ.)	વચમા
વછોડ	(કિ.)	કોડય વઢેડિયા ફોડું વઢેડિયાતો ફોડુંધું. વછોડો-ફોડો. વછોડી ફોડી તું વઢેડને વ ફોડીત
વટ	(અ.)	પામે આમળ (જેમકે મુ “વટ” કી નાંઈ મા- રી પાસે ઠાંઈ નથી) વટોવટ પાસેપાસે.
વટય	(ના. સી.)	વાટ દિવેટ દિવાની વાટ
વટાણો	(કિ.)	ગયો વટાણી ગઈ
વડા	(વિ.)	ગોટો વડા-ગોટા વડી-ગોટી. વડાઈ-ગોટાઈ.
વડર	(ના. પૃ.)	વાદળ વડર-વાદળા
વડાઈ	(ના. સી.)	વડવાઈ. (એને “વડવડાઈ” પણ કહેછે.)
વણી	(ના. સી.)	ચીંદરી (ગૂંજતમા વાણ કહેછે તે)
વતાય	(કિ.)	જતાવ. અથવા દેખાડ. વતાયો-જાતવુ હુ.

વરો	(ના. પૃ.)	શૂઝો, ચૂરો
વતરો	(કિ.)	વધ્યો વતરી-વધી. વતરો-વધ્યા.
વતો	(ના. પૃ.)	વતું, હજમત
વટ	(ના. સ્ત્રી.)	આઢળી (મરડો ચામ તે) પેટમા આઢડી આવે તેને કહેછે
વતરું	(ના. સ્ત્રી.)	૨. જમીનમા પાણીનો પેસારો (વરસાદથી જેટલી જમીન ઊડી પવળે તેને “વતર” કહેછે
વધે અથવા વધા (કિ.)		નાખ્યો, નાખ્યુ વધી નાખી (જેમકે “શાક મે” કુરો વધા” શાકમા શુ નાખ્યુ “શાક મે અપ વધી” શાકમા ઊસ નાખી)
વધાપુ	(ના. પૃ.)	ગોદરો ગાયોને ભેગી કરવાની ગામ બહાર જગો હોય તે.
વનોરીઆ	(ના. પૃ.)	નોળિઓ વનોરીઆ-નોળીઆ.
વરાંડ	(ના. સ્ત્રી.)	દિવસના પાછના પહોરનો વખત વરાંડી- પાછના પહોરનું આણુ.
વરે	(ના. પૃ.)	વરસ. (જેમકે તોડે કેતરા “વરે” થીઆ.)
વરાણુ	(ના. પૃ.)	પક્ષ તરફ
વરાણી	(ના. સ્ત્રી.)	નાકાર ન કરે તેને “વરાણી” કહેછે.
વલ્લ	(ના. સ્ત્રી.)	વેવો વનુ-વેલા.
વલ્લ	(ના. સ્ત્રી.)	હાર આકળ
વસંદી	(ના. સ્ત્રી.)	વસ્તી
વસાઈ અથવા વિસાઈ (કિ.)		ઓલવાઈ-ઓળાઈ (જેમકે દિવો “વસાઈ” વીવો દિવો ઓલવાઈ ગયો.)
વસુ	(ના. અ.)	તાળે વસ્ય અથવા કલામા
વાઇફ	(ના. સ્ત્રી.)	રખોણુ, રક્ષણુ. (રખોણુ કરનારને પણ “વાઇ- પ” કહેછે
વાઇકાઇ	(ના. સ્ત્રી.)	મસ્કરી, હાસી
વાંક	(ના. પૃ.)	વરધોડીયા
વાટકો,	(ના. પૃ.)	પીયાલો, વાટકા-પીયાલા
વાગ	(ના. સ્ત્રી.)	લગામ, (કળખે) ખતમા આ શબ્દ લખાયછે.

વાંગદ	(ના. પૃ.)	દુસિઆર અથવા બહાર.
વાંચ	(ના. પૃ.)	વાપરો.
વાંચડીઓ	(ના. પૃ.)	વટોળીઓ પવન, અથવા મુચળીઓ પવન.
વારય	(કિ.)	વણ. વાટીયાં-વણ. વાટીયાંતો, વાટીયાંતી. વણું. વાટો-વણો. વાટયા-વણા. વાટી-વ- ણી. આંગિવાટધોસ હું વળીય, તુંવાટને? તું વ- ળીય? (જેમકે પાપક વાટયા, તેવ વાટી.)
વાટો	(ના. પૃ.)	મુતાર, લાકડાં વાડનાર, વાટી સતારણ.
વાટો	(ના. પૃ.)	પરણા વગરનો, વાટી-પરણા વગરની.
વાસરો	(ના. પૃ.)	પવન, વા.
વ્યાર	(ના. પૃ.)	વાળુ, રાતનું આણું.
વાત	(ના. પૃ.)	મોં. મોહું, ઝનું. (એ વિષે કહેવત છે કે “જે- ભયે હથમે તેં ભયે વાતમે” એટલે જેના હાથમાં તેના મોંમાં) વાન એટલે બચકું પછી ચાપછે. જેમ “વાતતોપાવ” એટલે બચકું બરેછે.
વાપડી	(ના. સ્ત્રી.)	કાનની વાળી અથવા કડી. વાપડીયું-વાળીયું. અથવા કાનની કડીયું
વાપડો	(ના. પૃ.)	બહુ બોલકો. વાપડી બહુ બોલકી.
વાપડો	(ના. પૃ.)	વાણિયાની એક જાત ચાપછે. તેને વાપડ કહેછે. જેમકે “શલાણો વાપડો” છં
વાર	(ના. પૃ.)	વાળ, મોંવાળા.
વારેસરે	(અ.)	વારેવારે, ફરીફરીને.
વારોંટડી	(ના. સ્ત્રી.)	કુલડી માંડીની કુનડી.
વ્યાર	(ના. પૃ.)	ખાંણુ (ગાયો બેસીને અનાજ ખાશીને આપ- તું તે.)
વાયો	(ના. પૃ.)	ઝોડ્યો વાસ-ઝોડી.
વિકલો	(કિ.)	વેચે વિકલો-વેચો વિકલોતા-વેચોછે વિકલું વેચું અથવા વિકલ્યાં વેચું વિકલ્યાં વેચી- આહવિકલ્યાંધોસ હું વેચીશ તું વિકલ્યને? તું વેચીશ?

વિંધી	(વિ. સ્ત્રી.)	વાંધી વિંધો વાંકો.
વિંછાણુ	(ના. પૂ.)	ખીજાનું, પથારી. (સવાને માટે ખીજાવવું તે.)
વિન્ધ	(કિ.)	ન. વિન્ધાંતો-નળિયું. (નારીમતિમાં “વિન્ધાતી” વિન્ધાં-નળિ. વિન્ધો-નળ્યો.
વિંબક	(કિ.)	ખોવાક.
વિંકણુ	(ના. સ્ત્રી.)	ઉલટી.
વિંદી	(ના. સ્ત્રી.)	વીંદી. નાકમાં પહેરવાની વાળી.
વિટા	(ના. પૂ.)	નય નાકમાં બાધડીઓ પહેરે છે તે. (કમ્બમાં વિંદા યાય છે. તે તોલમાં બારે હોય છે તેથી નાક તુટી જાય છે. પણ તેથી સિંધમાં વધારે તોલમાં હોય છે. તેથી સોનાની સાંકળીયા માથામાં વાળ સાથે બરાબી રાખે છે) ગૂજરાત વગેરેમાં નાકમાં ફક્ત પૂલ બાધડીઓ પહેરે છે.
વિઆ	(ના. પૂ.)	વિવાહ. (આ સખ્દ એકવચનમાં બોલાતો નથી.)
વિયા	(ના. પૂ.)	સંતાન. અયવા છોર. જેમકે “વિયા ધાર ધર ખોખો” એટલે (છોકરાં વગર ધર અડતું.)
વિયા	(કિ.)	ગયો. વિયા-ગયા. (જેમ “આપા કેડાં વિયા- આંઈ” એટલે આપા ક્યાં ગયા છે.)
વિયારોક	(વિ.)	વિરોક, વીસથી અધિક.
વિયાતર	(ના. પૂ.)	દીકરીને છોકરું અવતર્યા પછી સાસરે મોકલતા જે ભૂગડાં, ધરેલું અપાય તે જેમકે “વિયાતરમાં કુરોડનાં” (એટલે છોકરું અવતર્યો પછી આશુ- માં શું દીધું.)
વિરચ	(કિ.)	વડે. વિરચો-વડો. વિરચી-વડી. વિરચાં-વડું.
વિર	(ના. સ્ત્રી.)	ઘરિયામાં બસતી આવે તે.
વિસવિસો	(ના. પૂ.)	ચિંતા, ફિકર.
વિય	(વિ.)	વિશ.
વિજ	(ના. સ્ત્રી.)	વિજળી.
વે	(કિ.)	બેસ. વેઓ. બેસી. વેયાં-બેસું. વેયાંનો-વે- યાંતી-બેસું. વેઅણ-બેસવા. વેટો-બેટો. વેડી- બેડી. વેને ? બેસીશ.

વેળય	(કિ.)	નળે.
વેંજ	(કિ.)	નદા. વેંજા-નદાઉ. વેજાંતો, વેજાંતી. નદાઉ- 'હું. વેંજયો-નદાયો. વેંજ, નદાઇ. વેંજયુ-નદાવા તું વેંજને ? તું નદાઇય. આંઉ વેંજધાસ. હું ન- દાઇય.
વેડય	(ના. સી.)	વડવાડ.
વેડય	(કિ.)	ઓજય. વેડિયાં-ઓજુ. વેડિયાંતો, વેડિયાંતી-ઓ- જુહું તું વેડને ? તું ઓજાઇય. વેડે-ઓજા. વેડો- ઓજો.
વેખા	(ના. પ.)	ફાટ, લાંબો ચીરો (આ શબ્દ એક વચનમાં ઓ- લાતો નથી.)
વેંજબો	(કિ.)	નદાઇય
વેડાંતર	(ના. પ.)	ધાસ ધરણે.
વેઠાર	(ના. સી.)	સાયવણ. વેંઠારીઆંતો-સાયવુંહું. વેંઠારીયાં- સાયવું. વેંઠારો-સાયવો. વેંઠારઇ-સાયવી.
વેંધો	(કિ.)	જઇય. વેંધા-જશી. વેંધો-જશું [આ ક્રિયાપદ “વે ધાસ” પણ કહેછે.
વેને	(કિ.)	જઇય. (બીજા પૂરવણું એક વચન.) બહુવચ- નમાં “વેંધા” એટલે-જશી.
વરેઠ	(ના. સી.)	વેરો, ઠર (કચ્છમાં ગામ ધણી વેઠ બાબતને વેરો ઉપરાંતે છે તેને “વરેડ” કહેછે.)
વેરાય	(કિ.)	વહેંય. વેરાવો-વહેંઓ. વેરાવીયાં-વહેંયું. વેરા- વીયાંતો; વેરાવીયાંતી-વહેંયુંહું. વેરાવી. વહેંચી વેરાંઇધાસ-વહેંચીય.
વેસા	(ના. પ.)	વિસામો, વિશ્રામ.
વેણુ	(ના. પ.)	વણુ. કપામના છોડ.
વેા	(ના. પ.)	મગન, વોદી-મગતી. એનો અર્થ યરત પણ આપછે.
વોહો	(ના. પ.)	પ્રવાહ. પાણીનો વોહો. એટલે પાણીનું વહેવું.
વંઝણી	(ના. સી.)	વાંઝણી. છોડમાં વગરની.

વંજણી	(ના. સ્ત્રી.)	વીંજણી. વીંજણો. વંખો.
વંજણ	(કિ.)	જાવા.
વંજણી	(કિ.)	ખોષ. વંજણો. ખોખો.
વંજો	(વિ.)	વાંકો. વંધી-વાંધી.
વંજ	(ના. પુ.)	વાંસ. વંજ. વાંસની ચીપો.
વંદ	(ના. સ્ત્રી.)	મધુરી. સંધેલું અનાજ બીજાનું તે. (કંઠમાં મુખે રોટલા ખાગેછે તેને “વંદ” કહેછે.)

શી.

શાહખો	(ના. પુ.)	શેડો. (નાકમાંથી લીટ નીકળે તે.)
શાહ	(ના. પુ.)	સદ અથવા સડ. (વડાણ ચલાવવા સારું પવન ભરાવાનું લગદું.)
શી	(ના. પુ.)	શિવ.
શાહડો	(વિ. પુ.)	સુંવાળો. (ખેડાર) તસ્તી લઇ ન શકે એવો. શાહડી, સુંવાળી. તસ્તી લઇ નહીં શકે એવી.
શિક્કો	(ના. પુ.)	કામર, રોગાન.
શીલો	(કિ.)	માફક આવે.
શિઆડો	(ના. પુ.)	શિઆળ. શિઆડી, ગિઆળની માદા.
શિયાડો	(ના. પુ.)	શીઆગો.
શિરાણ	(ના. પુ.)	શીરામણ. સવારનું જમણ.
શિઆર	(ના. સ્ત્રી.)	ગેવાળ. ખાળીમાં લીલ થાય તે.
શેટ	(ના. સ્ત્રી.)	શાહડી શેટ્યુ-શાહડીઓ.
શેડી	(ના. સ્ત્રી.)	ધોળા. શેડો માટી-ધોળામાંટી.
શેણ	(ના. સ્ત્રી.)	સમળી. સમડી. શેણ્યુ-સમડીઓ.
શેતર	(કિ.)	સીંચ શેતરીઆં-સીંચુ. શેતરીયાંતો-સીંચુ છું. શેતરીયાતી-સીંચુ છું. શેતરો-સીંચો. શેતરી-સીંચી તું શેતરને શું તું સીંચીશ. આંઉ શેતર ધોસ-હું સીંચીશ. શેતરો-સીંચ્યો.
શેવડો	(ના. પુ.)	શેળા (એક નાનું કાટાવાળું જનાવર.)
શેતર	(ના. સ્ત્રી.)	મેલીની હાર ખોટ ખાપણ વગરની.
શેખ	(ના. પુ.)	રોક. અપસોસ.

સ.

સઘ	(ના. ઓ.)	અરધો ચોથીઓ. અથવા છ માપ (રાવરા માંખોમાં ચાર માપની સઘ થાયછે.)
સખખર	(વિ.)	સરસ.
સગડ	(ના. પૂ.)	પગવાટ. ગાડું ચાલી 'સકે નહિ' એવી વાટ.
સચબુચલો	(ના. પૂ.)	ખરેખરો. સાચેસાચો. સચબુચલી-સાચેસાચી.
સચ્ચો	(વિ.)	ખરો-સાચો. સચ્ચ-સાચી.
સજજ	(ના. પૂ.)	સરજ.
સટ	(ના. ઓ.)	ટોડ (ટોડવું) સટુ-ટોડટોડ.
સડસલો	(ના. પૂ.)	દળરી શુલ. (પીળા ઘણી પાંખડીવાળા ગજ-ગોટા થાયછે તેના ઊડ.)
સણસ	(ના. ઓ.)	ચરમ.
સણાઓ	(ના. પૂ.)	પાંશરો. પાશરે. સણાઇ-પાંશરી.
સાત	(વિ.)	સાત.
સાદ	(ના. પૂ.)	સાદ "જેમ ફલાણો 'સદ્તો કરે' ફલાણો સાદ કરેછે.
સાધપાક	(ના. પૂ.)	પેટપીડ. (નજર લાગવાથી પેટ દુખે તે.)
સાધર	(વિ.)	સરસ. જેમ "હીય ધોલી સદર આપ" આ ધોડી સરસ છે.
સાન	(ના. ઓ.)	સારણ. સતુ-સારણો. (નહિનું પાણી લાવવા ધોરીઓ (નીક કરવો તે.)
સાનો	(વિ. પૂ.)	નાનો, ઝીણો. સની-નાની, ઝીણી. સનડો-નાનડો સનડી-નાનડી. (ગૂજરાતમાં નાના સાથે "સૂનો, સૂની" જોડીને બોલાવ છે જેમકે કોઇ નાનો સનો વાંક જાણવામાં આવે નાની સની વાત સાંભળી" વગેરે.
સાપ	(ના. પૂ.)	સાપ, નાગ. સર્પ. સપલો. નાનો સાપ.
સણન	(ના. ઓ.)	સલાહ, વિચાર.
સર	(ના. પૂ.)	સજ, હાંથીઓ, ઘણ જેમકે "હીનમે" સરપીયો આંધું" (આમાં સજ અથવા ધડય પડીછે.)

*જ્યારે વાક્યમાં વર્તમાનકાળ આવેછે. ત્યારે ક્રિયાપદને "તો" "તી" ન લાગતાં નામને લાગેછે. જેમ "સદ્તો" "સદ્તી" વગેરે.

સર	(ના. સ્ત્રી.)	દોરાની પરોણી. (પોડો દોરો શીવવા સોયમાં પરોવવો તે) જેમકે “દેહડી સર શીવવી આપ” એક પરોણી દોરો શીવવો છે.
સર	(ના. સ્ત્રી.)	ચોડ જેમકે દીવાની “મેડ” વાદ્યોની સર એટલે-વાદ્યોની ચોડ વગેરે.
સરગું	(ના. પુ.)	સરગુઓ, સેકટો.
સરપણા	(ના. પુ.)	શાકડાં બાગવાનાં.
સર	(ના. પુ.)	તળાવ, સરોવર જેમકે “દમીરસર, પ્રાગસર” વગેરે.
સરે	(ના. પુ.)	સરસવ. (એને દોષ “સરસીઆ” પણ કહે છે.)
સરા	(ના. પુ.)	દંગ અથવા પાંચરાધ.
સવત્રો	(વિ. પુ.)	વહેલો. સવના-વહેલ સવત્રી-વહેલી.
સરસ	(ના. સ્ત્રી.)	માસ.
સા	(ના. પુ.)	શ્વાસ, સાસ્ર અથવા દમ.
સલારો	(વિ.)	વધતો. સલારી-વધતી.
સાધ	(વિ.)	કાળી ધોળી બેગી (કાજર ચીત્રી.) સાચો. કાજરચીત્રો
સાંધ	(ના. પુ.)	ફકીર
સાંધત્રી	(ના. સ્ત્રી.)	જાનવું-કંટો. (ગરદા તરફ બોલાય છે.)
સાંદ	(ના. પુ.)	સામો. (ફરજમાં એક જાતના દાણા રાંધીને ખવાય છે તે).
સાચો	(વિ.)	ધોળો. સાધ-ધોળો.
સાંખ	(ના. સ્ત્રી.)	કિરણ. સાંખુ-કિરણો.
સાખ	(ના. સ્ત્રી.)	સાદી સાહેલી.
સાજો	(વિ. પુ.)	આખો. સાજી-આખી.
સાટકો	(ના. પુ.)	ચાસકો. સાટક ચાસકા.
સાંદ્ય	(ક્રિ.)	પાલ્ય. સાંદ્યો-પાલ્યો. સાંદ્ય-પાળી. સાંદિયાં પાળું. સાંદિયાતો-સાંદિયાંતી પાળું છું. સાંદો-પાળો.
સાન	(ના. પુ.)	સાંદ, આખલો ગોધો.

સાન	(ના. સી.)	સમજણ, અક્ય.
સાન્યાય	(ના. સી.)	બાન, સમજણ.
સાભુણ	(ના. પૂ.)	માથુ.
સાર	(ના. સી.)	ખબર, બાળ. સારી ખબર પડી અથવા જાણી. જેમકે “વાત સારી” સાચો-જાણ્યો. સારો—જાણ્યો.
સાર	(ના. સી.)	ગામ, ભેંસની યોની.
સારાણુ	(કિ.)	સરાવવા. સરાંઈધો—સરાવીશ. (સારાણુ).
સાર	(ના. સી.)	ધાર, અણી (કાઠ હથિયારને ધાર કઢાવવી હોય ત્યારે તેને સોની વગેરે ટારીગર “સાર” કહેછે.)
સાલ	(ના. પૂ.)	સાળો. વડુનો બાઈ, (સાળોને પણ “સાલ” કહેછે.)
સાવરો	(ના. પૂ.)	સાસર.
સી	(ના. પૂ.)	ટાડ, ઠંડ. (શિત ઉપરથી) જેમકે “સીપેતો” (ટાડ પડેછે.)
સિયો	(ના. પૂ.)	સીસું.
સિકણું	(ના. પૂ.)	ખબૂશત, બીખારી (ખીખની પાસે જથ્થમ દેખી ખાવાની લાખય કરનાર)
સીચેણી	(ના. સી.)	હાથલો. સીરો ધસવાનો લાકડાનો તાપીયો.
સિંધર	(ના. પૂ.)	સિંદૂર.
સિયો	(વિ)	ટાટો. (જેમકે સીયોતાવ” ટાટીઓ તાવ)
સિયા	(ના. પૂ.)	વેવાઈ વેહેવાણુ. સિયા સાગવા-સગા સાગવા.
સિટ	(ના. સી.)	મીસોટી. મોટેથી વગાડવી તે.
સિય	(ના. સી.)	પેંથી અથવા લટ. (આયાના વાગની લટ.)
સિરા	(ના. પૂ.)	શીળી (ખળીયા) ઝાસિવળા.
સિરાણુ	(ના. પૂ.)	સવારનું જમણુ. સિરામણુ.
સુધ	(ના. સી.)	સોય. સુધુ સોયો.

વિધિ વર્તમાનકાળમાં ધણુટરીને તાજના રૂપને “જુ” લાગેછે. “જેમકે વજણુ (જાણ) મિજુ (ખાવા) ખીજણુ (ખીખવા) અમણુ (આવવા)” વગેરે.

સૂઝ	(ના. સ્ત્રી.)	સૂઝવણી.
સૂખા	(ના. સ્ત્રી.)	માનતા.
સૂધ	(ના. પુ.)	દરજા. (એને કોઈ “સૂધ” પણ દેદેહે.) સૂધ/જુ દરજણુ.
સુગાણો	(ના. પુ.)	સુગ આવે એવો. અથવા ગંધારો. મુગાણી- ગંધારી.
સુખ	(કિ.)	સુખજ્ઞ. સુખાં-સુખજીવે. સુખાતો, સુખાતી. સુખ જીવેછું. સુખો-સુખ જીવો. સુખઈ-સુખ ગઈ. સુખને? સુખ જઈશ. સુખો-ઉધી ગયો.
સૂણાઈ	(ના. સ્ત્રી.)	સરણાઈ.
સૂતેણી	(ના. સ્ત્રી.)	સૂતળી. રણની દોરી.
સૂતરાડ	(ના. પુ.)	સૂતાર.
સૂરધણુ	(ના. પુ.)	ચોરણો. સુરધી-ચોરણી.
સૂજણાં	(કિ.)	ઓળખું. સૂજણાંતો સૂજણાતી-ઓળખું છું સૂજણને? છું ઓળખીશ. સૂજણી-ઓળ- ખી. સૂજણો-ઓળખો. ૪૦
સૂપ	(ના. પુ.)	સપડું. સૂપડા (આ શબ્દ બહુવચનમાં પણ એમજ બોલાય છે).
સૂન્ય	(ના. પુ.)	ઉજડ. સુની-વસ્તી વગરની.
સૂરોતેલ	(ના. પુ.)	ધૂપેલ તેલ.
સૂરાણુ	(ના. પુ.)	સુગંધદાર પદાર્થ. (સોખાન કપૂરકાચથી વગેરે) ધૂપેલ તેલ કરવા સારૂ સુગંધદાર પદાર્થ વ્યેષ્ટતા હોય તો ક્રિયા “સૂરાણુ” આપ એમ કહેવાયછે.
સૂરેયો	(ના. પુ.)	અપર વગેરે સુગંધદાર પદાર્થ વેચનાર.
સુરંગલી	(ના. સ્ત્રી.)	સુધરી. (લટકતો માળો બાંધનાર પદ્ધતી).
સૂવો	(ના. પુ.)	સુખો. કંતાનનાં લૂગડાં સીવવાની જાડી સોય.
સે	(અ.)	તે. સેં-પાંચમી વિભક્તિને બદલે બોલાય છે. જેમ બધકસે-ચંજીથી.
સેંજ	(વિ.)	પાતરો-પાંચરી.
સેંચો	(ના. પુ.)	સળેંચો સેંથી-સળેંથી. (કાંચ ઉપાડવાની એ પાંખડાંવાળી લાટડી.)

સેસો	(ના. પૃ.)	સેસો, અથવા ટાંકો સેસો-ટેમા અથવા ટાંકો લૂગડું ફાટવાથી દોરેથી ટાંકો દેવા તે.
સેરો અથવા સરો	(ના. પૃ.)	સેરા-સુંડાં "તલસરા" કહેવાય છે એટલે તેનો અર્થ પશુ આને મળતો આવે છે. જેમકે તલના "મેરા"
સેરાંધ	(ના. પૃ.)	ઓશીકું. માથા નીચે રાખવાનો તપ્પાઓ.
સેવાલા	(ના. પૃ.)	સામેલાં (વરધોડામાં નાનાં છોકરાને શણગારી ઘોડા ઉપર બેસારવામાં આવે છે તે.)
સેલી	(ના. ઓ.)	તાણુતમાં ગુસલમાન ડાકમાં નાકાં નાંખે છે તે.
સેલોર	(ના. ઓ.)	વાવ. સેલોરવાવ પગથી પાંચોલા કૂવો.
સેવ	(ના. ઓ.)	ગુન્ય. મિંદુ [જેમકે દસની "સેવ"]
સેહુલો	(વિ. પૃ.)	પહોળો, સેહુલી—પહોળો.
સો	(ના. પૃ.)	સસસો. (એને મોઝો પશુ કહે છે.) માદાં નારીજાતિમાં બોલતા નથી એટલે તેને પણ "સો" કહે છે.
સોં	(ના. પૃ.)	મોંમન, સમ, કસમ.
સોખો	(વિ. પૃ.)	સુખમ. (નારિજાતિમાં "સોખી")
સોઓ	(કિ.)	સમોકર અથવા સોલું જેમ આગરો સોઓ સમો કરે.
સોંખીઓ	(વિ. પૃ.)	કૂપણ. (નારિજાતિમાં "સોંખણ")
સોંજ	(ના. પૃ.)	ત્રેવડ, સમવડ.
સોંજો	(વિ. પૃ.)	સમો, દુરસ્ત. સોંજી-સમી. સોળવંધા, સમા કર્યા.
સોહ	(ના. ઓ.)	સંકડાસ.
સોહાધો	(કિ.)	દબાણો, સંકડાણો, સોહાવ્યો. દબાવ્યો, સંકડામણમાં લીધો.
સોડા	(વિ. પૃ.)	સાંકડો. સોડી સાંકડી.
સોટ	(ના. ઓ.)	પડખું. સોટો—પડખે, બાણુએ.
સોઓ અથવા સુઓ	(કિ.)	સણો, સાંભળ્યો. સણ, સાંભળી-સૂણી સુમાં સાંભળ્યું. સુઆતો, સુઆંતી સાંભળું છું.

રોરો	(ના. પૂ.)	સાસરો (એકનયનમા બોલાવું નથી.)
સંધર	(ના. સ્ત્રી.)	માઠળ સધર સાકળો.
સંચાર	(ના. સ્ત્રી.)	નગિયા ચાળવા. સચારે—નગિયા ચાળે. સં-ચારૂં—ચાળું.
સંચારો	(ના. પૂ.)	નગિયા ચાળનારો.
સંજ	(ના સ્ત્રી.)	દિવો
સંડ	(ના. પૂ.)	સાડુ સાળીનો વર
સંસાધ	(ના સ્ત્રી.)	તૈયારી

હ

હધધર	(ના સ્ત્રી.)	હજાર
હદ	[ના પૂ.]	હાટ
હહા	(ના. સ્ત્રી.)	હીખો. જૂના ઇંડા.
હડો	(ના. પૂ.)	હાડકું હડા-હાડકા
હણે	(કિ.)	મારે. હણેતો, હણેતી-મારેછે. હણા-મારૂં તું હણને? તું મારીય. આહ હણ મોસ- હું મારીશ હણો-મારો. હણધ-મારી. હણ્યો-મારો.
હણોહણ	(અ.)	હતાવળ, તાકીદ
હત્તા	(કિ.)	હડય
હથથ	(ના. પૂ.)	હાથ
હથો	(ના પૂ.)	લૂમ. (કેળાના હજની લૂમ હોય તેને “હથો” કહેછે.)
હયો	(કિ.)	મારો. હધ-મારી. હયા-મારો. (હણ્યો હણી વગેરેને હતાવળથી બોલતા ઉપર પ્ર. માલે અધુરૂં બોલી જાયછે)
હઊં	(અ.)	જાસ (એને “હેયો” પણ કહેછે)
હડે	(અ.)	હમેશ હમેશા.

કરે	(અ)	હળવે.
કલાખ	(અ)	હેરાન.
કલખો	(કિ.)	ચાલ્યું.
કલ	[કિ.]	હોવ. અથવા ચાલ્ય. હલા-ચાલુ. હલાતો, હલાંતી-ચાલુંહું. (નારીજાતિમાં હલધ) હું હલને? હું ચાલીશ. આંક હવ ધોસ-હું ચાલીશ. હયો-ચાલો. (બહુવચનમાં હલ્યા) હલ્યો-ચાલ.
હલાખો	(કિ.)	મોકલ્યું.
હલાયો	(કિ.)	મોકલ્યો. હલાધ-મોકલી. હલાયા-મોકલું. હલાયાંતો, હલાયાંતી-મોકલુંહું.
હયાનો	(ના. પૂ.)	અફવાઈ. હવાના અફવાઈની વાતો.
હાકલ	(ના. સી.)	સાદ.
હાકલ્ય	(કિ.)	હાંકપ. હાકલો-હાકો. હાકલી-હાંકી હાકલ્યો-હાંક્યો. હાકલીયાં-હાકુ. હાકલીયાંતો, હાકલીયાંતી-હાંકુ હું.
હાંજ	(ના. સી.)	કામ.
હાંજી	[અ.]	હવે.
હાખડ	(વિ. અ)	અડખાઈ, અણવાવેલ. [આ શબ્દ ગાળશખ છે. એટલે એવે પ્રસંગે બોલાવું છે. જેમ ફલાણો “હાખડ” આપ એટલે પોતાનો ખાખના પેટનો નથી. બીજાનો પેટનો છે.]
હાઈ	(કિ.)	દોખ અથવા વેઈ. હારિયા-દોળુ અથવા વેઈ. હાસિયાંતો-હારીયાંતી-દોળુંહું-અથવા વેઈહું. હારે દોળી અથવાવેરી. હાયો-દોળ્યો અથવા વેઈ. હું હારને? હું દોળીશ આંક હારેધોસ-હું દોળીશ અથવા વેરીશ.
હારી	(ના. પૂ.)	સાચી, ખિડુ લોકો વસ્તોદ કરાવી ખાણસ રાખે તેને “હારી” કહેછે.)

દાંસલી	(ના સી.)	દાંસડી છોકરાં દાટમાં પહેરેછે તે દાઘને રૂપાની દાંસડી હોયછે અને તાલેવરને સોનાની હોયછે.
હીકડા	(વિ.)	ઝોક.
હિતા	(અ.)	આંતી. હિતાનું આંદિયી. “નું” પાંચમીનો પ્રત્યય છે.)
હિન્યાંમોર	[અ.]	અસારમાં. આથીમોર.
હિન્યાં	[અ.]	હજી. [એને “અન્યાં” પણ કહેછે]
હિ અથવા હિય	[સ.]	આ, એ. હીનનું-એથી. હીનમેં-એમાં.
હિંય	[અ.]	એમ અથવા આમ.
હીંસ	[ના. પૂ.]	ચાંચવો અથવા ત્રીકમ. (એને “હીસતો” પણ કહેછે.)
હીં	[સ.]	તે.
હીંઈ	[વિ.]	અમમાં. અમથી, અમથું વગેરે (ખાલી.)
હીંડાં	[અ.]	પળેં.
હીંદો	[કિ.]	હગે. [નારીજાતિમાં “હુદી”]
હીન	[વિ.]	આસ્થો, પેત્રો. પેલી.
હીલામણો	[ના. પૂ.]	હાલરફું. હુલામણા-હાલરડાં. [નાના છોકરાંને સુવારતી વખતે બાઈડીઓ ગાયછે તે.]
હુવા	[કિ.]	હતો. હુવા-હતા. હુધ-હતી.
હુસકારતો	[કિ.]	બસાવતો. હુસકાર-બસાવ. હુસકારીયાં-બસાવું. હુસકારો-બસાવો.
હુજત	[ના. પૂ.]	મમત.
હુંમુધે	[અ.]	આદિ મુધી.
હુંકાર	[વિ.]	ઝેકવાર.
હુંડીયા	[ના. પૂ.]	ઝેરંડીયા.
હુંડીઓ	[ના. પૂ.]	ઝેરંડીયું તેલ.
હુંડિયાં	[વિ.]	આદિયાં. હેડાં આંદી.
હુંણ	[ના. પૂ.]	હરણ [માઘને પણ “હેણ” કહેછે.]
હુંતરો	[વિ.]	ઝેટલો હેતરી-ઝેટલી.

હુંડ	[ના. પૃ.]	ઝેરડો. જેને ઝેરડી થાયછે તેનું ઝાડ.
હવર	[અ.]	હમણાં. [એને “હેર” પણ કહેછે.]
હોડી	[ના. ઓ.]	ધકકો. ધમકી દઇને કહેતું (બદ્ધવચનમાં હોડીયું.)
હોડો	[વિ. પૃ.]	આવો. હોડી—આવી.
હોયા	[અ.]	જલદી, તરત.
હોયો	(અ.)	જસ.
હંજ	(ના. ઓ.)	આગવણ. (ચૂસાની આગળ ફરવી પાળ કરીને સખ કાઢવાની આદત કરી રાખેલાં હોય તે.)
હંજ	(અ.)	હજી.
હંદાજ	(ના. પૃ.)	અંદાજ, આશરો, સમાર.
હંધ	(ના. પૃ.)	માર્ગ.

કચ્છી શબ્દો સંબંધી.

વ્યાકરણનું ટાંચણ.

કચ્છી ભાષામાં મૂળાક્ષર તથા બારાક્ષરી ગૂજરાતી ભાષાના નિયમ પ્રમાણે લખાય છે પણ બોલીમાં બિનતા ઘણી મળી પડે છે. મારે તેની સમજ પડવા નીચેના પ્રમાણે થોડુંક વિવેચન કરવામાં આવે છે.

સ્વર ૧૨ તથા વ્યંજન ૩૪ છે. પણ ગૂજરાતીમાં “ળ” અક્ષર બોલાય છે. તેનો ઉચ્ચાર કચ્છીમાં “ર, ડ” ના ઉચ્ચાર પ્રમાણે બોલે છે. જેમ “કાગળ તેને કાગર, ખાળ તેને ખાર, ગાળ તેને ગુડ ને મેળ તેને મેડ.” વગેરે. તેમજ ગૂજરાતીમાં કેટલાક શબ્દો છે કે “ચ” આવે છે તેનો ઉચ્ચાર “જ” કરીને બોલે છે. જેમ “કુચી તેને કુજ, માંચી તેને મંજ” વગેરે. વળી કેટલેક ઠેકાણે આવે “ઞ” આવે એવા શબ્દોનો ઉચ્ચાર “ભ” કરીને બોલે છે. જેમકે બાગ તેને ભાગ, બાજ તેને ભાજ, બજાર તેને બજાર ને બધક તેને બધક.” વગેરે. એ સિવાય “દ”નો ઉચ્ચાર “ડ” કરીને બોલે છે જેમ “દે તેને ડે, દાંત તેને ડંધ, દેડ તેને ડેવરા, અને દિવસ તેને ડી” વગેરે.

કચ્છી ભાષામાં શબ્દના ગૂજરાતી નિયમ પ્રમાણે પાંચ વર્ગ પાડી શકાય છે. તેનાં નામ. નામ, સર્વનામ, વિશેષણ, ક્રિયાપદ અને અવ્યય.

નામ.

નામ એટલે પદાર્થ, પ્રાણી, વનસ્પતિ, માન, જમીનના ભાગ, કુદરતી અને મનુષ્ય હસ્ત કૃત્ય સ્ત્રીજનોનાં નામ, તથા કેટલીક નહિ દેખાતી સ્ત્રીજનોનાં, તે અસ્થિત્વપણા વિશે સંગ્રા બજાવામાં આવે છે તેવાં નામ

પદાર્થનાં નામ—ગુડ (ગિળ) ધી, ખન, (ખાંડ) સફર, ખીર, (દૂધ) હાથ, (હાસ) મખખણ, હાઈ, મંજ, (માચી) મોરી, (સાંમેડું) ઉખરી, (ખાંડણી) બોગરી, (સાવરણી) ગંધી, (પછેડી) કપ્પડ વગેરે.

વંશનાં નામ—રતાસ, પીરાસ, કપ્પસ, વગેરે.

પ્રાણીનાં નામ—માડ, (માણસ) ગોં, (માથ) મે, (બેંસ) ઉક, (ગટ) ઘોડો, ફોતો, મેડું, (ખિલાડું) પારેલો, (કખૂતર) જીરકતી, (ચકતી) તીતર,

બાજ, (બાજ) સેજ, (સમજી) ગડર (એજ) સપ, (સાપ) કારીવારો
[કરોજિયો] વગેરે.

વનસ્પતિનાં નામ—નિમ, [લીમડો] પિપર, [પીપજો] વડ, ખેર
[ખોરડી] આમરી, [આમલી] ખેર, ગુંધી [ગુંદો] લિયાર [ગુંદો] આમે
[આંખો] વગેરે.

કુદ્રતી સ્ત્રીજેનાં નામ—મીં (વરસાદ) પાણી, ટાંઢો, [દેવતા] નવન,
સજ, [મૂરજ] ચંદ્ર, વડર, [વાદળ] છાંછ, [છાંચો] વિજ, [વિજળી] ગજજી,
(ગજનાં) તપ, (તાપ) સ્ત્રી, [ટાંક] ઘેરાણુ, [ગૃહણ] વગેરે.

ધાન્યનાં નામ—થેહ, ખાજર, મુંગ, હડદ, તર, [તર] કોપડ, (મક)
જૂવાર, પૂછર, નાંગલી, ચીણો, રતડ વગેરે.

શૂળનાં નામ—નાધવર, [નાળીએર] ખારક, કેકરક, [કેકાં] જાંજી
બધામુ, કાપુ, પિપ્પુ [પેપડી] આમરી, ખેર, [ખેર] કાટચિમડ, [પાપેયાં]
ગજજર, મૂરી [મુળાં] કારીંગા, પિત્તકારા, સાકરકોળું લીમા [લીંબુ] ખેરમી
વગેરે.

સર્વનામ.

જે શબ્દ નામને ઠેકાણે બોલાયછે તેને સર્વનામ કહેછે જેમકે આંકિં
આએવારો હુઓસ” [હું આવવાવાળો હતો.] આંકિં પીંઠ આયા” [તમે પોતે
આવ્યા] “આં આગીયા મુંમાસ કેધ” (તમારી આગળ મેં વાત કરી)
“પોય પાણુ કે સોંજ થીધો” [પછી આપણને ત્રેવડ ધારો] ઉપલા વાક્યોમાં
મોટા અક્ષરે શબ્દો લખેલા છે તે નામને ઠેકાણે બોલાય છે. આટલે તેને સર્વ-
નામ જાણવા.

વિશેષણ.

ખીજ શબ્દનો શુણ, રૂપ, રંગ, સ્વાદ, વાસ તથા સખ્યા બતાવે છે
તેને વિશેષણ કહેછે. જેમ ડાવ, (ડાલો) ચર્ચો. [ગાંડો] લજણું, [લાજવાળો]
મુન્ધો, [માન વગરનો] ધગાખોર, બૂછડો, બૂંડો વેસધ, (શુધ વગરનો)
મચ્ચો, ખોટો વગેરે.

રૂપ બતાવેછે તે—જેમ મધરો, [હીંગણો] ધીરજો, [ઉંચો] બીંધો,
વડો, [મોટો] વેધો, [વાંકો] પોરો, [પહેલો] લંબુ [લાંબો] ખેર, [ગાંજ.]
ભરોભર, [જરોજર.]

રંગ બતાવેછે તે—જેમ રતો, ઘોરો, કારો, નીરો, [લીલો] પીરો,
અચ્છો [ધોળો] કેસરીઓ, સાઓ [કાળો] વગેરે.

રવાદ બતાવેછે તે—જેમ ગીઠો, તુરો, ખારો, મોરો, તીખો, વગેરે.

વાસ બતાવેછે તે—જેમ છટ, [ગંધ] મુગંધ વગેરે.

સંખ્યા બતાવેછે તે—જેમ હેકડો, [એક] બ, [બે] ત્રે, [ત્રણ] ચૌ, ચાર, પંચ, [પાંચ] છ, સત્ત, અઠ, [આઠ] નોં, [નોં] ડો, [દસ] વગેરે.

ક્રમ બતાવેછે તે—જેમ પેલો, બ્યો [બીજો] ત્રો, [ત્રીજો] ચોથો, [ચોથો] (પાંચમો) છડો, સત્તોં, (સાતમો) અઠોં, (આઠમો) નોંજો, (નવમો) ઊં, (દસમો).

એ સિવાય ગૂજરાતીમાં આ, એ, પેલો, ફલાણો વિશેષણમાં ગણાયછે. ને કચ્છીમાં હી, એ, હીય, ફલાંણો જેમ બોલાય છે. તે, શબ્દ જ્યાં વિશેષણમાં ગણવામાં આવેછે ત્યાં કચ્છીમાં “સે” કહેછે એ વિના ધણી શબ્દો વિશેષણમાં ઉલટ પાલટ બોલાયછે. પણ તેનું સવિસ્તર વર્ણન કરતાં પૂસ્તકનું નહીં વધી જાય માટે હંકામાંજ સમજાવ્યું છે.

ક્રિયાપદ.

વેંઝાંતો, (નહાઉં છું) હલને, (ચાલીશ) વેંઝ, (નહા) હલાં, (ચાલું) અ-પધોસ, (આવીશ) વગેરે શબ્દો ક્રિયાપદ છે. એનાં રૂપ ધણાંછે તે વિસ્તારીને સમજાવતાં લંબાણ વધારે થાય, માટે જરૂર જોઈજીવ વિવેચન કર્યું છે.

હરકોઈ ક્રિયાપદની ધાતુ કે સકર્મક, અકર્મક જોવાની રીત ગુજરાતી વ્યાકરણના નિયમ પ્રમાણે છે. માટે આ ઠેકાણે તે વિષે વધારે ન લખનાં માત્ર ક્રિયાપદનાં રૂપ, અને કાળ દાખલ કરેલ છે.

• ગૂજરાતી વ્યાકરણમાં વર્તમાનકાળના ક્રિયાપદનાં રૂપની જાતિ જોવી હોય તો તેના કર્તા તપાસવાની જરૂર પડેછે અને જે કર્તા સર્વનામમા હોય તો જાતિ રૂપ જણાતી નથી. જેમ “હું જાઉં છું” “હું આવું છું” “હું ખાઉં છું” વગેરે. એમાં જાનાર, આવનાર, ને ખાનાર પૂરૂ છે કે સ્ત્રી? તે વાક્ય રચના ઉપરથી કાંઈ જણાતું નથી કચ્છીમાં એમ નથી, પણ વાક્ય રચના ઉપરથીજ તરત જાતિ જણાઈ આવેછે. જેમ “આંઈ વન્યાતો” (હું જાઉં છું) એ નરજાતિ છે. ને “આંઈ વન્યાંતી” (હું જાઉં છું) એ સ્ત્રીજાતિ છે. તેમજ “અચાંતો, ખિચાતો, વેંઝાંતો” એ નરજાતિ છે અને “અચાંતી, ખિચાંતી, વેંઝાંતી” એ સ્ત્રીજાતિ છે.

મૂળભેદમાં કાંઈ ફેરફાર પડતો નથી. એટલે ગૂજરાતી વ્યાકરણના નિયમ પ્રમાણેજ થાયછે. જેમ “એસ, ઉડ, લે, (વે, ઉઘ, ગિન)” વગેરેને મૂળભેદમાં

ગણવામાં આવેછે. પણ શક્યબેદમાં શબ્દને અંતે 'બો, બી, અથવા ધો, ધી,' થાયછે જેમ "ડેવાબો, (દેવારો) ડેવાબી, (દેવારો) ખાવાધો, (ખવારો) ખાવાધી, (ખવારો)" વગેરે.

કેટલાંક ક્રિયાપદનું રૂપ આગળ આપેલાં છે અને તેની સમજણ ગૂઝરાતીમાં આપી છે તેથી સમજશે.

અવ્યય.

જે શબ્દને જાતિ વિભક્તિ અને વચન લાગતું નથી. એટલે 'પોતાને રૂપેજ હમેશાં રહેછે. તેને અવ્યય કહેછે. જેમકે, જે, જિયાં, મયે, હેઠં, હરે, (હજવે) વાડેવા, (વાહરેવાહ) ન, નડેન, (નારેના) બો (હા) બોડેબો, (હારેહા) તિડાં (સાં) હુડાં, (પણે) ઉત્ત, (તેજ ઠેકણે) કિત્ત, (ક્યાં) જિત્ત, (ન્યાં) તિત્ત, (સાં) પોય, (પછી) હૈયા, (તરત) હાણે, (હવે) આગીયા, (આગળ) પૂઠિયા, (પાછળ) માંધ, (ઘેર) પોઆ (પછી) વટ, (પાસે) હડે, (હમેશાં) વગેરે

જાતિ.

જાતિ બે છે. નરજાતિ, અને નારીજાતિ. નાન્યતરજાતિના શબ્દો છે, તેને કચ્છી ભાષામાં નરજાતિમાં બોલેછે. એટલે નાન્યતરજાતિ નથી. જેમ ગડો, (ગાહુ) મયો, (માયુ) લાકડો, (લાકડુ) વગેરે.

નરજાતિ—જે શબ્દ નરજાતિમાં બોલાયછે એટલે જેને કેવો લાગેછે. તે નરજાતિ. જેમકે ઊઠ, (ઊઠ) મિનું, (મિલાડો) ખરેલો વગેરે.

નારીજાતિ—એટલે જે શબ્દ નારીની પેડે બોલાયછે એટલે જેને કડી (કવી) લાગેછે. તે નારીજાતિ. જેમ મે, (મેંસ) ગો, (ગાય) પોં, (બકરી) મેનાં તીતર, મંધી, (પછેડી) કાં, (કસ અંગરખાની) લોહી,* ડહી વગેરે.

વચન.

વચન બે છે. એકવચન તથા બહુવચન.

જે શબ્દને અંતે અક્ષર સ્વર હોય તેનું બહુવચન કરવું હોય તો શબ્દમાં કાંઈ ફેરફાર થતો નથી જેમ જંધર, ઘર, નવાર (પાટી) વગેરે.

જે શબ્દને અંતે ધક્કર સ્વર હોયછે તેનું બહુવચન કરવું હોય તો "જા" અથવા "યુ" લાગેછે જેમ, નીંધરી (છોડી) નીંધરીયુ (છોડેઓ) ફરે, ફરેયુ ગીસોડી, ગીસોડીજા વગેરે.

*લોહી. ગૂઝરાતીમાં નાન્યતરજાતિમાં ગણાયછે. પણ કચ્છીમાં નારીજાતિમાં ગણાયછે જેમ "લોહી નીકડી"

જે શબ્દને અંતે “ઝો” સ્વર આવેછે. તેનું જહુવચન કરવું હોય તો ધ, અથવા જા થાયછે જેમ, મે (મેસ) મેધજી [મે સો] વગેરે.

જે શબ્દને છેડે “ઝો” સ્વર હોયછે તેનું જહુવચન કરવું હોય તો “આ” યછે. જેમ, ગડો, ગડા. આમો, આમાં. નરિયો, નરિયા. વગેરે.

જે શબ્દને છેડે “ઝો” હોયછે તેનું જહુવચન કરે) હોય તો “ઘડ” યછે. જેમ ગોં (માય) ગોંઘડ. પોં (જકરી) પોંઘજ. વગેરે.

— વિભક્તિ.

વિભક્તિ સાત છે. પહેલી, બીજી, ત્રીજી, ચોથી, પાંચમી, છઠી, અને સાતમી.

પહેલીનો પ્રસય કાઈ નથી.

બીજીનો પ્રસય “કુ”

ત્રીજીનો પ્રસય “ઝે” (વખતે પ્રથમ રૂપે રહેછે.)

ચોથીનો પ્રસય “લાય”

પાંચમીનો પ્રસય “તુ” (વખતે “થી અથવા સે” પણ લાગેછે.)

છઠીનો પ્રસય “જો, છ, તથા જા.”

સાતમીનો પ્રસય “મે”

નીચેના સાત શબ્દો સર્વનામમાં ગણાયછે. જેમ, આઈ (હું) તું અથવા તો, જી, (તે) આંઈ (તમે) પાણુ, (આપણુ) પીઠ, (પોતે) કર, (કાણુ) વગેરે.

પહેલો પૂરૂપ સર્વનામ “આંજી” (હું)

૧. આંજી	(હું)	એતુ જહુવચન.	અસીં (અમે)
૨. મુકે.	(મને)	”	અસાકે (અમને)
૩. મું.	(મે)	”	અસીં. (અમે)
૪. મુંલાય.	(મારે માટે)	”	અસાલાય. (અમારે માટે)
૫. મુંતું	(હુથી)	”	અસાનું. (અમારાથી)
૬. મુજો, મુજી, મુંજા	(મારો, મારી, મારા)	અસાજો, અસાંજી, અસાં-જા (અમારો, અમારી, અ-મારા)	

૭. મુ મે. (મારામા) ”

અસામે. (અમારામા)

બીજા પુરૂષ “તુ” અથવા “તો”

- ૧ તુ એનું બહુવચન. આંધ (તમે)
- ૨ તોકે (તને). ” આંકે (તમને)
- ૩ તો ” આંધ (તમે)
- ૪ તોલાય (તારેમાટે), ” આંલાય (તમારે માટે)
- ૫ તોનું (તારાથી) ” આંનું (તમારાથી)
- ૬ તોજ્યો, તોજી (તારો, તારી) આંજ્યો, આંજી (તમારો, તમારી)
- ૭ તોમે (તારામાં) આંમે (તમારામાં)

ત્રીજા પુરૂષ “જી” (તે)

- ૧ જી. એનું બહુવચન. જી. (તે)
- ૨ ઉનકે (તેને) ” ઉનીકે. (તેઓને)
- ૩ જીન (તે) ” ઉની. (તેણે)
- ૪ ઉનલાય (તેનેમાટે) ” ઉનીલાય (તેઓને માટે)
- ૫ જીનનું (તેથી) ” ઉનીનું (તેઓથી)
૬. ઉનજ્યો, ઉનજી (તેનો, તેની) ઉનીજ્યો, ઉનીજી. (તેઓનો, તેઓની)
- ૭ ઉનમે. (તેમાં) ” ઉનીમે. (તેઓમાં)

“પાણ” (આપણનાં રૂપ)

- પહેલાં. પાણ (આપણ)
- બીજી. પાણકે (આપણને)
- ત્રીજી. પાણ, પાણે. (આપણને)
- ચોથી. પાણલાય. (આપણે માટે)
- પાંચમી. પાણનું (આપણથી)
- છઠી. પાંજો, પાંજા, પાજી. (આપણો, આપણા, આપણી.)
- સાતમી. પામે. (આપણમાં)

“પિંદ” [પિતાનાં રૂપ]

- પહેલાં. પિંદ (પોતે)
- બીજી. પિંદકે (પોતાને)
- ત્રીજી. પિંદે અથવા પિને (પોતે)

ચોથી   પિઠ લાયજી (પોતાને માટે સારું)
 પાચમી.   પિઠનું અથવા પિઠથી (પોતાથી)
 છઠી   પિઠને, પિઠજી, પિઠજી (પોતાનો, પોતાની,
                  પોતાના)

સાતમી   પિઠમે (પોતામા)
                  “કિર” (કાણનાં રૂપ.)

પહેલી   કેર (કાણ)
 બીજી   કે કે (કાણને)
 ત્રીજી   કે (કાણે)
 ચોથી   કે લાય (ગને માટે)
 પાચમી   કેનું (કાણથી)
 છઠી   કે જ્યો, કે જી, કે જ્યા (ગને, કાની, કાના)
 સાતમી   કેમે (કાણમા)

આ એ, હલાજો, કિયો, શો, થી, શુ એ શબ્દોને ઠેકાણે કચ્છીમા
 નીચે પ્રમાણે શબ્દો બોલાય છે (હિ, હુ, હ, મ્હો, હરો-વગેરે)

નામનાં રૂપ.

નરજાતિનો દાખલો જેને છેડે “ઓ” હોયછે જેમ થોડો.

- ૧ થોડો એતું   બહુવચન   થોડા
- ૨ થોડેકે (થોડાને)   ,   થોડેકે (થોડાઓને)
- ૩ થોડે (થોડાએ)   ”   થોડે (થોડાઓએ)
- ૪ થોડે નાય (થોડાને માટે)   ”   થોડે લાય (થોડાઓને માટે)
- ૫ થોડેનું (થોડાથી)   ,   થોડેનું (થોડાઓથી)
- ૬ થોડેને, થોડેજી, થોડેજી   ”   થોડેને, થોડેજી, થોડે જી
- ૭ થોડેમે (થોડામા)   ”   થોડેમે (થોડાઓમા)

નારીજાતિનો દાખલો જેને છેડે “છ” હોયછે જેમ

નિધરી (છાકરી.)

- ૧ નિધરી (છાકરી) એનું   બહુવચન   નિધરીજી (છાકરીઓ)
- ૨ નિધરી કે (છાકરીને)   ”   નિધરીએ કે (છાકરીઓને)
- ૩ નિધરીએ (છાકરીએ)   ”   નિધરીજીએ (છાકરીઓએ)

- ૪ નિંધરીલાય (છાકરીને માટે) „ નિંધઉલાય (છાકરીઓને માટે.)
 ૫ નિંધરીતું (છાકરીથી) „ નિંધરીઉતું (છાકરીઓથી.)
 ૬ નિંધરીને, છ, જ, (છાકરીનો, ના, ની,) નિંધરીઉને, છ, જ, (છાકરી-
 ઓનો, ની, ના.)

- ૭ નિંધરીમેં (છાકરીમાં) „ નિંધરીઉમેં (છાકરીઓમાં.)
 નરજાતિનો દાખલો જેને છેડે “ઉ” હોયછે જેમ માડુ (માણસ)
 ૧ માડુ એતું બહુવચન. માડુ (માણસ.)
 ૨ માડુકે (માણસને) „ માડુએકે (માણસોને.)
 ૩ માડુ (માણસે) „ માડુએ (માણસોએ.)
 ૪ માડુલાય (માણસને માટે) „ માડુએલાય (માણસોને માટે.)
 ૫ માડુતું (માણસથી) „ માડુએતું (માણસોથી.)
 ૬ માડુને, છ, જ, (માણસનો, ની, ના.) માડુએને, છ, જ, (માણસો-
 નો, ની, ના.)
 ૭ માડુમેં (માણસમાં) „ માડુએમેં (માણસોમાં)

- નારીજાતિનો દાખલો જેને છેડે “એ” હોયછે જેમ “મે” [બેંસ]
 ૧ મે (બેંસ) એતું બહુવચન. મેઇક (બેંસો)
 ૨ મેકે (બેંસને) „ મેઇએકે (બેંસોને.)
 ૩ મે (બેંસે) „ મેઇએ (બેંસોએ.)
 ૪ મે લાય (બેંસને માટે) „ મેઇએ (બેંસોને માટે.)
 ૫ મેતું (બેંસથી) „ મેઇએતું (બેંસોથી.)
 ૬ મેને, છ, જ, (બેંસનો, ની, ના) મેઇએ, છ, જ, (બેંસોનો,
 ની, ના.)
 ૭ મેમેં (બેંસમાં) „ મેઇએમેં (બેંસોમાં.)

ક્રિયાપદનાં રૂપ.

૬૨ માત્ર મૂળબેદ અને સક્રમક્રિયાપદ [વર્તમાનકાળ.]

- ચે. પૂ. આજી કરિયાંતો એતું બહુવચન. અસિં કરિયોંતા.
 બી. તુ. તુ કરિયે તો „ આંધ કર્યોંતા.
 ત્રી. પૂ. ઊ. હરે તો. „ હી કરીએંતા

ગૂજરાતીમાં.

[હું કરું.]	અમે કરીએ છીએ.]
[તું કરેછે.]	તમે કરોછો.]
[તે કરેછે.]	તેઓ કરેછે.]

ઉપરના ક્રિયાપદનાં નારીજાતિનાં રૂપ.

પે.	પૂ.	આંજ કરિયાંતી બહુવચન.	અસિં કરીઉત્યું.
બી.	પૂ.	તું કરીએંતી	આંધ ક્યોત્યું.
ત્રી.	પૂ.	હું કરેતી	ધ કરીએત્યું.

અનિયમિત વર્તમાનકાળ નર તથા નારીજાતિ.

પે.	પૂ.	આંજ કરિયાં બહુવચન.	અસિં કરીયું.
બી.	પૂ.	તું કર.	આંધ ક્યો.
ત્રી.	પૂ.	હું કરે.	ધ કરી.

ગૂજરાતીમાં.

પે.	પૂ.	હું કરું	અમે કરીએ.
બી.	પૂ.	તું કર	તમે કરો.
ત્રી.	પૂ.	તે કરે	તેઓ કરે.

૧૫૫ વર્તમાનકાળ.

એકવચન.	બહુવચન.	ગૂજરાતી.
નરજાતિ કેણું.	કેણાં.	[નરજાતિ.] કરવો કરવા.
નારીજાતિ-કેણી.	કેણી.	[નારીજાતિ] કરવી કરવી.

(ભૂતકાળ.)

નરજાતિ.	કિયો	કિયા	[નરજાતિ]	કયો કયો.
નારીજાતિ.	કધ	કેધ	[નારીજાતિ]	કરી કરી.

અનિયમિત ભૂતકાળ.

પે.	પૂ.	મુક્યો તે	અસિ મ્યો તે	ક્યોતો.
બી.	પૂ.	તો મ્યો તે	આંધ મ્યાં તે	
ત્રી.	પૂ.	હું મ્યો તે	હની મ્યો તે	

ગૂજરાતીમાં અનિમિત ભૂતકાળમાં “કરતો, કરતા” વગેરે યાયછે તથા સંકેત ભૂતકાળમાં “કરત” યાયછે પણ કચ્છીમાં એ બંને કાળનાં રૂપ યતાં હોય એવું લાગતું નથી. અનિમિત ભૂતકાળ ઉપર મુજબ યાયછે માટે તે પ્રમાણે દાખલ કર્યોછે.

[ભવિષ્યકાળ.]

એકવચન.	બહુવચન.	ગૂજરાતી.
ચે. પૂ. આંઊ કરંધાસે	અસિં કરંધાસી	હું કરીશ. અમે કરશું.
બી. પૂ. તું કરને?	આંઈ કંધા.	તું કરીશ. તમે કરશો.
ત્રી. પૂ. ઊ કંધો.	ઉ કંધા.	તે કરશે તેઓ કરશે.

ઉપરના ક્રિયાપદનાં નારી જાતિનાં રૂપ.

ચે. પૂ. આંઊ કંધી	અસિ કંધીયુંરું.	“
બી. પૂ. તું કરનીએ	આંઈ કરનીયું	“
ત્રી. પૂ. ઊ કંધી	ઉકરનિયું	“

(અનિયમિત વર્તમાનકાળ નર તથા નારીજાતિ.)

એકવચન	બહુવચન.	ગૂજરાતી.
ચે. પૂ. આંઉ કરીયાં	આસિં કરીયું.	હું કરું અમે કરીયે.
બી. પૂ. તું કર.	આંઉ કર્યો.	તું કર તમે કરો.
ત્રી. પૂ. ઉ કરે.	ઉ કરી.	તે કરે તેઓ કરે.

(વિધિ વર્તમાનકાળ.)

એકવચન.	બહુવચન.	ગૂજરાતી.
નરજાતિ કેણું.	કેણાં.	નરજાતિ કરવો કરવા.
નારીજાતિ કેણી	કેણી.	નારીજાતિ કરવી કરવી.

ભૂતકાળ.

એકવચન.	બહુવચન.	ગૂજરાતી.
નરજાતિ કયો.	કયા.	નરજાતિ કયો કયો.
નારીજાતિ કધ.	કધ.	નારીજાતિ કરી કરી.

(અનિયમિત ભૂતકાળ.)

એકવચન.	બહુવચન.	ગૂજરાતી.
ચે. પૂ. મૂ કયો તે.	અસિં કયો તે.	કયો તે.
બી. પૂ. તો કયો તે.	આંઈ કયા તે.	“
ત્રી. પૂ. ઉ કયો તે.	ઉની કયો તે.	“

ગૂજરાતીમાં અનિર્ણયિત ભૂતકાળમાં “કરતા, કરતો” વગેરે થાયછે. તથા સંકેત ભૂતકાળમાં “કરત” થાયછે. પણ કચ્છીમાં એ બંને કાળનાં રૂપ થતાં હોય એવું લાગતું નથી. અનિર્ણયિત ભૂતકાળ ઉપર મુજબ થાયછે માટે તે પ્રમાણે દાખલ કર્યો છે.

૩. (ભવિષ્યકાળ)

એકવચન.	બહુવચન.	ગૂજરાતી.
પે. પૂ. આઉં કરંધોસે	અસિં કરંધાસી.	હું કરીશ અમે કરશું.
બી. પૂ. તું કરને.	આંઈ કંધા.	તું કરીશ તમે કરશો.
ત્રી. પૂ. ઉ કંધા.	ઉ કંધા.	તે કરશે તેઓ કરશે.

ઉપરના ક્રિયાપદનાં નારીજાતિનાં રૂપ.

પે. પૂ. આઉં કંધી.	અસિં કંધીયુર્યું.	હું કરીશ અમે કરશું.
બી. પૂ. તું કરનીએ.	આંઈ કરનીયું.	તું કરીશ તમે કરશો.
ત્રી. પૂ. ઉ કંધી.	ઈ કરનીયું.	તે કરશે તેઓ કરશે.

અથ (આવ) ધાતુ મૂળભેદ અને અકર્મક ક્રિયાપદ.

(વર્તમાનકાળ.)

એકવચન.	બહુવચન.	ગૂજરાતી.
પે. પૂ. આંઉ અચાંતો.	અસીં અચોંતા.	હું આપું છું અમે આવીએ છીએ.
બી. પૂ. તું અચેતો.	આંઈ અચોંતા.	તું આવેછે તમે આવોછે.
ત્રી. પૂ. ઉ અચેતો.	ઈ અચોંતા.	તે આવેછે તેઓ આવેછે.

ઉપરના કાળતું નારીજાતિમાં રૂપ.

એકવચન.	બહુવચન.
પે. પૂ. આંઉ અચાંતી.	અસિ અચોંત્યું.
બી. પૂ. તું અચેતી.	આંઈ અચોંત્યું.
ત્રી. પૂ. ઉ અચેતી.	ઈ અચોંત્યું.

અનિર્ણયિત વર્તમાનકાળ.

એકવચન.	બહુવચન.	ગૂજરાતી.
પે. પૂ. આંઉ અચાં.	અસીં અચોં.	હું આપું અમે આવીએ.
બી. પૂ. તું અચ.	આંઈ અચોં.	તું આવ તમે આવો.
ત્રી. પૂ. ઉ અચે.	ઈ અચે.	તે આવે તેઓ આવે.

વિધિવર્તમાનકાળ.

એકવચન.	બહુવચન.	ગૂંજરાતી.
નરજાતિ અચણું.	અચણાં.	આવવો આવવા.
નારીજાતિ અચણી.	અચણી.	આવવી આવવી.

ભૂતકાળ.

એકવચન.	બહુવચન.	ગૂંજરાતી.
નરજાતિ આયો.	આયા.	આવ્યો આવ્યું.
નારીજાતિ આવૈ.	આવૈ.	આવી આવી.

અનિયમિતભૂતકાળ.

એકવચન.	બહુવચન.	ગૂંજરાતી.
નરજાતિ આવ્યોસ, તે	આવ્યાસી તે.	આવતા, આવતા.
નારીજાતિ આવઈ તે.	આવૈયુ તે.	આવતી, આવતી.

ભૂતવર્તમાનકાળ.

એકવચન.	બહુવચન.	ગૂંજરાતી.
આઈ આયો એધાં.	અસી આયા એધું.	હું આવ્યોહું અમે આવ્યા છીએ.
તું આયો આય.	આઈ આયા અયો.	તું આવ્યો છે તમે આવ્યા છો.
હ આવો આય.	હ આયા આય.	તે આવ્યોછે તેઓ આવ્ય

[ભવિષ્યકાળ.]

એકવચન.	બહુવચન.	ગૂંજરાતી.
યે. પૂ. આંઈ અચધીસ.	અસી અચ ધાંસી.	હું આવીશ અમે આવશું.
બી. પૂ. તું અચિને.	આઈ અચધા.	તું આવીશ તમે આવશો.
ત્રી. પૂ. હ અચધો.	હ અચીધા.	તે આવશે તેઓ આવશે.

ઉપરના કાળનું નારીજાતીમાં રૂપ.

એકવચન.	બહુવચન.
યે. પૂ. આંઈ અચધીસ.	અસી અચ ધીયુર્યું.
બી. પૂ. તું અચીનીએ.	આઈ અચીન્યું.
ત્રી. પૂ. હ અચી.	હ અચીન્યું.

આંઈ એ ધાતુનાં સર્વ કાળમાં રૂપ આપેલાં છે એ ઉપરથી બીજા ક્રિયાપદોનાં રૂપ પણ સમજાશે.

BHAVAN'S LIBRARY

N.B.—This is issued only For one week till_____

This book should be returned within a fortnight from the date last marked below:

[illegible]

LL

Bharatiya Vidya Bhavan's Granthagar

Call No ૫૪૧૨૯૧/૩૭૬૪૫

Title કુરુક્ષેત્ર ઇતિહાસ

Author પરભુદાસ રણછોડજી તાસ્તર

NR —This book is issued only for one week till

To be issued after

Date of Issue	Borrower's No	Date of Issue	Borrower's No
2 JUL 1970	167		
7 DEC 1973	1389		